This Project is co-funded by the European Union, Republic of Turkey and the Council of Europe.
Bu proje, Avrupa Birliği, Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Konseyi tarafından birlikte finanse edilmektedir.

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

HAK SAVUNUCUSU AVUKATLAR İÇİN
REHBER KİTAP SERİSİ - 1

FİKİR, MEKANİZMA VE MÜCADELE PRATİĞİ OLARAK İNSAN HAKLARI

BAROLARIN VE AVUKATLARIN AVRUPA İNSAN HAKLARI STANDARTLARI KONUSUNDA KAPASİTESİNİN GÜÇLENDİRİLMESİ ORTAK PROJESİ
JOINT PROJECT ON STRENGTHENING THE CAPACITY OF BAR ASSOCIATIONS AND LAWYERS ON EUROPEAN HUMAN RIGHTS STANDARDS

This Project is co-funded by the European Union, Republic of Turkey and the Council of Europe.
Bu proje, Avrupa Birliği, Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Konseyi tarafından birlikte finanse edilmektedir.

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

HAK SAVUNUCUSU AVUKATLAR İÇİN

REHBER KİTAP SERİSİ - 1

FİKİR, MEKANİZMA VE MÜCADELE PRATİĞİ OLARAK İNSAN HAKLARI

BAROLARIN VE AVUKATLARIN AVRUPA İNSAN HAKLARI STANDARTLARI KONUSUNDA KAPASİTESİNİN GÜÇLENDİRİLMESİ ORTAK PROJESİ
JOINT PROJECT ON STRENGTHENING THE CAPACITY OF BAR ASSOCIATIONS AND LAWYERS ON EUROPEAN HUMAN RIGHTS STANDARDS

Bu kitap, Baroların ve Avukatların Avrupa İnsan Hakları Standartları Konusunda Kapasitesinin Güçlendirilmesi Ortak Projesi kapsamında hazırlanmıştır. Proje Avrupa Birliği, Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Konseyi tarafından birlikte finanse edilmekte ve Avrupa Konseyi tarafından yürütülmektedir. Türkiye Barolar Birliği Projenin nihai yararlanıcısıdır. Bu Projenin sözleşme makamı, Merkezi Finans ve İhale Birimidir.

Kapak tasarımı ve Sayfa Düzeni:
Ceket Medya

© Avrupa Konseyi, Ocak 2022

Bu yayın Avrupa Birliği'nin mali desteği ile yayımlanmıştır. Kitap içeriğinden yazarlar sorumlu olup içeriğin Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıttığı anlamı çıkarılmamalıdır.

Bu çalışmada yazarlar tarafından ifade edilen görüşler kişisel olup Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi veya Türkiye Cumhuriyeti'nin görüşlerini yansıtmayabilir.

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü, Türkiye Barolar Birliği'nden yazılı ön izin alınmaksızın fotokopi, ses kaydı veya bilgi muhafaza veya erişim sistemleri dâhil olmak üzere elektronik (CD-Rom, internet vs.) ya da mekanik fark etmeksizin hiçbir şekilde ve hiçbir formatta çevrilemez, çoğaltılamaz ve aktarılamaz.

Bu belgenin tamamının veya bir kısmının çoğaltılmasına veya çevrilmesine ilişkin tüm talepler ve bu yayına ilişkin diğer tüm hususlar için Türkiye Barolar Birliği ile iletişime geçilmelidir. (yayin@barobirlik.org.tr)

Basım yeri:
Şen Matbaa (0312) 229 64 54 - 230 54 50
Özveren Sokak 25/B Demirtepe - Ankara
Sertifika No: 47964

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ **6**

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI FİKRİ **7**

1.1. Hak Kavramı 7

1.2. İnsan Kavramı 14

1.3. İnsan Hakları Nelerdir? 18

İKİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI MEKANİZMASI **30**

2.1. İnsan Haklarının Öncül Belgeleri ve Birleşmiş Milletlerin Ortaya Çıkışı 30

2.2. İnsan Hakları Belgeleri 33

2.3. BM Merkezli İnsan Hakları Mekanizması 42

2.4. İnsan Hakları İçin Mücadele Eden Sivil Toplum Kuruluşları 52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI İÇİN MÜCADELE **71**

3.1. Ahlaki, Hukuki ve Siyasal Boyutlarıyla İnsan Hakları Mücadelesinin Niteliksel Özellikleri 71

3.2. Önümüzdeki İnsan Hakları Mücadele Alanları 76

SONUÇ YERİNE: SADECE İNSAN OLANIN HAKKI VAR MIDIR SAHİDEN? **80**

FİKİR, MEKANİZMA VE MÜCADELE PRATİĞİ OLARAK **İNSAN HAKLARI**

GİRİŞ

Kavramın kullanılmasındaki yaygınlık göz önüne alındığında, günümüzde insanlığın insan hakları konusunda bir uzlaşıya vardığı, yani bu hakları siyasal-toplumsal iktidarın sınırlarını çizen meşruiyet ölçütleri olarak tanıdığı söylenebilir. Buna rağmen günümüzde yaşanan insan hakları ihlallerinin yaygınlığı üç olasılığı önümüze koyar:

1. En azından hâlâ küresel düzlemde siyasetin belirleyici aktörleri olan devletler söz konusu olduğunda, bahsettiğimiz tanıma çelişkiler taşıyabilmektedir.
2. Herhangi bir sistemde en belirleyici olan aktörlerin dahi güçlerinin bir sınırı olabilir ve mevcut küresel sistem, başat aktörleri iyi niyetle hareket etseler dahi, insan hakları ihlallerine karşı etkili biçimde mücadele edebilmelerini engellemektedir.
3. İnsan hakları anlayışımızdaki muğlaklık ve / veya tutarsızlıklar bu kavramın gerçekleşmesinin ya da etkili biçimde uygulanmasının önüne ket vurabilmektedir.

Bu üç olasılığın da belli oranlarda bizim tarihsel gerçekliğimize denk düştükleri savı akla uygun görünmektedir. Bu sav kabul edilirse, insan hakları savunucuları için önemli bir görevin, net ve tutarlı bir insan hakları anlayışıyla hak ihlallerinin faili olan ve / veya bunlara karşı duyarsız kalan aktörlerin karşısına çıkmak olduğu açığa çıkar. Elinizdeki bu kitapçığın temel amacı tam da budur: İnsan haklarının korunması ve güçlenmesi açısından kritik rol oynayan insan hakları savunucularının ve özellikle hukuk insanlarının mücadelelerini daha tutarlı ve etkili biçimde yürütebilmelerinde onlara yardımcı olacak kuramsal netlik ve tutarlılık sağlamak.

Kitapçık üç ana bölümden oluşuyor. İlk bölüm insan hakları fikrini, ikinci bölüm Birleşmiş Milletleri (BM) merkeze alarak geliştirilmiş olan uluslararası insan hakları mekanizmasını ve üçüncü bölüm insan hakları mücadelesini konu alıyor.

Amacı doğrultusunda, çalışmanın her boyutuyla özgün (orijinal) argümanlar ve yüksek akademik standartlar ortaya koymak niyetiyle hazırlanmadığını, temel bir kuramsal ve tarihsel zemin sağlamaya odaklandığını en baştan ifade etmek gerekir. Özellikle insan hakları mekanizmalarını inceleyen ikinci bölüm ve kısmen insan hakları mücadelelerini ele alan üçüncü bölümün içeriği temel bilgi niteliğindedir. Bu bilgiler büyük oranda ilgili kurum ve örgütlerin başta web-siteleri olmak üzere kendi kaynaklarından elde edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
İNSAN HAKLARI FİKRİ

Netlik ve tutarlılık kavramsal çözümleme ile kazanılır. O halde ilkin insan hakları kavramını çözümlemek yani parçalara ayırmak gerekir. Şimdilik kavramdaki "insan" unsurunu bir kenara bırakalım ve "hak" unsuru üzerine düşünelim. Nedir hak?

1.1. Hak Kavramı

Hak ahlak, din ve hukuk gibi değişik alanlarda önümüze gelen temel bir kavramdır. Hangi alan söz konusu olursa olsun, hak kavramını tanımlamaya yönelik bir dereceye kadar ortaklık içeren iki yaklaşım vardır:

- Hak: Bir varlığın sahip olduğu, diğer varlıkların da uyması (riayet etmesi) gereken bir menfaat (çıkar)
- Hak: Bir kişinin sahip olduğu, diğer kişilerin de uyması (riayet etmesi) gereken bir özgürlük alanı

İlk yaklaşım, hakların aslında ahlaki, dini ya da hukuki düzlemde tanınan ya da belirlenen değerlerin bir türevi olduklarını, belirli varlıklar açısından bu değerlerin somutlaştığı durumların gerçekleşmesi için işlevsel (bir ereğin gerçekleşmesine dönük araçlar olarak) önem taşıdıklarını ima eder. Böyle olunca da düşünsel düzlemde haklar dili başka bir dile tercüme edilebilecek, pratik düzlemde ise haklar başka araçlarla ikame edilebilecek şeylerdir. Bu yaklaşım bir taraftan hakların ve haklar dilinin kabulünün kitlesel yaygınlık kazanmasını kolaylaştırırken, diğer taraftan da bu dilin özgünlüğünü tartışmaya açar.

Hakları "kişilerin sahip oldukları ve diğer kişilerin uyması gereken özgürlük alanları" olarak tanımlayan yaklaşım açısından ise ne haklar dili başka bir dile tercüme edilebilir ne de haklar başka araçlar tarafından ikame edilebilecek araçlar olarak görülebilir. Haklar belli bir ereğin (*telos*) gerçekleşmesine dönük araçlar değil; hak sahibi kişi öne sürdüğünde, diğer kişiler tarafında belirli çıkarlar veya erekler doğrultusunda kişinin özgürlük alanına müdahale edilmesi yönündeki iddiaların normatif geçerliliğini ıskartaya çıkaracak yükümlülük iddialarıdır.[1]

1 Bu çerçevede, ünlü Hukuk Felsefecisi Ronald Dworkin, *Hakları Ciddiye Almak* başlıklı kitabında, hakları ortak çıkar ve hedefler doğrultusundaki her türlü tartışmayı boşa çıkaran "kozlar" olarak tanımlar.

Amacımızın hak kavramına netlik ve tutarlılık kazandırmak olduğu hatırlanırsa, haklar dilinin özgünlüğünü ortaya koymaya çalışan ikinci yaklaşımın bizim için daha uygun bir ufuk sunduğu kabul edilecektir. Dolayısıyla, kavramsal çözümlememizi bu yaklaşım çerçevesinde biraz daha derinleştirelim.

"Kişilerin sahip oldukları ve diğer kişilerin uyması gereken özgürlük alanları" olarak hakkın iki ayrı düzeyi ve her düzeyde de iki farklı hak formu olduğunu söyleyebiliriz.[2]

Basit düzeyde, **talep-hakları** ve **serbestlik-hakları** söz konusudur. Talep-hakları kişinin başkalarından talep edebileceği yükümlülüklere karşılık gelen haklardır. Örneğin, bir kitapçı ücretini ödediğim halde kitabı bana teslim etmiyorsa ona karşı öne sürebileceğim ya da köyümdeki bostanıma iznim dışında girilmesine karşı tüm köy sakinlerine karşı öne sürebileceğim talep-hakları söz konusudur. Serbestlik-hakları ise kişinin bir eylemde bulunmak için başkalarının kendisine karşı öne sürebileceği bir yükümlülüğün olmadığı bir durumda söz konusu olan haklardır. Dolayısıyla, serbestlik haklarının öteki kişilerde karşılığı yükümlülük değil, kişinin eylemini önlemeye dönük talep-hakkına sahip olmamalarıdır. Örneğin, aksine hükmeden bir yasak yoksa pazar günleri metropol merkezindeki kamusal parklarda koşu yapmaya dair bir serbestlik-hakkım vardır. Dolayısıyla, diğer kişilerde benim eylemimi önlemeye dönük bir talep-hakkından yoksunluk durumu söz konusudur. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta, kalabalık bir insan topluluğu koşu yapmak istediğim sırada parkta bulunmakla benim koşu yapmamı doğrudan engellemeseler de onu zorlaştıracak hatta olanaksız kılacak bir kısıtlamaya neden olabilirler. Bu durum benim serbestlik hakkımın ihlali anlamına gelmez. Dolayısıyla, serbestlik-hakları, talep-haklarının tersine "çıplak haklardır" yani görece korumasız haklardır. Bu nedenle, birçok düşünür gerçek anlamda hakların talep haklarıyla sınırlanması gerektiğini düşünür.[3]

İkinci düzey ise hakları değiştirmeye dönük hakları içerir. Bu düzeyde söz konusu olan iki hak formu **yetki-hakları** ve **bağışıklık-hakları**dır. Yetki-hakları, ilk düzey hakları değiştirmeye dönük serbestlik-haklarıdır. Hak sahibi kişilerin karşısındaki kişilerde bu hakkın karşılığı, "etkisinde bulunma" durumudur. Sahibi olduğum evi satarak sahibini değiştirmeye dönük hakkım

2 Çözümlememizin bu kısmı, Wesley Newcomb Hohfeld'in *Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning* başlıklı eserinde yaptığı sınıflandırmayı temel almaktadır.

3 Hohfeld bunlardan birisidir.

ya da bir yazar olarak beni bundan sonraki 5 sene içerisinde yazacağım tüm kitapları belirli bir yayınevinden çıkarmaya dönük bir yükümlülük altına sokacak sözleşme yapabilme hakkım bu tür haklardandır. Büyük bir olasılıkla okuyucuların aklından geçeceği üzere, bir devlet yapısı içerisinde yasama iktidarı, yetki-hakları olarak tanımlanan hakların ideal örneğini oluşturur; çünkü yasama organı kendine tanınan sınırlar içerisinde bir devletin uyruklarının pozitif haklarına dair yasalar yapma yetkisine sahiptir. Bağışıklık-hakları ise kişileri, başka kimselerin ilk düzey haklarını dönüştürmeye dönük tasarruflarına karşı bağışık kılan talep-haklarıdır. Hak sahibi kişilerin karşısındaki kişilerde bu hakkın karşılığı "yetkisizlik" durumudur. Örneğin, alt-kira sözleşmelerinin geçerliliğini kabul etmeyen bir sistemde, ev sahibi olarak sözleşme imzaladığım kiracının bir alt-sözleşme ile söz konusu evi başka birine kiralamasına karşı bağışıklık-hakkım söz konusudur. Bu tür hakların ideal örneği de siyasal-anayasal düzlemde kendini gösterir: Modern dünyada demokratik anayasalar belirli temel hakları dokunulmaz olarak tanıyarak, yasama erkinin yetki alanı dışına çıkarmışlardır.

Talep-Hakları ←→ Yükümlülükler	Serbestlik-Hakları ←→ Talep-Hakkının Yokluğu
Bağışıklık-Hakları ←→ Yetkisizlikler	Yetki-Hakları ←→ Etkisinde-Olma

Değişik form ve düzeyleriyle hak kavramını ortaya koyduktan sonra bir normatif dil olarak haklar dilinin özgün niteliklerini daha yakından inceleyebiliriz. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, hak kavramıyla hukukun dışında, etik ve dinde de karşılaşırız. Diğer yandan, hak dilinin hukuk olarak adlandırdığımız ilişkiler formunun zemini haline geldiğini söylemek, en azından modern hukuk sistemleri açısından doğru olacaktır. Modern hukuk sistemlerine kaynaklık eden Roma hukukuna göz atıldığında, onun bilinçli bir biçimde varlık dünyasını, kişiler ve şeyler olmak üzere ikiye ayırdığını görürüz. Kişi, seçim yapma yetisiyle yaşayan varlıktır. Yani kişi, özgür varlıktır. Bu yüzden eylemlerinden sorumlu tutulabilir; yükümlülük altına konulabilir. Yükümlülükler (ödevler), haklar ve izinlerden oluşan bir normatif sistem olarak hukuk, kişiler arası ilişkileri düzenler. Diğer tüm varlıklar ise bazen özel kişilerin tasarrufuna tabi, bazen de topluluğun ya da insanlığın ortak kullanıma açık eylem alanlarıdır (dominion / domain / mülk).

Hukukun kurucu önermesinin kişi ve kişinin özgürlüğü kavramı olduğunun Batı Felsefesi içerisinde en açık ifadesi Aydınlanma Filozofu Immanuel Kant'ın *Haklar / Hukuk Felsefesinde* (*Rechtslehre*) karşımıza çıkar. Kant,

hukuksal ilişkilerin kaynağında kişilerin doğuştan getirdikleri bir özgürlük hakkı olduğunu iddia eder. Bu özgürlüğü "başkalarının seçimlerinin ortaya çıkaracağı engellemelerden bağımsız olma" hali olarak tanımlar ve "genel bir yasa çerçevesinde başkalarının özgürlükleri ile bir arada var olabilme" koşuluyla sınırlar.[4] Haklardan oluşan bir sistem olarak hukuku, "genel bir özgürlük yasası çerçevesinde, bir kimsenin seçimlerinin diğer kimselerin seçimleri ile çatışmadan gerçekleşebileceği koşulların bütünü" olarak tanımlar.[5]

Dolayısıyla insanların bir arada yaşamına dair özgün bir düzenleme biçimi olarak hukuk ve onun temelini oluşturan haklar dili, kişisel özgürlüğü normatif başlangıç noktası olarak alır ve toplumu bu özgürlüğü en büyük oranda gerçekleştirecek biçimde düzenlemeye çalışır. Fakat hak kavramının yukarıdaki incelemesinde gördüğümüz üzere, bir hak öznesinin özgürlüğü diğer kişiler açısından değişik kısıtlamalara işaret eder. Dolayısıyla hak ve hukuk, özgürlüğün güvence altına alınması olduğu kadar kişilerin başkalarının özgürlüklerini engelleyecek eylemlerinin yasaklanması anlamına da gelir. Kant'a göre, özgürlük çerçevesinden baktığımızda burada hiçbir çelişki yoktur, çünkü "eğer özgürlüğün belirli bir kullanımının kendisi genel yasalar ile uyumlu özgürlüğe engel teşkil ediyorsa, ona karşı uygulanacak zor, (özgürlüğün engellenmesinin engellenmesi olarak) genel yasalar çerçevesinde özgürlük ile uyumludur, dolayısıyla da haklıdır".[6] Bu demek ki, haklar ve ödevler, serbestlikler ve başkalarının eylemlerinin etkisine açık olma, yetkiler ve yetkisizliklerin hepsi tek bir paketin ögeleridir. Bu ögeleri seçerek alamayız. Yani özgürlük alanlarımızı haklar kapsamında güvence altına almak istiyorsak, bunun bedeli olarak başkalarının özgürlük alanlarına uymakla kendimizi bağlamak durumundayız.

Kişinin özgürlük alanlarının güvence altına alınması olarak hak kavramı lütuf, iyilik, bağış gibi hiyerarşi içeren, bir tarafın diğer tarafa bağımlı olduğu ilişki türlerinden kategorik bir biçimde ayrılmalıdır. Kişilik bir statüdür ve bu statüyü haiz kimsenin normal şartlarda başkalarının hakimiyetinde, himayesinde, vesayetinde olmadığını ifade eder. Eğer bir kişi başka kişilerin iyi niyetine ve insafına tabiyse, kişiliği ve kişilik hakları güvence altına alınmamış demektir. İyi niyet ve insaf göstererek boyunduruğu altındaki kimselere

4 Kant, *Metaphysics of Morals*, 6:237. (Çalışma boyunca İngilizce ve Almanca kaynaklardan yapılan alıntılar yazarın kendi çevirisidir.)

5 Kant, *Metaphysics of Morals*, 6:230.

6 Kant, *Metaphysics of Morals,* 6:231.

özgürlük alanı bahşeden bir yetke (otorite), keyfi uyarınca söz konusu kararı geri çevirebilir. Bu durumda hakiki özgürlük güvencelerinden ve dolayısıyla sahici haklardan bahsetmek mümkün değildir. Bu bize neden haklar fikrinin yadsınamaz biçimde siyasal bir boyuta sahip olduğunu gösterir. Haklar üzerine kurulu bir siyasal-hukuksal sistem kaçınılmaz bir biçimde sınırlandırılmış bir iktidar yapısını yani despotik olmayan, anayasal (meşruti) devlet yapısını gerektirir. Bu yüzden *Magna Carta*'dan beri haklar için verilen mücadeleler aynı zamanda anayasal iktidar yapıları için verilen mücadeleler olmuştur.

Diğer taraftan önemli bir tartışma, kişilerin hakiki özgürlük güvencelerine sahip olabilmeleri için anayasal devletin ötesinde iktidar yapısının demokratik olmasını gerektirip gerektirmediğine ilişkindir. Bu tartışmada iki ana yaklaşım olduğu söylenebilir:

1. **Liberal Yaklaşım:** Önemli olan anayasal bir iktidar yapısının belirli temel hakları dokunulmaz olarak tanımlayarak kendini sınırlandırmış olmasıdır.

2. **Cumhuriyetçi Yaklaşım:** Ancak her yetişkin kişinin aynı zamanda aktif yurttaş statüsünü haiz olduğu ve dolayısıyla yasama gücünün en azından temsilcileri vasıtasıyla halkın elinde olduğu sistemlerde hakiki anlamda haklardan bahsedilebilir.

Liberal Yaklaşım için önemli olan kişilerin en geniş özgürlükler alanı kümesine (yani en büyük haklar kümesine) sahip olmalarıyken; cumhuriyetçi yaklaşım açısından kritik nokta söz konusu özgürlükler alanının (hakların) halk ya da halkın temsilcileri tarafından belirleniyor olmasıdır. Bu noktada haklara dair liberal ve cumhuriyetçi yaklaşımların ayrıntılı bir karşılaştırmasını yapacak değiliz. Yalnız, yukarıda hak kavramının farklı formları üzerine yaptığımız tartışma göz önüne alınırsa, basit düzlemdeki hakların (talep-hakları ve serbestlik-hakları) ikincil düzlemdeki haklara bağlı olduğu ve dolayısıyla ikinci düzlemi kontrol eden gücün birinci düzlemde de hakim pozisyonda olacağı açıktır. Bu da cumhuriyetçi yaklaşımın temel kaygısının göz ardı edilemeyeceğini ortaya koyar. Nitekim, haklar dilinin oluşması ve yerleşmesine öncülük ettiğini söylediğimiz Roma Hukukunda dahi tam kişi olma statüsünün aynı zamanda vatandaşlık statüsünü içerdiğini söyleyebiliriz.

Haklar ve haklar dili ile ilgili üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise bu dilin ne bir ortak iyi yaşam idealine ne de ideal bir topluluk anlayışına

işaret ettiğidir. İnsanın toplumsal bir varlık olduğu gerçeğini yadsımıyorsak iyi bir insan yaşamının birbiriyle uyumlu kişiler arasında, ortak idealler doğrultusunda, iş birliği içerisinde gerçekleştirilen tasarılardan oluşan bir süreç olduğunu da yadsıyamayız. Bu tür bir yaşam süreci, diğer insanlarla yakınlarımız, dostlarımız ve yol arkadaşlarımız olarak yakın bağlar kurmamızı; bu bağlar da gerektiğinde öz benliğimizden fedakarlıkta bulunmamızı gerektirir. Toplumsal varlığımızı kuşatan aile, dernekler, kulüpler, siyasal partiler vs. bu tür bağları değişik ölçülerde zorunlu kılar. Kritik nokta, toplumsal ve siyasal yaşamımızın olağan akışı içerisinde haklar dilinin geri planda kalıyor olmasının gerektiğidir. Haklar bir anlamda, kişiler olarak diğer kişilerle olan ilişkilerimizde kullanacağımız fren mekanizmalarıdır. Hak dilini kullanmak, başkaları bizi ya da bize ait kaynakları bizim istemediğimiz bir biçimde ya da amaç doğrultusunda kullanmak istediğinde bayrak kaldırmak anlamına gelir. Böyle bir durumda haklara sahip bir kişi olarak kendimizi ortaya koyarız. Karşımızdakiler de artık iş arkadaşlarımız, hemşerilerimiz, dostlarımız vs. değillerdir; onlar da haklara ve ödevlere sahip kişilerdir sadece. Bir anlamda, bizi tehdit eden yabancılardır. Haklar ve ödevler üzerine kurulu hukuksal düzlemde birbirimizle saf hukuki kişilikler olarak karşı karşıya geliriz. Uygar bir yaşam açısından hukuki ilişki elzem bir rol oynar. Başkalarıyla anlaşamadığımız, uzlaşamadığımız durumlarda baskı ve şiddet dışında bir alternatif sunar. Haklar üzerinden kurulan hukuksal ilişki karşımızda saf bir hukuki kişi olarak duran yabancının düşmana dönüşmesini engeller. Dolayısıyla, haklar dili uygar bir insan yaşamı açısından eşiksel (bazal) bir önemi haizdir; o altına düşmememiz gereken bir eşiktir yani. Ama iyi bir insan yaşamı ideali açısından bakıldığında, bu seviye tabii ki de yetersizdir. Haklar olsa olsa her makul iyi yaşam idealinin zemini olabilirler ancak; iyi yaşam insanlar arasında onların ötesine geçen bağlar gerektirir.

Yukarıdaki söylediklerimiz, hakların etik ve din ile olan ilişkilerini, daha doğrusunu onlardan ayrı tutulmaları gereğini de ortaya koyar. Etikten başlayacak olursak, etik ahlak öğretisidir; iyi ve doğrunun ne olduğunu ortaya koymayı amaçlar. Etiğin iyi anlayışı kapsayıcıdır; insan yaşamının tümünü ilgilendirir, yani bir bütün olarak insanlık yaşamına rehberlik eder. Doğruluk ise somut bir durumda söz konusu iyi anlayışını gerçekleştirecek eylemi nitelendirir. Hak kavramı ise etik iyilik ve doğruluk anlayışlarından bağımsızdır. Örneğin, yıllarca çalışarak biriktirdiğim paramı kumar oynamanın yasal olduğu Las Vegas'ta harcayıp tüketme hakkım vardır elbet, ama bu haklılık aynı davranışın doğru olduğu anlamına gelmez.

Din ise etiğin bile ötesine geçen kuşatıcılık içerir. Din, varlığın ya da varlık içerisinde iyi ve güzel olanın kaynağı, koruyucusu ya da ilham kaynağı olarak tasarımlanan bir güce (ya da güçlere) bağlanma anlama gelir. Dinsel öğretiyi kabul etmiş bir kimse açısından iyi ve güzel olan ancak kutsal olana referansla tanımlanabileceği için, onun ahlak anlayışı söz konusu öğreti tarafından belirlenir. İster saf etik iyi ve doğru isterse dinsel (kutsal) iyi ve doğru söz konusu olsun, haklar dili onlardan bağımsız bir biçimde kendisini kurar.

Peki nedir bu haklar dilinin etik ve dinden özerkliğinin anlamı? Niye vurgulamak gerekir bu özerkliği? İnsanlık durumu üzerine kafa yoran hiç kimse açısından yadsınamayacak bir gerçek, yeryüzündeki birlikte varoluşumuzun birbirinden oldukça farklılaşan hatta bazen birbiriyle ters düşen etik ve dinsel anlayışlar içerdiğidir. Bu demektir ki insanlar 'iyi nedir?', 'belirli durumlarda doğru olan davranış biçimi nedir?' sorularına birbirlerinden farklı cevaplar verebilmektedir. Hal bu olunca, etiğin ve dinin insanlar arasında ortaya çıkan çatışmalara çözüm getirme kapasitesi sınırlıdır. Hatta insanlık tarihinde örneklerini gördüğümüz üzere maalesef bazı durumlarda farklı dinsel ve etik anlayışların kendileri, savaşların ve iç savaşların nedeni olabilmektedir. İşte etik ve dinden özerk haklar dili, tam da farklılıkların söz konusu olduğu durumlarda bizi çatışmadan ve savaştan uzak tutacak bir normatif düzlem ortaya koyar. Farklı metafizik ve dinsel öğretilere bağlanmış kişiler ve gruplar arasında barışı ve uygar yaşamı olası kılar.

Yalnız, hakların etik anlayışlar ve dinsel inançlardan özerk olması hakların her durumda onlarla çelişen bir normatif düzlem getirdiği anlamına gelmez. Tam tersine, birçok durumda etik anlayışların ve dinsel inançların haklar dilini destekleyici bir rol oynadıklarına tanıklık ederiz. Aslında, sonraki bölümlerde göreceğimiz üzere insan haklarının doğuşu ve gelişiminde belirli etik anlayışlar ve dinsel inançlar çok önemli bir rol oynamışlardır. Gene de haklar dili kendini tüm metafizik anlayış ve inançlar karşısında tarafsız bir dil olarak kurar. Onların öğretilerine dair ilgisizdir. Sadece ve sadece pratikte işleyişlerine dair tek bir koşul getirir: söz konusu anlayış ve inançlara kişilerin bağlanması zorla (cebirle) değil kişinin özgür iradesiyle gerçekleşmelidir, yani etik ve din alanında zor kabul edilemez. İnsan haklarının arketipi olduğu söylenebilecek din ve vicdan özgürlüğü hakkına işaret eden bu koşul, zaten makul kabul edilebilecek herhangi bir etik ya da dinsel öğretinin içsel düsturudur.

1.2. İnsan Kavramı

> *"Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdanla donatılmışlardır, birbirlerine kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar."*[7]

> *"1. Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka türden kanaat, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş veya başka türden statü gibi herhangi bir ayrım gözetilmeksizin, bu Bildirgede belirtilen bütün hak ve özgürlüklere sahiptir.*
>
> *2. Ayrıca, bağımsız, vesayet altında ya da kendi kendini yönetemeyen ya da egemenliği başka yollardan sınırlanmış bir ülke olsun ya da olmasın, bir kişinin uyruğu olduğu ülke ya da memleketin siyasal, hukuksal ya da uluslararası statüsüne dayanarak hiçbir ayrım yapılamaz."*[8]

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin (Bildiri / Beyanname) ilk iki maddesinde öne sürüldüğü üzere insan hakları, **ayrım gözetmeksizin** tüm insanların sahip olduğu haklardır. İnsanın sahip olduğu hakların kaynağında insana atfedilen onur vardır. Onur, başka değerlerle kıyaslanamayacak değer olarak anlaşılabilir. Dolayısıyla kastedilen, insanın başka varlıklarla kıyaslanamayacak, bir tartıya konulup tartılamayacak bir değerinin olmasıdır. Bu değer onu belirli haklarla donatır. Peki onurun kaynağında ne vardır? Yani nedir insanı bu kadar özel yapan? Bildirgede de işaret edildiği üzere, bu soruya verilen en yaygın yanıt insanın akıl ve vicdan sahibi, yani düşünme ve ahlaki seçimlerde bulunma yetisi ile donatılmış bir varlık olmasıdır. Gelin insan onuruna dair bu yaklaşımı, bu yaklaşımın insanlık tarihinde bir manifestosu olarak nitelendirilebilecek kaynaktan doğrudan okuyalım. Aşağıdaki pasaj, İtalyan Rönesans'ının kurucu figürlerinden olan Pico della Mirandola'nın 14. yüzyılın başlarında yazmış olduğu görkemli eseri *İnsan Onuru Üzerine Söylev*'den alınmıştır:

> *Muhterem hocalar, Arapların kayıtlarında okumuştum ki Müslüman Abdala kendisine bu dünyada görülebilecek en büyük mucize nedir diye sorulduğunda, 'İnsandan daha harikulade bir şey yoktur' diye cevap vermiş. Bu görüş Antik Yunan yazar Hermes Trimegistus'un şu sözüyle hemfikirdir: 'İnsan büyük bir mucizedir!' Ama bu görüşlere birçok kimse tarafından temel olarak ileri sürülen gerekçeleri incelediğimde, bunlar beni ikna etmediler. Söz konusu gerekçelere göre insan varlıklar dünyası içerisinde orta / ara pozisyonda*

7 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Madde 1.

8 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Madde 2.

yer alır; tanrıların yakını; daha aşağıdaki varlıkların da kralıdır; algılarının keskinliği, muhakeme gücü ve aklının sağladığı ışık sayesinde doğanın yorumcusudur; ebediyet ve zaman arasına düğüm noktasıdır; İranlıların söylediği üzere dünyanın düğün şarkısıdır; Davut Peygamberin ifade ettiği üzere meleklerden sadece birazcık daha aşağıdadır.

Bu gerekçelerin etkileyici olduklarını kabul ediyorum; ama gene de onlar kendileri için en büyük takdiri talep etme imtiyazına sahip olabilecek asıl gerekçeler değiller. Çünkü bu gerekçelerle, bizden daha yüksekte olan melekleri ve göksel varlıkları kendimizden daha çok takdir etmemiz gerekmez miydi? Bana öyle geliyor ki sonunda ben insanın neden yaratılmışlar içerisinde en talihli ve sonuç olarak en takdire-şayan olduğunu ve de onun varlık zinciri içerisindeki asıl seviyesini anladım. Bu öyle bir seviye ki sadece hayvanların değil bu dünyanın üzerinde ve ötesinde olan yıldızların ve göksel varlıkların dahi gıpta etmesi gereken bir seviye. Bu köhnemiş inançların ötesine geçen bir harikuladelik. Niye mi? Çünkü ancak benim ortaya koyacağım nedenden dolayı insan haklı bir biçimde olağanüstü bir mucize ve harikulade yaratık olarak adlandırılabilir.

Hocalar, sizden beni dinlemenizi, nezaketinize uygun olacak biçimde dost dinleyiciler olmanızı rica ediyorum. Tanrı, Yüce Mimar, gizemli bilgeliğinin yasaları uyarınca gördüğümüz evreni, bu kutsalların kutsalı tapınağı inşa etmişti. Evrenin gökler üzerinde uzanan yüksek kısımlarını akıllı varlıklara ayırdı; göksel alanlara yaşayan ebedi ruhları yerleştirdi. Daha aşağıda yer alan çarpık kirli bölüme ise her çeşit hayvanı koydu. Ama işini bitirdiğinde, Büyük Sanatçı görkemli eseri üzerine düşünecek, onun güzelliğine çarpılacak, onun enginliği karşısında huşu içerisinde duracak bir yaratık olmasını istedi. Dolayısıyla, yaratılış üzerine konuşan hem Musa hem de Timaios'un bize anlattığı üzere, tüm işi bittiğinde Tanrı insanın yaratılışı üzerine düşünmeye başladı. Ama, ne yeni çocuğu biçimlendireceği bir arketip, ne ona bahşedebileceği bir miras ne de dünyada onun evreni izleyip düşüneceği özel bir yer vardı. Şimdiye kadar yaratılmış olan her şey kendilerine ait uygun yerlerinde durmaktaydılar: en yüksek şeyler en yüksek yerlerde; orta değerde olanlar orta yerlerde; en aşağı değerde olanlar da en alt yerlerde. Ama Tanrı, bu son yaratma eyleminde başarısızlığa düşmeyecekti, vazgeçmeyecek, yenilmeyecekti. Tanrının bilgeliğinin önüne koyduğu amacın gerekliliklerine yetmemesi düşünülemezdi. Tanrının sevgisi, kendi yaratımını anlama ve takdir etme ödevine sahip bir yaratığın yaratılış içerisinde kendisi hakkında dışlanmış olarak hüküm vermek zorunda kalmasına izin vermezdi.

Sonunda, Büyük Sanatçı kendine ait hiçbir şeyi olmayan bu yaratığın öteki yaratıklara verilmiş ne varsa onlara ortak olmasını buyurdu. O, insanı doğası

belirsiz bir yaratık olarak bıraktı. Onu dünyanın ortasına koydu ve dedi ki: 'Adem, biz sana bu dünyada yaşamak için sabit bir yer vermeyeceğiz; sana özgü bir biçim vermeyeceğiz; sadece sana ait olacak bir faaliyet vermeyeceğiz. Kendi arzun ve yargınla, kendi yaşayacağın yeri, kendi yaşam biçimini ve kendi faaliyetini seçeceksin. Tüm diğer şeylerin bizim tarafımızdan konulmuş yasalarla belirlenmiş sınırlı ve sabit doğaları vardır. Önceden belirlenmiş bir sınıra ve bağa tabi olmaksızın sen kendi sınır ve bağlarını, kendi doğanı seçeceksin. Dünyadaki herşeyi göresin diye seni dünyanın merkezine getirdik. Seni ne göksel ne de dünyevi ne ölümlü ne de ölümsüz kıldık ki sen özgür seçimin ve onurunla kendini kendi seçtiğin biçimde şekillendirebilesin diye. Sana kendini daha aşağıdaki hayvani yaşam formlarına indirme gücü ile aklını ve yargı gücünü kullanarak kendini daha yüksek tanrısal formlara çıkarma gücü verdik.'

Bir düşünün! Tanrının ne müthiş bir cömertlik göstermiş olduğunu! İnsanın ne kutlu olduğunu! İnsana ne isterse o olması hakkı verildi! Bir hayvan doğar doğmaz, yaşamı boyunca sahip olacağı her şeyi annesinin karnından getirir. Ruhani varlıklar en başından beri sonsuza kadar olacakları şeylerdir. İnsana ise, Tanrı her şeyin ve olası tüm yaşam biçimlerinin tohumunu vermiştir. Her insan hangi tohumu ekerse o tohum yeşerecek ve kendine özgü meyvesini verecektir. Ekilen tohumlar bitkisel olursa, insan bir bitki gibi olacaktır! Duygusal olursa, insan bir hayvan gibi olacaktır! Düşünsel / zihinsel olursa, insan bir melek ve Tanrı'nın çocuğu olacaktır. Ve eğer tüm yaratılmış varlıkları bir kenara bırakıp kendisini kendi birliğinin merkezine çekerse, Tanrıyla bir olan ruhu aynen her yaratılmış şeyin ötesinde olan Tanrı'nın kendisi gibi tüm yaratılmış varlıkların üstüne çıkacaktır. Böyle bir biçim değiştiriciye kim hayranlık duymaz ki? Kim böyle bir varlıktan başka bir varlığı daha çok takdir edebilir?[9]

Mirandola'nın insan onuru için ortaya koyduğu manifesto, açık biçimde kendi dönem ve toplumunun düşünsel ve kültürel kaynakları içerisinden formüle edilmiştir. Roma'nın Antik Yunan'dan miras almış olduğu mitler ve felsefeyi ve de tek tanrılı dinler geleneğinin insan ve yaratılış üzerine olan anlatılarını temel alır. Ama bu tarihsel-kültürel özgünlüğün içerisinden evrensel bir mesaj çıkarır: İnsanın akıl ve vicdan yetisinin kopmaz bir biçimde onun özgürlüğü ile bağlı olduğu ve de bu niteliklerinin insanı onur sahibi varlık kıldığıdır. Bu mesaj o denli çığır açıcı ve dönemler, toplumlar üstüdür ki altı asırdan daha uzun bir zaman sonrasında insanlığın ortaya koyacağı Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nde birebir yansımasını bulur.

9 Della Mirandola, *On the Oration on Human Dignity*, s. 3-9.

İnsan haklarının temeli olarak işaret edilen insan onuru anlayışına dair önemli bir tartışma,onun belirli bir etik anlayışa, açıkçası hümanist bir etik anlayışa özgü bir unsur olup olmadığıdır. Açıktır ki söz konusu insan onuru fikrini temel alan bir etik anlayış kurulabilir, yani iyi ve doğru anlayışımızı tamamıyla insan onuru üzerinden türettiğimiz kapsamlı bir dünya görüşü oluşturabiliriz. Öyle ki kendini hümanist olarak tanımlayan birçok kişinin de yaptığı budur. Diğer yandan, başka etik anlayışlar ışığında bakıldığında, bu tür hümanist bir etik insanın aşırı gurunun (kibrinin) ifadesi ya da mantık olarak ırkçılıktan çok da farklı olmayan bir türcülük olarak görülebilir. Farklı etik anlayışlar konusunda hangi tavrı benimsersek benimseyelim, eğer insan haklarının belirli bir etiğin ürünü olduğunu söylersek kendimizi bir çıkmaz içerisinde buluruz.

Ama yukarıda da etik ve haklar ilişkisine dair bahsettiğimiz üzere, insan hakları farklı etik anlayışlar karşısında tarafsızdır ve insan haklarına temel olan insan onuru kavramının bizi zorunlu bir biçimde belli bir etik anlayışı kabule götüreceği doğru değildir. İnsan onuru kavramı bizim diğer kişilerle kuracağımız ilişkilerin sınırlarına işaret eder. Bizleri, benimseyeceğimiz iyi ve doğru yaşam anlayışları konusunda serbest bırakır; bağladığı nokta ise başkalarının da iyi ve doğru anlayışlarını seçme konusunda serbest olduklarını kabul etme zorunluluğumuzdur. Dolayısıyla, insan için iyi ve doğru yaşamın tanrının kurallarına bağlı bir yaşam olduğunu düşünen bir muhafazakar-dindarın ya da doğadaki diğer varlıklardan hiçbir üstünlüğümüzün olmadığını düşünen radikal bir doğa-severin etik anlayışları içerisinde insan onuru ve dolayısıyla insan hakları unsurlarına yer açmaları olasıdır.

Diğer yandan kabul edilmelidir ki hak dilinin insanlar dışındaki varlıklara genişletilmesi belirli kavramsal zorluklar içerir. Buna önemli bir örnek olarak, günümüzde yaygın biçimde tartışılan hayvan hakları ile ilgili zorlukları gösterebiliriz. Haklar dili, hakkın güvence sağladığı varlıkla hak öznesi yani hakkın korunmasını ya da gerçekleştirilmesini talep edebilecek varlık arasında bir özdeşliği *varsayılan-ayar* olarak kurar. Hayvanlar kendi haklarının korunmasını ve gerçekleştirilmesini talep eden özneler olarak görülemeyeceği için, hayvan haklarının bu varsayılan-ayar çerçevesinde anlaşılmayacakları açıktır. Bu demek değildir ki hayvan haklarını bir kavramsal tutarsızlık olarak reddetmeliyiz. Bu doğru olsaydı, benzer sorunların belirgin biçimde önümüze geldiği çocuk haklarının ve zihinsel uyumsuzluk gösteren kişilerin haklarının da reddedilmesi gereği söz konusu olurdu. Haklar her durumda kişiler arası ilişkilere yani kişilerin birbirlerine karşılıklı olarak yükledikleri /

yüklemeleri gereken yasak, ödev ve izinlere dairdir. Ama bu yasak, ödev ve izinlerin illaki de kişilerin sahibi oldukları varlıklara dair olması gerekmez. Hiç kimseye ait olduğu öne sürülemeyecek doğa ve doğal varlıklar mevcuttur ve kişilerin bu varlıklarla kurdukları ilişkilerin şiddet, zulüm, sömürü, yağma ve talan içermemesinin en az diğer insanlarla ve onların sahip oldukları varlıklarla kurdukları ilişkilerde bu unsurların olmaması kadar önemli olduğu söylenebilir. Böylelikle de insanlara karşılıklı yasaklar, ödevler ve izinler yükleyen bir kategori olarak hayvan hakları ve doğa hakları gayet tabii de düşünülebilir.

1.3. İnsan Hakları Nelerdir?

Şimdiye kadarki tartışmalar ışığında, insan haklarına dair şöyle bir tanım ortaya koymak mümkün**: İnsan hakları, her bir insanın insan onuruna yaraşır bir yaşam belirleyip sürdürebilmesi için sahip olması gereken özgür seçim alanlarıdır**. Belli başlı insan haklarının neler olduğunu tartışmadan önce, insan hakları kavramına özgü birbiriyle ilişkili iki temel unsurun üzerinde durmak gerekir: **hak özneleri açısından evrensellik** ve **normatif geçerlilik açısından evrensellik**.

Hak özneleri açısından evrensellik: İnsan haklarının esbab-ı mucibesi tüm insanların eşit olarak belirli haklara sahip oldukları anlayışıdır. İnsanlar arasında temel bir eşitliği öne sürer. Irkı, rengi, cinsiyeti, dili, dini, siyasal ya da başka türden kanaati, ulusal ya da toplumsal kökeni, mülkiyeti, doğuş veya başka türden statüsü ne olursa olsun hiçbir insan, insan haklarının öznesi olmaktan çıkartılamaz. İnsan olmanın kıstası en temel biyolojik kıstastır: biyolojik açıdan insanlık kümesi içerisinde yer alan hiç kimsenin insanlığı ve dolayısıyla insan hakları tartışma konusu edilemez. İnsan hakları fikri her şeyden öte **dışlayıcılığı (*discrimination*)** hedef alır. Öyle ki insan hakları fikri üzerinde büyük uzlaşı, tam da insanlık tarihi içerisinde dışlayıcılığı en trajik boyutlara ulaştıran Nazizm'in yenilgiye uğratılması sonucunda gelmiştir. Temel düstur açık ve nettir: Hiçbir ayrım gözetmeksizin, insana insanca muamele edilmelidir!

Normatif geçerlilik açısından evrensellik: İnsan hakları fikrinin bir tarihi vardır; yani insanlık her insanın doğuştan getirdiği belirli haklara sahip olduğunun ayırdına belirli bir tarihsel süreç sonunda, belirli bir tarihsel momentte ulaşmıştır ve de aslında bu ayırdına varma süreci hâlâ derinleşerek gelişmektedir. Burada gözden kaçırılmaması gereken, insan haklarının bizim

onların ayırdına varmamızdan bağımsız olarak normatif geçerliliğe sahip olmasıdır. Onlar ebedi ve değiştirilmez bir geçerliliğe sahiplerdir. Önceki bölümde gördüğümüz üzere genel olarak haklar dili, hukukun dilidir. Hukuk ise aslen pozitif hukuktur; belirli bir devlet sistematiği içerisinde ya da devletlerin onayıyla devletler arasında belirlenmiş haklar ve yükümlülükler sistemidir. Dolayısıyla, hukukçular haklardan konuştuklarında genelde pozitif haklardan konuşurlar. İnsan haklarının evrensel geçerliliği ise onları pozitif hukukun ve devletin ötesine ve öncesine yerleştirir. İnsan haklarının iddiası odur ki her insana ait olan belirli haklar devletlerin onları tanımış olup olmamasından bağımsız olarak geçerlidirler. Dahası, devletler bu hakları tanımalı ve pozitif hukuklarının temeline yerleştirmelidir: İnsan hakları tüm meşru devlet yapıları içerisinde **temel haklar** haline gelmelidir.

Bu noktada değinilmesi gereken bir sorun, insan haklarının normatif geçerliği ile onların etkililiklerinin aynı şey olmadıklarıdır. İnsanlar var olduğundan itibaren insan hakları normatif geçerlilik anlamında vardır. Ama bu demek değildir ki etkili olabilmişlerdir. İnsan haklarının sistematik olarak etkili olabilmesi için zorunlu bir koşul, insanların ortak yaşamını düzenleyen kuralları koyan devletlerin kendi hukuki yapıları içerisinde insan haklarını tanımaları ve güvence altına almalarıdır. Öyle ki devletlerin öncelikli ödevinin bu olduğu söylenebilir. Devletler, en azından kendi sınırları içerisinde insan haklarını etkili biçimde gerçekleştirebildikleri ölçüde meşruiyet kazanırlar.

Şimdi insan haklarının içeriğine dair konuşabiliriz. İnsan hakları, her bir insanın insan onuruna yaraşır bir yaşam belirleyip sürdürebilmesi için sahip olması gereken özgür seçim alanlarıdır demiştik. Onurlu bir yaşam, korku ve yoksunluktan azade yaşamdır. Dolayısıyla, insan hakları bizi korkudan ve yoksunluktan azade kılacak güvencelerdir. İnsanın onurlu bir yaşam için ihtiyaç duyduğu şeyler insanın tarihsel ve kültürel evrimi içerisinde değişebilir. Dolayısıyla, insan haklarının içeriğinde de tarihsel-kültürel değişimler söz konusudur. Örneğin, 21. yüzyılla beraber insanın yaşamına belirgin bir biçimde dijital ortam olarak adlandırdığımız yeni bir boyut eklenmiştir. Bunun sonucunda, bu ortamlarda gerçekleşen ilişkilerin insan onuruna aykırı olmayacak biçimde gerçekleşebilmesi için kurallar gerekmektedir. Dolayısıyla, önceki dönemlerde tartışılması belki akla bile gelmeyecek dijital haklar, günümüzün gerekleri doğrultusunda insan haklarının önemli bir alt grubu olarak tartışılmaya başlamıştır.

Tarihsel ve kültürel değişkenliğe rağmen, insanın biyolojik ve toplumsal varlığına ilişkin süreklilik teşkil eden ögeler vardır ve bunların bize en azından

insan haklarının çekirdek kümesini verdiğini söyleyebiliriz. İnsan yaşamı her şeyden önce beslenmeye bağlıdır. Öyleyse sağlıklı besin kaynaklarına ulaşabilir olmak bir insan hakkıdır. Aynı biçimde barınma ve giyecek yaşamak için temel ihtiyaçlarımızdır ve dolayısıyla ulaşılır olmalıdır. Kendi yaşamlarımızı belirleyebilmek için içinde yaşadığımız evrenin ve toplumların bilgisine ihtiyaç duyarız. Öyle ki bilgi, bize özgür yaşamın kapısını açan bir anahtardır. Öyleyse, eğitim bir insan hakkıdır. Onurlu yaşam özgür yaşama, özgür yaşam da her şeyden önce özgür düşünce ile şekillenen yaşamdır. Dolayısıyla düşünce ve düşünceyi ifade etme özgürlüğü, aynen din ve vicdan özgürlüğü gibi insan haklarının arketiplerindendir. Benzer biçimde, toplumsal bir varlık olan insan, kendi seçip gerçekleştirme istediği yaşam ideali çerçevesinde diğer insanlarla bir araya gelmek, ortak eylem ve projelerde bulunma ihtiyacı taşır. Dolayısıyla, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü temel bir insan hakkıdır. Onurlu bir yaşam insanın üretken olması ve emeğinin ürünlerine sahip olmasını gerektirir. Dolayısıyla hem çalışma hakkı hem de emeğinin ürünlerinin sahibi olma insan hakkıdır. Korkudan ve yoksulluktan azade bir yaşam, kişiliğimizin, kişiliğimiz parçası olan yakınlarımızın ve sahip olduğumuz değerlerin güç ve şiddet kullanımıyla zarar görmesi ya da elimizden alınmasına karşı güvenceler gerektirir. Bu da hem siyasal iktidar hem de çeşitli biçimler alabilecek toplumsal güç odakları karşısında canımızı ve malımızı güvence altına alan baskı ve şiddete karşı hakların insan hakları kapsamında olduğu anlamına gelir.

İnsan hakları, kısmen süreklik içeren kısmen de devinim içerisinde olan insanlık durumu içerisinde, insanların insan onuruna yaraşır bir yaşam seçmek ve yürütmek için ihtiyaç duyacakları güvencelerdir. Bu hakların içeriğine dair hiçbir katalog, tüketici olma yani tüm insan haklarını bir kere de sayıp tüketme niteliğine sahip olamaz. Tarihin hiçbir momentinde, bir kişi ya da bir insan grubu tüm insanlık tarihinin fotoğrafını çekebilecek bir Arşimet noktasında olduğu ve dolayısıyla insanlık durumunun yol açtığı normatif sorunları bütünüyle gördüğü iddiasında bulunamaz. Aslında, insan hakları kümesinin açık uçlu olması, bugün insan hakları kataloğu hazırlayan insan neslinin üyelerinin gelecekte yaşayan insan neslinin üyeleri ile eşitliğinin ve dolayısıyla onları vesayet altına alamayacak olmasının yansımasıdır.

Hal böyle olunca, insan haklarının içeriğini anlatırken benimsenebilecek en makul yöntem halihazırda üzerinde en büyük uzlaşmanın gerçekleşmiş olduğu kataloğu, yani 1948'de Birleşmiş Milletler tarafından ilan edilen **Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'**ni dikkate almak gibi gözüküyor. Söz konusu

Bildirgede sırasıyla şu haklar ifade edilmiştir:

- Haklar bakımından eşitlik (madde 1)
- Ayrımcılık yasağı (madde 2)
- Yaşama hakkı (madde 3)
- Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı (madde 3)
- Kölelik yasağı (madde 4)
- İşkence yasağı (madde 5)
- Yasalar önünde kişi olarak tanınma hakkı (madde 6)
- Yasalar önünde eşitlik, ayrımcılıktan muaf olma ve ayrımcılığa karşı korunma hakkı (madde 7)
- Etkin bir yargı yolundan yararlanma hakkı (madde 8)
- Keyfi tutuklama, alıkonma ve sürgün yasağı (madde 9)
- Adil ve açık yargılanma hakkı (madde 10)
- Kişinin suçu adil mahkemelerde kanıtlanıncaya kadar masum olarak değerlendirilmesi gerektiği ilkesi / masumiyet karinesi (madde 11)
- Kişiye yüklenecek suçun ve cezanın önceden yasalar tarafından belirlenmiş olması gerektiği ilkesi / suçun ve cezaların yasallığı ilkesi (madde 11)
- Kişisel onur ve saygınlığın dokunulmazlığı (madde 12)
- Özel yaşamın dokunulmazlığı (madde 12)
- Ailenin dokunulmazlığı (madde 12)
- Konut dokunulmazlığı (madde 12)
- Haberleşme özgürlüğü (madde 12)
- Seyahat ve yerleşme özgürlüğü (madde 13)
- Kişinin kendi ülkesi de dahil, herhangi bir ülkeden ayrılma ve o ülkeye dönme hakkı (madde 13)
- Başka ülkelere sığınma ve kabul edilme hakkı / iltica hakkı (madde 14)
- Vatandaşlık hakkı ve kişinin vatandaşlığını değiştirme hakkı (madde 15)
- Evlenme, aile kurma ve boşanma hakkı (madde 16)
- Mülkiyet hakkı (madde 17)

- Mülkiyetin keyfi müdahaleler karşısında korunması (madde 17)
- Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (madde 18)
- Kanaat ve ifade özgürlüğü hakkı (madde 19)
- Müdahale olmaksızın bilgiye ulaşmaya çalışma, bilgi edinme ve bilgiyi yayma serbestliği (madde 19)
- Barış içinde toplanma ve örgütlenme hakkı (madde 20)
- Bir örgüte üye olmaya zorlanmama yasağı (madde 20)
- Kişinin doğrudan ya da serbestçe seçilmiş temsilcileri aracılığıyla ülkesinin yönetimine katılma hakkı (madde 21)
- Kişinin ülkesinde kamu hizmetlerinden eşit yararlanma hakkı (madde 21)
- Halk iradesine dayanan / demokratik hükümet hakkı (madde 21)
- Genel ve eşit oy hakkı (madde 21)
- Kişinin toplumun bir üyesi olarak toplumsal güvenliğini sağlayacak ekonomik, toplumsal ve kültürel hakları (madde 22)
- Çalışma, işini özgürce seçme, adil ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı (madde 23)
- Eşit iş için eşit ücret hakkı (madde 23)
- Adil ve elverişli ücret hakkı (madde 23)
- Sendika kurma ya da sendikaya üye olma hakkı (madde 23)
- Dinlenme, boş zaman, iş saatlerinin makul ölçüde sınırlandırılması ve belirli aralıklarla ücretli tatil yapma hakkı (madde 24)
- Kişinin kendisinin ve ailesinin sağlığı ve iyi yaşaması için yeterli yaşama standartlarına (beslenme, giyim, konut, tıbbi bakım ile gerekli toplumsal hizmetleri ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ya da kendi denetiminin dışındaki koşullardan kaynaklanan başka geçimini sağlayamama durumlarında güvenlik) hakkı (madde 25)
- Anne ve çocuklara özel bakım ve yardım hakları (madde 25)
- Eğitim hakkı (parasız temel öğretim, teknik ve mesleki eğitimin herkese açık olması ve de yüksek öğrenimin yeteneğe göre herkese eşit olarak tanınması hakkı) (madde 26)

- Ebeveynlerin çocuklarına verilecek eğitimi seçmede öncelikli hak sahibi olmaları (madde 26)
- Topluluğun kültürel yaşamına özgürce katılma, sanattan yararlanma ve bilimsel gelişmeye katılarak onun yararlarını paylaşma hakkı (madde 27)
- Bilim, yazın ve sanat ürünlerinden doğan manevi ve maddi çıkarlarının korunması hakkı (madde 27)
- Tüm bu hak ve özgürlüklerin tam olarak gerçekleşebileceği bir toplumsal ve uluslararası düzen hakkı (madde 28)

Bildirgenin listelediği insan haklarının eksikleri hâlâ tartışmalara konu olsa da, bu katalogda yer alan tüm hakların tam olarak gerçekleşmesini bırakın, bu hakları tam olarak gerçekleştirebilme kapasitesine sahip olduğumuz toplumsal ve uluslararası bir düzenden çok uzağız. Bu yadsınamaz gerçeklik göz önüne alındığında, Madde 28 ile Madde 29'un ilk paragrafının yan yana okunmasından ne sonuç çıkartılması gerekeceği zor bir soru olarak önümüzde duruyor.

> *"Herkesin bu Bildirgede ileri sürülen hak ve özgürlüklerin tam olarak gerçekleşebileceği bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır."*[10]
>
> *"Herkesin, kişiliğinin özgürce ve tam gelişmesine olanak sağlayan tek ortam olan topluluğuna karşı ödevleri vardır."*[11]

Günümüzde insan haklarını listelemenin yanı sıra insan haklarını sınıflandırmanın yaygın olduğunu görürüz. Fransız Devrimi'nin 3 ilkesinden (Özgürlük, Eşitlik, Dayanışma) ilham alarak insan haklarının 3 ayrı kuşak olarak değerlendirilmesi oldukça yaygındır:

1. **Sivil Politik Haklar (1. Kuşak Haklar)**
2. **Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar (2. Kuşak Haklar)**
3. **Dayanışma Hakları (3. Kuşak Haklar)**

Sivil-Politik Haklar, kişileri siyasal ve toplumsal iktidara, özellikle de devlet iktidarına karşı koruyan haklardır. Kökenleri *Magna Carta* ve *Habeas-Corpus Yasası*na kadar götürülebilir. Kişilerin, "yaşamlarını, özgürlüklerini ve güvenliklerini" koruma altına alırlar. Bu haklara dair devletlerin ödevi, bu hakları koruma altına almaktır. Bunun iki ayrı boyutu vardır:

10 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Madde 28.

11 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Madde 29, Paragraf 1.

a) Öncelikle kişilerin özgürlüğüne karşı en güçlü tehdit olan devlet iktidarının kendisinin sınırlandırılması,

b) Kişilerin özgürlüğünün diğer kişilerden ve toplumsal güç odaklarından (ailenin, mahallenin, dinsel-kültürel cemaatlerin, ekonomik, mesleki, siyasal vb. her türlü oluşumun olası baskısına karşı) korunması.

Genelde insan haklarına dair liberal yaklaşımların sivil-politik hakların bayraktarlığını yaptığı ifade edilir. Yalnız bu yaklaşımlar, sivil-politik hakların korunmasında devlet iktidarına karşı olan ilk boyutun öneminin altını çizerken, çoğu zaman ikinci boyutun önemini göz ardı edebilmektedir. Oysaki önemli olan haklara yönelik ihlallerin kaynağından çok haklara yönelik ihlallerin gerçekleşmesidir. Bir grubun toplanma ve gösteri yapma özgürlüğü ihlal edildiğinde, ihlalin failinin devlet görevlileri olmaması ihlal olmadığı anlamına gelmez.

Belli başlı sivil-toplumsal haklar şunlardır:

- Yaşama Hakkı
- Hukuk önünde eşitlik
- Adil yargılanma hakkı
- Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü
- Düşünce ve kanaatleri ifade etme özgürlüğü
- Toplanma özgürlüğü
- Oy hakkı
- Parti kurma hakkı

Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar, kişilerin toplumsal yaşam içerisinde kendilerini gerçekleştirmesinin temel koşullarına ilişkin haklardır. Sivil-Politik Haklar ile kıyaslandıklarında, bunların insanlık tarihinde gündeme gelmeleri kısmen daha geçtir. İlkin Sanayi Devrimini yaşamış olan 19. yüzyıl Avrupası'nda işçi sınıfı ve bu sınıfın sözcülüğünü yapan sol hareketlerce siyasal mücadele alanına sokulurlar. Bunlar toplumsal siyasal iktidara karşı haklar değil, devletin, toplumsal yaşama, herkesin kendisini gerçekleştirebileceği temel eşitlik koşullarını sağlamaya dönük müdahalesini gerektiren haklardır. Burada kritik nokta şudur ki ne devlet ne de toplum kişiler adına

özgür kişilerin kendilerini gerçekleştirmelerini sağlayabilir. Böyle bir girişim, özgür kişiliğin yok edilmesi, kişilik haklarının ihlali olurdu. Ama kişilerin kendilerini gerçekleştirmek için ihtiyaç duydukları temel toplumsal kaynaklar söz konusudur ve ekonomik, toplumsal ve kültürel haklar kapsamındaki haklar devletlerin tüm kişilere bu kaynakları açık kılmasını gerektirir.

Belli başlı ekonomik, toplumsal ve kültürel haklar şunlardır:

- Beslenme hakkı
- Barınma hakkı
- Sağlık hakkı
- Sosyal güvence hakkı
- Çalışma ve işsizlikten korunma hakkı
- Sendikal ve mesleki örgütlenme hakkı
- Eğitim hakkı

İnsan haklarına dair bıkkınlık verecek ölçüde uzatılmış bir tartışma ekonomik, sosyal ve kültürel haklar kategorisinin hakiki anlamda haklara işaret edip etmediği tartışmasıdır. Hâlâ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ni onaylamamış olan Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) bayraktarlığını yaptığı "liberal" anlayış, bu kategorinin "kişisel özgürlükler" (sivil-politik haklar) kategorisiyle sınırlı tutulması gereken hakiki haklar kategorisinin dışında ele alınması gereken iyi niyetli hedefler olarak anlam taşıyabileceğini öne sürer. Bu görüş çerçevesinde iki temel neden ileri sürüldüğünü söyleyebiliriz:

1. İddia edilen bu haklar, devlet yetkesini kişilerin tasarrufunda olması gereken yaşam alanlarına taşımaktadır. Kendi yaşamlarını seçme ve gerçekleştirme özgürlüğüne sahip olması gereken kişiler üzerinde vesayetçi (*paternalist*) düzenlemeler getirirler. Dolayısıyla da asıl insan hakları olan "kişisel özgürlüklerle" çelişirler.

2. Bu hakların gerçekleşmesi toplumların ekonomik, soysal ve kültürel kapasitelerine bağlı olacaktır; dolayısıyla hak kavramının ifade ettiği kesin / kategorik riayet zorunluluğunu içeremezler.

Bu iddiaların ikisinin de güçlü iddialar olduğu söylenemez. Öncelikle ikinci kuşak hakların devlet yetkesini vesayetçi bir biçimde genişlettikleri iddiası kesinlikle yanlıştır. Metaforik bir biçimde ifade edecek olursak, ikinci kuşak haklar her kişinin kendi yaşamını işleyen bir zanaatkar olması gerektiğini kabul eder. Dolayısıyla, bir kişinin yaşamında ulaşacağı mutluluk ve zenginlik kendi eseri olmalıdır. Ama her zanaatkar da belirli alet ve edevata ihtiyaç duyar. Yoksa ne seçim yapabilme ne de onu gerçekleştirme yetisi söz konusudur. Dolayısıyla, devlet kişilerin alet ve edevata erişimini sağlamalıdır.

İkinci iddia ise doğru bir tespitten yanlış sonucu çıkarıyor gözükmektedir. Bazen toplumların ve uluslararası sistemin insanlara insan onuruna yaraşır bir yaşam sürebilmelerinin zorunlu koşullarını sağlamak konusunda kifayetsiz durumda kaldıkları doğrudur. İnsanlığın bir bütün olarak ulaşmış olduğu muazzam güç ve zenginlik seviyesine rağmen, günümüzde kapitalist toplumsal yapıların ve uluslararası sistemin mevcut haliyle milyarlarca insanı yoksunluk, sefalet ve mutlak güvencesizlik durumuna mahkûm etmesi tam da böyle bir kifayetsizlik durumuna işaret eder. Ama bu durum, güvence altına alınması gereken hakların geçerliliği ile ilgili değil, var alan toplumsal ve uluslararası sistemin meşruiyeti ile ilgili bir sorundur. Geçersiz ilan edilmesi ve dönüştürülmesi gereken normatif zorunluluklar değil, o zorunluluklar açısından yetersiz kalan toplumsal gerçekliktir. Aslında, bu nokta Evrensel Bildirge'nin 28. maddesinde tüm insanların "hak ve özgürlüklerin tam olarak gerçekleşebileceği bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı" olduğu ifadesiyle veciz biçimde dile getirilmiştir.

Dolayısıyla, insanların insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmeleri için elzem olan ikinci kuşak haklar, en az birinci kuşak haklar kadar insan haklarıdır. Denilebilir ki ekonomik, toplumsal ve kültürel hakların yokluğunda sivil-politik haklar da anlamlarını kaybederler. Bizim ülkemizde kamuoyu bu gerçekle trajik bir biçimde 1997 Baklava Çetesi Davası ile yüzleşmişti. Hatırlayacak olursak:

> *"10 Ağustos 1997'de Elmacı pazarındaki Güllüoğlu Baklava Salonu'nun kapı kilidinin kırılarak içeriden fıstık ve baklava çalınması olayını araştıran polis, 18 yaşındaki Metin Subaşı, 17 yaşlarındaki Ali Keklik ve Ali Avcı ile 16 yaşındaki Levent Hamurcu'yu gözaltına aldı.*
>
> *Çocuklar ifadelerinde vitrinde gördükleri baklava ve fıstıklardan canları çektiği için hırsızlık yaptıklarını söylediler. Baklava salonunun sahibi*

Mehmet Güllü ise, dört gencin 5 kilogram tuzlu Antep fıstığı, yedi kilogram fıstık ezmesi, 10 kilogram baklava, 15 kilogram çekilmiş fıstık çaldıklarını öne sürdü.

Dört genç, "yemek amacıyla baklava ve fıstık çaldıkları" için hapisle cezalandırılırken, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Başkanı Sema Pişkinsüt, toplumun verilen cezayı içine sindiremediğini belirtti. Gaziantep Barosu Başkanı Avukat Bahattin Bozgeyik de, "verilen cezanın doğru ancak adaletli olmadığını" savundu."[12]

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar olmaksızın, hukuk ve adalet sisteminin ne ifade edebileceğine dair herhalde en çarpıcı argüman Fransız şair, yazar ve gazeteci Anatole France tarafından ortaya konmuştur: **"Gözler önüne serdiği heybetli eşitlikle hukuk, hem zenginler hem de fakirler için köprü altında yatmayı, sokakta dilenmeyi ve de ekmek çalmayı yasaklar!"**. İnsanların barınma, beslenme ve çalışarak yaşamlarını kazanma olanağına sahip olmadıkları durumlarda, onların başkalarının haklarına ve sözüm ona herkes için aynı ödev ve yükümlülükleri getiren yasalara saygı göstermelerini beklemek adaletsizdir ve ikiyüzlülüktür.

Dayanışma Hakları ise kişilere değil, kişilerin kendini gerçekleştirmelerinin ortamı olan topluluk ve halklara tanınan haklardır. İnsan topluluklarının ve halkların ortaya koymuş olduğu tarihsel-kültürel çeşitlilik, insanlık olarak ortak zenginliğimizi ifade eder. Bunun ötesinde temelinde kişilerin benimsemiş oldukları aidiyetleri, kimlikleri ifade ettikleri için toplulukların ve halkların varlığının güvence altına alınması, insan onuruna saygının bir gereğidir. Hiçbir insan saf bir kişi olarak var olmaz; o her zaman için belirli toplulukların üyesidir; belirli kimliklerin taşıyıcısıdır. Aidiyetlerine ve kimliklerine saygı göstermeden bir insana, insan onurunun gerektirdiği saygıyı göstermek mümkün değildir.

Dayanışma Hakları insanlığın gündemine belirgin biçimde ancak 20. yüzyılın son çeyreğinde gelmiş ve hâlâ sistematik bir bağlayıcılığa kavuşamamış haklardır. Bu hakların ortaya konmasında önemli merhaleler, 1972 BM Çevre Konferansı'nın duyurduğu Stockholm Bildirgesi, 1981'de ilan edilen Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi, 1992 Çevre ve Gelişme Üzerine Rio Bildirgesi ve 2015 Paris Anlaşması'yla ortaya konan BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'dir.

12 https://m.bianet.org/bianet/print/13573-temp.

Belli başlı Dayanışma Hakları şunlardır:

- Kendi kaderini tayin etme hakkı
- Ekonomik ve kültürel gelişme hakkı
- Sağlıklı çevre hakkı
- Doğal kaynakların korunması hakkı
- Kuşaklararası hakkaniyet ve sürdürülebilirlik hakları
- İnsanlığın kültürel mirasından pay alma hakkı

Dayanışma Haklarının altında yatan argüman, yani insan onurunun korunmasının aynı zamanda kişilerin kendilerini ait hissettikleri toplulukların ve benimsedikleri kimliklerin de korunmasını gerektirdiği argümanı, sarih bir argüman gerçekten de. Diğer yandan, bu haklara ilişkin göz ardı edilemeyecek bir sorun, diğer kategorilerdeki haklarla çelişebileceği durumların söz konusu olabileceğidir. Bu konuda çarpıcı bir örnek, 2012 yılında Almanya'da bir mahkemenin küçük çocukların sünnet edilmesini yasaklayan bir kararıyla ortaya çıkar. Köln Savcılığı, sünnet edilen 4 yaşında bir çocuğun olaydan iki gün sonra kanama nedeniyle acile kaldırıldığını haber alır ve doktora karşı dava açar. Köln Eyalet Mahkemesi dava sonucunda sünnetin çocuğun kişisel bütünlüğünün ihlali olduğuna yönelik bir karar alır. Mahkemeye göre, çocuğun bedeni sünnet ile sürekli ve geri dönüşü olmayacak bir biçimde değiştirilmiştir. Bu değişim, aynı zamanda çocuğun bundan sonrasında dinsel aidiyetini belirleme özgürlüğünü de olumsuz biçimde etkileyen bir durum oluşturmaktadır. Bu karar üzerine, Almanya'da Müslüman ve Yahudi grupların temsilcileri ses yükseltir. Almanya Yahudiler Merkez Konseyi tarafından yapılan açıklamada, mahkemenin kararını "dini toplulukların kendi kaderini kendilerinin tayin etmesi hakkına eşi benzeri olmayan, çarpıcı bir saldırı" olarak nitelendirilir.[13]

Doğrusunu söylemek gerekirse yukarıdaki örnekte olduğu gibi, bazı durumlarda dayanışma hakları ve diğer insan hakları arasında ortaya çıkan gerilim ve çelişkiler, bizleri gerçekten çözülmesi zor bir duruma sokabilir. Böyle durumlarda uygulayabileceğimiz hazır reçeteler yoktur. Yapabileceğimiz şey, duruma aklıselim, anlayış ve kapsayıcı bir yargı gücü ile yaklaşmaya çalışmaktır.[14]

13 *Deutsche Welle* web sayfasından alınmıştır: https://www.dw.com/tr/sünnete-cezai-işlem/a-16051489.

14 İhtiyaç duyduğumuz yargı (muhakeme) yetisinin ilkeleri hakkında, bkz. s. 67.

Diğer yandan insan haklarının farklı kuşakları arasında ortaya çıkabilecek çelişkilerin ender durumlar olduğunu ve bu hak kuşaklarının genel olarak birbirini tamamlayan, insan onuruna hakiki saygı için hepsine birden ihtiyaç duyduğumuz hakları içerdiğini unutmamalıyız. Dolayısıyla, hakların bir kuşağının diğer hak kuşaklarına karşı fanatik savunusu ya yanlış kavramadan ya da insancıl olmayan çıkar ve amaçların iki yüzlü bir biçimde savunulmasından kaynaklanır.

İnsan haklarının farklı kuşaklarına ilişkin söylenecek son bir şey, insan haklarının kendileri gibi bunların da tarihsel gelişime açık olduğudur. Tarihsel gelişim süreci içerisinde insan yaşamı farklı boyutlar kazandıkça, farklı ortamlar kurdukça farklı hak kuşakları ortaya çıkabilir. Öyle ki günümüzde çevrimiçi yaşamın insanların yaşamında belirgin bir ağırlık kazanmış olması nedeniyle, dördüncü bir kuşak olarak dijital insan hakları kuşağından bahsedilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM
İNSAN HAKLARI MEKANİZMASI

2.1. İnsan Haklarının Öncül Belgeleri ve Birleşmiş Milletlerin Ortaya Çıkışı

İnsan hakları fikrinin kökenlerinin insanlık tarihinde çok derinlere gittiği ve birçok farklı kaynakta ön ifadelerini bulduğu söylenir. Hindu Vedaları'nda, Babillilerin Hammurabi Yasaları'nda, Eski ve Yeni Ahit'te, Kuran'da, Konfüçyüs'tan Şeçmeler'de ve birçok başka kaynakta insanların hakları, ödev ve yükümlülüklerine dair temel kavrayışlar bulunabilir. Ama dürüst olmak gerekir ve dolayısıyla söz konusu anlayışların bazı noktalarda günümüzün insan hakları ile uyumsuz olan yorumlara açık olduğunu da saklamamak gerekir. Durum böyle olunca, insan hakları dilinin ve anlayışının insanlık tarihinde oldukça yeni bir anlayış olduğunu ifade etmek önemlidir. 20. Yüzyılın ilk yarısında yaşanan Nazizm faciası ve onun yol açtığı 2. Dünya Savaşı, bu fikrin yaygın bir biçimde ortaya sürülmesinde ve yükselişinde önemli etken olmuştur.

İnsan hakları dili, 20. yüzyılda ortaya konan belgelerle kurulmuştur. Ama bu belgelerin öncülleri vardır ve öncelikle bu öncülleri anmak gerek:

- **1215 Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlükler Sözleşmesi)**: Modern anayasalar tarihinin temel taşıdır. Bu belge ile İngiliz kralının yetkileri derebeyleri ve din adamları karşısında sınırlandırılır. Ünlü 39. maddesi şöyle der: *""Özgür hiç kimse kendi benzerleri tarafından ülke yasalarına göre yasal bir şekilde muhakeme edilip hüküm giymeden tutuklanmayacak, hapsedilmeyecek, mal ve mülkünden yoksun bırakılmayacak, yasa dışı ilan edilmeyecek, sürgün edilmeyecek veya hangi şekilde olursa olsun zarara uğratılmayacaktır."*

- **1679 Habeas Corpus Yasası ve 1689 Haklar Dilekçesi**: *Habeas Corpus* yasası tüm İngilizlere hukuki soruşturma ve yargılama olmaksızın keyfi biçimde ve keyfi süreli tutuklu kalmaya ve aynı suçtan ötürü ikinci defa cezalandırılmaya karşı güvence verir. 10 sene sonraki Haklar Dilekçesi ise her kişiye krala karşı şikâyette bulunma hakkı tanır.

- **1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi:** Tüm insanların eşitliğini ve doğuştan getirdiği hakları olduğunu duyurur. 1791'de kabul edilen ABD Anayasası ve Haklar Sözleşmesi bu metni temel alır. Bildirge yaşam, özgürlük ve mutluluk arayışını evrensel haklar olarak tanımlar ve bu hakları bir topluluğun bağımsız ve despotizmden azade yaşama hakkı ile ilişkilendirir:

  "Aşağıdaki gerçekler bizim için gayet açıktır: Tüm insanlar eşit yaratılmışlardır; Yaradan'ları tarafından bağışlanmış, belli bazı vazgeçilemez haklara sahiptirler; yaşam, özgürlük ve mutluluğa erişme hakları da bunların arasındadır. Bu hakları güvence altına almak amacıyla, insanlar kendi aralarında yönetimler kurarlar; bu yönetimler gerçek güçlerini, yönetilenlerin onamasından alırlar; herhangi bir yönetim biçimi, bu hedeflere ulaşmada köstekleyici olmaya başladığında, bu yönetimi değiştirmek ya da düşürmek, yeni bir yönetim kurmak ve bu yeni yönetimin yetkilerini ve dayandığı temelleri, güvenlik ve mutluluklarını sağlayacağına en çok inandıkları bir biçimde düzenlemek ve kurmak, halkın hakkıdır; aslında sağgörü, uzun bir geçmişi olan yönetimlerin sudan ve geçici nedenlerle değiştirilmemesini buyurur; bu yüzden insanların durumlarını düzeltmek amacıyla alışılagelen yönetim biçimlerini değiştirmek yerine, kötülüklere katlanmayı yeğlediklerini deneyimler göstermiştir; ancak sürekli aynı amaca yönelik, uzun bir yolsuzluklar ve zorbalıklar silsilesi, ulusu, mutlak bir despotizme sürüklemek niyetini açığa vurursa, o zaman böyle bir yönetimi yıkmak ve gelecekteki güvenlikleri için yeni koruyucular seçmek, o ulusun hakkı ve görevidir."

- **1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi:** Bildiri, insanların özgür doğduğunu ve eşit yaşamaları gerektiğini, insanların zulme karşı direnme hakkı olduğunu, her türlü egemenliğin esasının halkın kendisi olduğunu ifade etmiştir. Önsözünde, "insanların doğal, devredilemez ve kutsal olan hakları" olduğunu ifade eder. 17 maddenin ilki, insanların özgür ve eşit olduğunu; toplumsal farklılıkların ancak genel çıkarın gerektirdiği ölçüde meşru kabul edilebileceğini söyler. İkinci madde, politik birleşmenin amacını insan haklarını korumak olarak belirler ve bu hakları özgürlük hakkı, mülkiyet hakkı, güvenlik hakkı ve baskıya karşı direnme hakkı olarak sıralar. Sonraki maddelerde, ulusal egemenlik; özgürlüğün ancak karşılıklı ve yasalarla kısıtlanabileceği; kişiye yönelik yasal olmayan zorlamanın kabul edilemeyeceği; yasaların genel iradenin ifadesi olması gereği, yurttaşlar veya yurttaşların temsilcileri tarafından oluşturulmaları, genel olmaları, suçun yasalar tarafından belirlenmiş olması; masumiyet karinesi; cezanın suça ölçülülüğü; inanç özgürlüğü; ifade öz-

gürlüğü; kamusal gücün özel çıkarlar doğrultusunda kullanımının kabul edilemezliği; vergilerin eşitlikçi olması gereği; vergilerin yurttaşlar veya yurttaşların temsilcileri tarafından belirlenmesi; kamu görevlilerinin hesap verebilir olması; tüm hakların ve güçler ayrılığının anayasal güvence altında olması ve mülkiyet hakkı ilkeleri ifade edilir.

Ortaya koydukları ilkelerin evrenselliği ile günümüz insan hakları hukukunun öncülleri olan bu belgeler, uygulamada belirli insan kategorilerinin haklarını, cinsiyet, ırk ve etnik köken, vatandaşlık bağı, sınıfsal konum, dinsel / mezhepsel aidiyet, politik tutumları nedeniyle kısmen ya da tamamen, üstü kapalı ya da açık biçimde göz ardı edebilmişlerdir. Ancak 19. yüzyılda belirli grupların haklarının sistematik olarak göz ardı edilmesine karşı mekanizmalar oluşturma çabaları başlamıştır. Köle ticaretini ve savaşların yol açtığı yıkımları sınırlandırmaya dönük çabalar, bunun en iyi örneğini oluşturur. 1919'da Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren Versay Barış Anlaşması uyarınca, emekçilerin hakları, sağlığı ve güvenliği ile ilgili sözleşmelere uyup uyulmadığını denetlemek için **Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)** kurulur. Versay Barış Anlaşması ile kurulan bir diğer örgüt, azınlık gruplarının korunmasını sağlama ve de uluslararası barışı ve iş birliğini geliştirme amacıyla kurulan **Milletler Cemiyeti'dir (League of Nations)**. Birinci Dünya Savaşı'nı galip bitiren devletler öncülüğünde kurulan bu yapı, amaçlarına ulaşmakta başarısız olacak ve İkinci Dünya Savaşı'nın eşiğinde dağılacaktır.

> **Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO): "**Birleşmiş Milletlerin çalışma yaşamındaki uzman kuruluşudur. ILO uluslararası çalışma standartlarını belirlemekte, çalışma yaşamında hakları gözetmekte, insana yakışır iş fırsatlarını özendirmekte, sosyal korumayı ve çalışma yaşamındaki meselelerle ilgili diyaloğu güçlendirmektedir.
>
> ILO Birinci Dünya Savaşı sonrasında 1919 yılında Versay Anlaşması kapsamında kurulmuştur ve 1946 yılında BM'nin ilk uzman kuruluşu konumuna gelmiştir. ILO'nun kendine özgü yapısı hükümetleri, işçi ve işveren temsilcilerini bir araya getirmektedir. 186 Devletin üyesi olduğu ILO'nun merkezi İsviçre'nin Cenevre kentindedir.
>
> **Misyon:** ILO'nun birincil hedefi, kadınlara ve erkeklere, özgürlük, eşitlik, güvenlik ve saygınlık koşullarında insana yakışır ve üretken işler bulma fırsatları sağlanmasıdır.
>
> ILO Türkiye Ofisi'nin misyonu ise, ILO'nun temel önceliklerinin, standartlarının, ilgi alanlarının ve politikalarının gözetildiği, deneyim-

lerinin yaygınlaştırıldığı koşullarda hükümetle, işçi ve işveren kuruluşlarıyla aktif ilişki içinde yer alarak, herkes için insana yakışır işler sağlanması çabalarında Türkiye'de güçlü, görünür ve proaktif bir konuma sahip olmaktır."[15]

2.2. İnsan Hakları Belgeleri

İnsan hakları fikri İkinci Dünya Savaşı ertesinde güçlü bir biçimde canlanır. 6 milyon Yahudi'nin, Çingenelerin, eşcinsellerin ve engellilerin Naziler tarafından vahşice katledilmiş olmaları dünyayı dehşete düşürmüştür. Nürnberg ve Tokyo'da kurulan mahkemeler, facialarının gerçekleşmesinde rol oynayan devlet görevlilerini işledikleri ***savaş suçları***, ***barışa karşı suçlar*** ve ***insanlığa karşı suçlar*** nedeniyle yargılar ve cezalandırır.

Uluslararası barışın sağlanması ve çatışmaların önlenmesi için uluslararası bir örgütün gerekliliği fikri baskın hale gelmişti. Daha savaş devam ederken dönemin ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt 1941'de dört temel özgürlüğün üzerine kurulu bir dünya fikrini dile getirmişti: **ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü** ve de **yoksulluk** ve **korkudan azade olmak**. Devletlerin ve hükümetlerin uyması gereken insan hakları ölçütleri olduğu ve kendi sınırları içerisinde bu ölçütlerin ihlalinden sorumlu olacakları fikirlerinin yaygınlık kazandığı bir ortamda, 1945'te öncelikle BM kuruldu.

2.2.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

Tartışmasız biçimde insan hakları tarihinin dönüm noktası BM Komisyonunca Haziran 1948'de hazırlanan ve Paris'te toplanan BM Genel Kurulunda 10 Aralık 1948'de kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'dir. Çekimser kalan sekiz devlet dışında, genel kurula katılan 48 devletin tamamının oybirliğiyle kabul edilmiştir. 10 Aralık sonrasında ***Evrensel İnsan Hakları G***ünü ilan edilecektir.

Komisyon çalışmalarında öncü rol oynayan Eleanor Roosevelt'in ifadesiyle Bildirge, evrensel bir Magna Carta gibidir. Herhangi bir hükümetin kendi vatandaşları da dahil olmak üzere insanlara karşı muamele biçiminin iç işlerine dair bir durum olarak uluslararası toplumu alakadar etmeyeceğine dönük anlayışı kesin ve net bir biçimde reddeder. Bildirgenin ilk cümlesi çarpıcı bir biçimde şunu ortaya koyar:

15 ILO Ankara Ofisi'nin web-sayfasından alınmıştır, bkz. https://www.ilo.org/ankara/about-us/lang--tr/index.htm

"İnsanlık ailesinin tüm üyelerine içkin bir onurun ve de eşit ve dokunulmaz hakların tanınması yeryüzünde özgürlüğün, adaletin ve barışın temelidir."

2.2.2. İkiz Sözleşmeler

Yukarıda insan hakları kataloğu üzerine konuşurken değindiğimiz üzere 30 maddeden oluşan bildirge, hukuki bağlayıcılığa sahip olmamasına rağmen hem ulusal hem de uluslararası hukuk sistemlerine köklü biçimde etki etmiştir. 185'ten daha fazla devlet, Bildirgede ifade edilen ilkeleri anayasal yapıları içine taşımıştır. Bildirge, kendisinden sonra hazırlanacak olan birçok insan hakları belgesine ilham vermiştir. Bunlar arasında en önemlileri ikiz sözleşmeler olarak da bilinen **Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi** ve **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'**dir. İki sözleşme de BM İnsan Hakları Komisyonunun hazırladığı taslaklar üzerinde ateşli ve uzun süreli tartışmalardan sonra, 1966'da BM Genel Kurulunca kabul edilmişlerdir. Sözleşmeler çok taraflı uluslararası antlaşma statüsündedir ve dolayısıyla kendilerini onaylamış olan devletler açısından bağlayıcılık taşırlar.

- **Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi:** Günümüz itibarıyla 176 devlet tarafından onaylanmıştır. Çin ve Küba hâlâ onay vermemiş olan devletlerdendir. Sözleşme, "olağanüstü hal" durumlarında dahi ihlal edilmemesi gereken haklar olarak **yaşam hakkını, işkence ve kölelikten azade olma hakkını, geçmişe dönük yasalardan muaf olma hakkını, kişilik haklarını, düşünce, vicdan ve dinsel özgürlük haklarını ve rıza olmaksızın tıbbi ve bilimsel müdahalelere maruz bırakılma yasağını** sıralar. Düzenlenen diğer haklar ise **keyfi tutuklama ve alıkonma yasağı, adil yargılanma hakkı, masumiyet karinesi, seyahat özgürlüğü, toplanma ve gösteri özgürlüğü, aile hakkı, vatandaşlık hakkı, özel yaşamın dokunulmazlığı hakkı, savaş propagandası yasağı, ayrımcılığa, düşmanlığa ve şiddete yol açabilecek ulusal ve dinsel nefretin körüklenmesi yasağı, oy verme hakkını içeren siyasal katılım hakları, ayrımcılığın olmadığı bir toplumsal yaşam hakkı, azınlık hakları ve yasalar önünde eşitlik**tir. Sözleşme, ayrıca ilgili haklar konusunda sistematik gözlem ve raporlama faaliyeti yürütecek bir İnsan Hakları Komisyonunun kurulmasına ve etkin faaliyet göstermesine yönelik hükümler koyar.

- **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi:** Günümüz itibarıyla 171 devlet tarafından onaylanmıştır. Bu haklar grubuna karşı ideolojik bir tutum alan ABD hâlâ bu sözleşmeyi onaylamamıştır. İlk

sözleşmeye benzer bir şekilde bu sözleşme de, halkların kendi kaderlerini belirleme hakkını kabul ederek ve haklara ilişkin ayrımcılık yasağını vurgulayarak başlar. İçerdiği haklar, **çalışma hakkı, adil ve uygun işte çalışma şartlarına ilişkin haklar, sendikal haklar, sosyal güvenlik hakkı, ailenin, anneliğin, çocukların ve gençlerin korunması hakları, yaşama standardı hakkı, sağlık standardı hakkı, eğitim hakkı, zorunlu ilköğretimi sağlama yükümlülüğü, kültürel yaşama katılma hakkı**dır. Sözleşmeye göre, bu haklar ancak hakların doğasından kaynaklanan ve demokratik bir toplumda genel refahı arttırmaya dönük nedenlerle sınırlandırmaya tabi olabilirler. Sözleşme ayrıca, gözlemleme ve bu hakların yeryüzü ölçeğinde gerçekleşmesi için uygun olacak yöntemler konusunda BM Genel Kuruluna önerilerde bulunma işlevini haiz olacak bir komitenin, sonradan aldığı adla **BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi**nin kuruluşunu düzenler.

2.2.3. Diğer Önemli İnsan Hakları Sözleşmeleri

Evrensel Bildirge ve İkiz Sözleşmelerin yanı sıra, BM kapsamında insan haklarını ayrıntılı biçimde geliştiren sözleşmeler mevcuttur. Bu sözleşmeler, işkence, soykırım ve savunmasız / kırılgan insan gruplarının korunması gibi özgül konuları içerirler. Bunların sayısı yirmiden fazladır. Bu sözleşmelerin belli başlıları şunlardır:

- **1948 Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi:** Soykırım suçunu tanımlayan sözleşmedir. Şu şekilde tanımlar:

  Madde 2: "**Soykırım**, ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubun tümünü ya da bir bölümünü yok etme niyetiyle (a) grup üyelerinin öldürülmesi; (b) grup üyelerine fiziki ya da ruhsal açıdan zarar verilmesi; (c) grubun, fiziki varlığını tümüyle ya da kısmen sona erdirecek yaşam koşullarıyla yüz yüze bırakılması; (d) grup içi çoğalmanın engellenmesi; (e) grup kapsamındaki çocukların başka bir gruba aktarılması eylemlerinden herhangi birinin işlenmesidir"

- **1951 Mülteci Sözleşmesi:** Özgül nedenlerden ötürü eziyet ve işkence görme korkusuyla kendi ülkelerinden kaçmak zorunda kalan insanların haklarını korumaya yöneliktir. Mülteci statüsünü, sığınma hakkını ve sığınma hakkı veren devletlerin sorumluluklarını tanımlar.

- **1960 Çalışma ve İş Yaşamında Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi:** ILO kapsamında yapılan bir sözleşmedir. Çalışma yaşamında ırk, cinsiyet, din,

politik görüş ve toplumsal kökeni içeren değişik sebeplerle söz konusu olabilecek ayrımcılığı önlemeyi amaçlar.

- **1966 Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme:** Devletlere ırk ayrımcılığını ortadan kaldırmaya ve ırklar arasında anlayışı / hoşgörüyü geliştirmeye yönelik sorumluluklar yükler. Bu yükümlülükler içerisinde nefret söylemine karşı düzenlemeler yapma yükümlülüğü vardır. Bu sözleşmenin uygulanmasını denetlemek amacıyla bağımsız uzmanlardan oluşan **Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi (CERD)** kurulmuştur.

  Nefret Söylemi ise belirli bir grup ya da kişiye yönelik nefret ifadesi içeren veya bu kişilere şiddet uygulanmasını teşvik eden konuşma ve yazılar ortaya koyma suçu olarak tanımlanır.

- **1972 Stockholm Bildirgesi (BM İnsan ve Çevre Konferansı Bildirgesi):** Üçüncü kuşak haklardan çevre hakkını merkeze alan ilk bildirgedir. Tüm insanların sağlıklı bir çevrede yaşama ve çevre korumaya ilişkin kararlara katılma hakkı olduğunu vurgular. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmaları konusunda desteğe ihtiyaç duyduğu ve dolayısıyla uluslararası ekonomik dayanışmanın gereği ifade edilir. Bildirgede ortaya konan 26 ilke şunları içerir: hava, toprak, bitki, hayvan ve ekosistemin korunması; yaban hayatının ve yaşam-alanlarının (habitat) korunması; deniz kirliliğinin önlenmesi; yenilenemeyen kaynakların israfının önlenmesi; ekonomik ve sosyal kalkınma gerçekleşirken çevrenin mutlaka korunması; çevre tahribatlarının önlenmesi için az gelişmiş ülkelere destek verilmesi. Bildirge bağlayıcı olmasa da Stockholm Konferansıyla merkezi Nairobi'de (Kenya) olan BM Çevre Programı örgütü kurulabilmiş ve de Bildirge, çevre hakları konusunda kendisinden sonra gerçekleşecek 1992 Rio Yeryüzü Zirvesi, 1997 Kyoto Protokolü, 2002 Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi, 2012 BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı ve 2015 Paris Anlaşması için zemin oluşturmuştur.

- **1979 Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi:** Devletlere, kadınlara karşı her türden ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını ve kadınların eğitim, çalışma, sağlık hizmetleri ve aileyi kapsayacak biçimde toplumsal yaşamın farklı alanlarında erkeklerle eşit insan haklarına sahip olmalarını güvence altına alma sorumluluğu yükler. Bu sözleşmenin uygulanmasını denetlemek amacıyla bağımsız uzmanlardan oluşan **Kadınlara Yönelik Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi (CEDAW)** kurulmuştur.

- **1984 İşkenceye Karşı Sözleşme:** Resmi başlığı, BM İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşmesi'dir. İşkenceyi yeryüzünden silmeyi amaçlar. Devletleri, kendi sınırları içerisinde işkenceyi önlemek için adımlar atmaya zorunlu kılar. Ayrıca, devletlere bir kişiyi işkence görme riskiyle karşı karşıya gelebileceği bir başka devlete zorla göndermeyi yasaklar. Bu sözleşmenin uygulanmasını denetlemek amacıyla bağımsız uzmanlardan oluşan **İşkenceye Karşı Komite (CAT)** kurulmuştur. Sözleşmenin 1. maddesine göre "**İşkence**, bir suçu ortaya çıkarma veya cezalandırmak amacıyla kamu görevlileri tarafından veya onların teşviki, rızası ile işlenen acı verici herhangi bir fiildir".

- **1989 Çocuk Hakları Sözleşmesi:** Çocukların diğer insanlar gibi insan haklarının koruması altında olduğunu ifade eder. Kırılgan durumlarını göz önüne alarak, çocuklara özgü insan haklarını düzenler. Bu haklar çocuğun yaşama ve gelişme hakkını ve kendini özgürce ifade edebilmesini güvence altına alır. Çocukları ilgilendiren tüm konularda alınacak kararların çocukların yüksek çıkarlarını (yararını) sağlaması zorunludur. Bu sözleşmenin uygulanmasını denetlemek amacıyla bağımsız uzmanlardan oluşan **Çocuk Hakları Komitesi (CRC)** kurulmuştur.

- **1989 Yerli Halklar Sözleşmesi:** ILO kapsamında yapılan bir sözleşmedir. Yerli halk ve toplulukların haklarını yeryüzü ölçeğinde güvenceye almayı amaçlar. Yerli halkların kendi kimliklerini sürdürme, toprak mülkiyeti, gelenekler, hukuk, sağlık uygulamaları ve yaşam uğraşlarını kapsayan alanlarda kendi seçecekleri gelişme çizgisi doğrultusunda ilerleme haklarını tanır.

- **1990 Göçmen İşçiler Sözleşmesi:** Tam adı Tüm Göçmen İşçilerin ve Ailelerinin Korunması İçin Uluslararası BM Sözleşmesi'dir. Hukuki statülerinden bağımsız olarak tüm göçmen işçilerin insan haklarının tam güvence altına alınmasını amaçlar. Bu sözleşmenin uygulanmasını denetlemek amacıyla bağımsız uzmanlardan oluşan **Göçmen İşçiler Komitesi (CMW)** kurulmuştur.

- **2006 Engelli Kişi Hakları Sözleşmesi:** Engelli kişilerin insan haklarının tam güvence altına alınmasını amaçlar. Sağlık, eğitim, erişilebilirlik ve dışlamadan azade olmak haklarını içerir. Bu sözleşmenin uygulanmasını denetlemek amacıyla bağımsız uzmanlardan oluşan **Engelli Kişi Hakları Komitesi (CRPD)** kurulmuştur.

- **2007 Yerli Halkların Hakları Bildirisi:** Bağlayıcılık kazanmamış olan bir BM bildirisidir. Yerli halkların kişisel ve kolektif haklardan yararlanabilmesi için asgari standartları ortaya koyar. Söz konusu standartlar, kendilerini etkileyen konularda karar süreçleri içerisinde yer almak, kendi ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişimlerine dair öncelikleri etkin biçimde belirlemek ve izlemek olarak tanımlanır.

- **2015 İklim Değişikliği Üzerine Paris Anlaşması:** 196 ülkenin taraf olduğu bağlayıcılığı haiz bir anlaşmadır. Anlaşmanın hedefi, küresel ortalama sıcaklık artışını sınırlamaktır. Bunun için, tüm taraf ülkeler, ısınmaya yol açan sera gazı salınımlarını azaltmayı taahhüt ederler. Ayrıca, anlaşma, ihtiyaç duyan ülkelerin iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine uyum sağlama yeteneğinin arttırılması ve düşük sera gazı salınımıyla kalkınmalarını sağlama konusunda finansal, teknik ve kapasite geliştirmeye yönelik destek sağlanması için bir çerçeveyi öngörür. İklim değişikliği ile uluslararası mücadelede Paris Anlaşması bir dönüm noktasıdır; çünkü bu anlaşmayla ilk defa dünya devletleri iklim değişikliği ile mücadele etmek ve onun olumsuz etkilerine dair zorunlu uyarlamaları gerçekleştirmek konusunda kendilerini bağlamışlardır.

2.2.4. Bölgesel İnsan Hakları Belgeleri

İnsan haklarını koruma altına alma ve geliştirmeye dönük büyük ölçüde BM çerçevesinde ortaya konan bildiriler ve sözleşmelerin yanı sıra, bölgesel girişimler de söz konusudur:

- **1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS):** Türkiye dahil Avrupa Konseyi ülkelerinin üzerinde anlaşmış olduğu bir belgedir. Sözleşmenin ilk bölümü bir temel hak ve özgürlükler listesi sunar ve tüm devletlerin kendi sınırları içerisinde herkes açısından bu temel hak ve özgürlükleri sağlamasını hukuki zorunluluk haline getirir. Söz konusu hak ve özgürlükler şunlardır: Yaşam hakkı (madde 2); işkenceden azade olma hakkı (madde 3); kölelik ve zorla çalıştırılmadan azade olma hakkı (madde 4); özgürlük ve güvenlik hakkı (madde 5); adil yargılanma hakkı, masumiyet karinesi, savunma hakkı (madde 6); cezaların yasallığı ilkesi (madde 7); özel yaşama ve aile yaşamına saygı hakkı (madde 8); düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (madde 9); ifade özgürlüğü (madde 10); toplantı ve dernek kurma özgürlüğü (madde 11); evlenme hakkı (madde 12); etkili başvuru hakkı (madde 13); ayrımcılık yasağı (madde 14).

- Çığır açıcı bir biçimde, sözleşmenin ikinci kısmı ise **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM)** kurulması ve işleyişine dair hükümler içerir. Söz konusu düzenlemeler, kişilere sözleşmeyi onaylayan devletlerin ihlallerine karşı mahkemeye bireysel başvuruda bulunma hakkı tanır.

- **1961 Avrupa Sosyal Şartı:** 1950'deki Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi büyük ölçüde sivil ve politik haklara ilişkindi. 1961 Avrupa Sosyal Şartı, ekonomik, toplumsal ve kültürel haklara ilişkin eksikliği gidermek için bir girişimdir. Barınma hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı, işçi hakları, tam istihdam, eşit işe eşit ücret, doğum izni, sosyal güvenlik, yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı koruma, seyahat özgürlüğü ve ayrımcılığın önlemesi, göçmen işçilerin ve engellilerin hakları konusunda standartlar ortaya koyar. Devletlerin, yüklendikleri sorumlulukları yerine getirip getirmedikleri bir denetleme organı işlevi gören **Avrupa Sosyal Haklar Komitesi** tarafından incelenir.

- **1969 Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi:** Amerikan Devletleri Örgütü kapsamında bölgesel bir insan hakları sistemi geliştirmek amacıyla imzalanır. Hukuki kişilik hakkını, yaşam hakkını, geriye dönük yasal düzenlemelere karşı kişinin korunması ilkesini, vicdan ve din özgürlüğünü, aile kurma hakkını, isim hakkını, çocuk haklarını, vatandaşlık hakkını ve siyasal katılım hakkını olağanüstü hallerde dahi ihlal edilmemesi gereken haklar olarak tanımlar. Sözleşmeye uyumun gözetimi için bir komisyon (**Amerika Kıtaları Arası İnsan Hakları Komisyonu**) ve bir mahkeme (**Amerika Kıtaları Arası İnsan Hakları Divanı**) kurulur.

- **1981 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Bildirisi:** Afrika Birliği Organizasyonu tarafından, bölgesel bir insan hakları sistemi oluşturmak amacıyla ortaya konmuştur. Bildirinin özelliği, birinci ve ikinci kuşak haklar yanında üçüncü kuşak hakları (aile yaşamının devlet tarafından korunması, halkların eşitliği, kendi kaderini belirleme hakkı, halkların zenginlik ve doğal kanyaklarını özgürce kullanma hakkı, gelişme hakkı, barış ve güvenlik hakkı ve de sağlıklı çevre hakkı gibi topluluk haklarını) ve kişilerin aile, toplum ve bir bütün olarak Afrika kıtasına karşı ödevlerini vurgulamasıdır. Sözleşmeye uygunluğu gözlemlemek ve yorum geliştirmek üzere bir **Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komitesi** kurulur. 1998'de sözleşmeye eklenen bir protokol ile **Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi** kurulur.

- **1990 Kahire İslam'da İnsan Hakları Bildirisi:** İslam İşbirliği Örgütü'ne üye olan devletlerin ortaya koymuş olduğu oldukça tartışmalı bir metindir. İnsan haklarını İslami bir perspektifle ve şeriatı temel alarak tanımlama çabasını yansıtır. Tüm insanların Adem'den türemiş ve Allah'a itaatle yükümlülükte bir olduklarını, dolayısıyla aralarında ayrım yapmanın kabul edilemeyeceğini ifade eder. İslam'ın savaşta dahi karşı tarafta savaşamayacak konumda olan yaşlıların, kadınların, çocukların ve esirlerin yiyecek, giyecek, barınma ve sağlık hizmetlerinden yararlanma gibi temel yaşam gereksinimlerinin karşılanması gerektiğini emrettiğinden bahseder. Bildiride gerçekten de bazı temel insan haklarının farklı bir bakış açısıyla da olsa ele alındığını söyleyebiliriz. Ama birçok insan hakkı, örneğin cinsiyetler arası eşitlik, görmezden gelinir ya da açıkça reddedilir. Dolayısıyla, birçok insan hakları savunucusu açısından, bildiri bir insan hakları metni olmaktan ziyade, insan hakları diline karşı bir meydan okuma olarak görülür.

Aslında 1990 Kahire Konferansı Bildirisi'nde en açık biçimde ortaya çıkan sorunun nüvelerinin, insan haklarını belirli bir etik ya da dinsel anlayışa özgü kılma ya da belirli bir anlayış çerçevesinde yorumlamaya dönük her girişimde nüve olarak mevcut olduğunu ifade etmek gerekir. Örneğin ağırlıkla Katolik ülkelerden oluşan Amerikan Devletler Örgütü çerçevesinde imzalanan Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ile kürtaj yasağının yaşam hakkının bir uzantısı olduğuna yönelik bir iddia gündeme gelir. Oysa birçok insan hakları savunucusunun üzerinde uzlaştığı konu, kürtajın kadının bedeni üzerindeki haklarının yadsınamaz bir parçası olduğudur. İnsan hakları konusunda sorun, bizim neyi iyi, güzel, doğru bulduğumuz sorunu değildir. Sorun, başkalarının da başka şeyleri iyi, güzel ve doğru bulmaya hakları olup olmadığını kabul edip etmediğimizdir. Söz konusu kişiler, bazen aynı gezegende ama farklı toplumlarda; bazen de bizimle aynı toplumda, aynı sokakta yaşıyor olabilirler. Biz onlara içeriği bizce ne kadar hoş, güzel olursa olsun kendi doğrularımızın çizdiği çerçevede bir yaşam hakkı tanırsak, insan onurunun gerektirdiği eşitliği baştan reddetmiş oluruz. Bir Budist, Hindu, Animist, Pagan ya da Ateist açısından "hepimizi yaratan tek bir Tanrı vardır" önermesi kabul görmez; dolayısıyla insan hakları "tüm insanlar eşit yaratılmıştır" gibi bir önerme üzerine değil ancak "tüm insanlar eşit doğarlar" gibi seküler bir önerme üzerine kurulabilir.

2.2.5. BM ve Uluslararası Hukukun İnsan Haklarına Dair Açmazı

BM'yi kuran BM Anlaşması, insan onurunu ve insanlık ailesinin tüm üyelerinin eşit ve dokunulmaz haklarını ortaya koymakla kalmaz, yeryüzünde özgürlük, adalet ve barışın temeli olarak insan haklarını savunmanın BM'nin tüm uğraşı olduğunu ifade eder. Diğer yandan BM, Uluslararası Hukuk (Devletler Hukuku) sistemi çerçevesinde kurulur ve söz konusu sistemin temelinde devlet egemenliği ilkesi yer alır. Bu noktada karşımıza önemli bir açmaz çıkar. Çünkü egemenlik ilkesi her türlü normatif bağı askıya alabilecek, göz ardı edebilecek ya da açıkça geçersiz kılabilecek bir güce işaret eder.

Egemenliğin klasik tanımını 16. yüzyıl Fransa'sında yaşamış hukuk insanı ve düşünür **Jean Bodin** yapmıştır.[16] Bodin'e göre, bir devletin sahip olduğu mutlak, sürekli ve bölünmez güçtür. Bu gücü elinde tutan, başkalarının onayını almak zorunda olmaksızın yasaları yapma kudretine sahiptir. Bodin'in ortaya koyduğu klasik anlayışın içerdiği imaları açığa çıkaran ise Almanya'da Nazi Döneminin en popüler hukuk ve siyaset yazarlarından biri olan Carl Schmitt'tir. Carl Schmitt'e göre "egemen olağanüstü hale karar verendir".[17] Bu tanım, uygun gördüğünde hukuku askıya alacak, ortadan kaldıracak, yeni bir hukuk koyacak yani hukukun üstünde bir güç olarak tanımlar egemeni.

Denilebilir ki zaten İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bizi insanlık olarak BM'yi kurmaya ve insan hakları ilkesini kabul etmeye yönelten, bu mutlak egemenlik fikrini yumuşatmak gereğiydi. Ama soru şudur: Egemenlik geçekten de yumuşatılabilir bir ilke midir? Bu soruyu cevaplarken, 21. yüzyılda dahi, devletlerin olağanüstü hal ilan etmekteki ve bu hallerde sergiledikleri eylem biçimlerindeki keyfiyeti düşünün. Örneğin, Türkiye'nin mütemadiyen yaşadığı olağanüstü hal dönemlerini düşünün! 20. yüzyılın büyük bölümü boyunca kendini insan hakları fikrinin şampiyonu olarak sunan ABD'nin 11 Eylül Saldırıları sonrasında ne masumiyet karinesi ne de işkence yasağı dinleyip Guantanamo Kampını şüpheli gördüğü insanlar için bir işkence merkezine çevirdiğini düşünün! On binlerce başka örnek, devletlerin egemen olduğu koşullarda, Walter Benjamin'in "İçinde yaşadığımız olağanüstü hal istisna değil kuraldır!" derken haklı olduğunu düşünmeye sevk ediyor.[18]

16 Jean Bodin, *On Sovereignty: Six Books of the Commonwealth.*

17 Carl Schmitt, *Siyasal İlahiyat*.

18 Walter Benjamin, "Theses on the Philosophy of History", s. 257.

Tekrar BM konusuna dönecek olursak hem insan hakları ilkesini hem de devlet egemenliği ilkesini benimsemek, "ejderhayı (Leviathan)" eğitmek gibi olanaksız görünen bir görevi üstlenmek demektir. Şimdi incelemeye geçeceğimiz BM'nin ortaya koyduğu insan hakları mekanizmasını düşünürken bunu hiç akıldan çıkarmamak gerekir.

2.3. BM Merkezli İnsan Hakları Mekanizması

BM, üye ülkelerin egemenlik haklarına saygı üzerine kuruludur. Bunun gereği olarak, BM ilkesel olarak üye devletlerin iç işlerine müdahale edemez. Bu yüzden, BM'in ortaya koyduğu ya da koyacağı herhangi bir insan hakları kataloğu devletler açısından bağlayıcılığı olmayan iyi niyet açıklamaları olabilir ancak. Ta ki devletler kendi iradeleriyle karşılıklı (ikili ya da çok taraflı) sözleşmelere girip birbirlerini bağlamasınlar.

Dolayısıyla, BM'nin herhangi bir devlet üzerinde zor kullanma yetkisi yoktur. Ancak, çok istisnai halde BM Güvenlik Konseyi, üye devletleri bağlayıcı kararlar alabilir. Hal bu olunca, BM'nin insan hakları mekanizmasının temel dayanağı kaba güç değil, diplomasidir. İnatçı bir biçimde insan haklarını ihlal eden devletlere karşı çoğu zaman en fazla uluslararası yaptırımlar, özellikle de ekonomik yaptırımlar söz konusu olur.

Şimdi BM'nin organlarını insan hakları işlevleri çerçevesinde kısaca değerlendirelim:

BM İnsan Hakları Komitesi: Yukarıda bahsedildiği üzere, bu organ Sivil ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile kurulmuştur. 18 bağımsız uzmandan oluşur. Yılda 3 defa, 4 haftalık oturumlar halinde toplanır. Başlıca amacı sözleşmeyi imzalamış 172 devletin sözleşmeye uyup uymadıklarını denetlemektir. Aynı zamanda bu komite Sivil ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne bağlı 1. İhtiyari Protokol'ü kabul eden 116 ülkeden gelen bireysel hak ihlallerine yönelik şikayetleri değerlendirir ve karara bağlar. Hak ihlali kararı verildiğinde, ihlalde bulunan devletin ihlalin yol açtığı mağduriyeti etkin biçimde gidermesi gerekmektedir.

BM İnsan Hakları Konseyi: İnsan hakları ile ilgili küresel bir forum olma işlevi görür. Görevi, insan hakları sorunları ve bu sorunlar karşısında yapılabileceklere dair BM'ye önerilerde bulunmaktır. Bir forum olmanın doğal gereği olarak, insan hakları örgütleri (sivil toplum kuruluşları-STK'lar) ile yakın ilişki halindedir. BM üyesi ülkeler tarafından seçilen 47 ülke temsilcisinden

oluşur. Üç yıl için seçilen her bir üyenin, en fazla iki dönem üst üste seçilme hakkı vardır. Üyelerin dağılımda bölgesel kotalar söz konusudur: Afrika Devletleri için 13 üye; Asya-Pasifik Devletleri için 13 üye; Latin Amerika ve Karayip Devletleri için 8 üye; Batı Avrupa ve Diğer Devletler için 7 üye; Doğu Avrupa Devletleri için 6 üye.

Konsey, insan hakları sorununun olduğu bir ülke ya da bölgeye Özel Raportör gönderebilir. Ama gönderilen ülkede raportörlerin karşı karşıya kalacağı uygulama ve muameleler, bazı durumlarda oldukça olumsuz olabilmektedir. Örneğin, yakın geçmişte Macar Hükümetinin mültecilere karşı uygulamalarını ve İsrail Devletinin sınır bölgesinde yaşayan Filistinlilere karşı tavrını gözlemlemek üzere gönderilen BM Raportörleri, devlet görevlilerinin kendilerini engelledi̇klerini dile getirmişlerdir.

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği: BM sistemi genelinde insan hakları faaliyetlerini koordine etme göreviyle kurulmuştur. Başında, dört yıllık görev süresi ile çalışan ve sadece BM Genel Sekreteri'ne bağlı olan bir Yüksek Komiser bulunur. Bu yüksek komiser sadece İnsan Hakları Konseyi gibi BM organlarını denetlemez, aynı zamanda dünyanın farklı yerlerinde insan hakları için çalışan STK'lar ve dünya devletleri ile doğrudan ilişki kurar. Uygun gördüğü ülke ve bölgelerde BM büroları kurar ve BM personeli görevlendirir; savaş ya da başka bir felaket sonrasında bir devlete ya da bölgeye yardım gönderir; insan hakları için sürekli bir sessiz diplomasi faaliyeti içerisindedir. Sesini yükselttiğinde ise vahim bir durum söz konusudur ve dolayısıyla dinlenmesi gerekir.

Uluslararası Ceza Mahkemesi: Devletler arası çatışmaların çözümüne odaklanan Uluslararası Adalet Divanı ile karıştırılmamalıdır. 1998 tarihli Roma Statüsü uyarınca 2002 yılında, İnsancıl Hukuk kapsamına giren **soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçu** suçlarını kovuşturmak amacıyla sürekli bir mahkeme olarak kurulmuştur. Merkezi Hollanda'nın Lahey kentindedir. Bu mahkemenin öncülleri insanlığın yüz yüze kaldığı feci tecrübeler karşısında kurulan özel durum (ad hoc) mahkemeleridir:

- Uluslararası Askeri Tribünü (Nürnberg, 1946)
- Uzak Asya Uluslararası Askeri Tribünü (Tokyo, 1946)
- Eski Yugoslavya'da İşlenen Savaş Suçları İçin Uluslararası Tribün (1993)
- Ruanda Soykırımı İçin Tribün (1994)

Uluslararası Ceza Mahkemesi, devletleri yargılama yetkisini haiz değildir; ama devlet başkanları da dahil olmak üzere insancıl hukuk kapsamına giren suçlar işlediği iddia edilen devlet görevlilerini yargılayabilir. İncelenecek olaylar mahkemenin önüne (a) doğrudan Uluslararası Ceza Mahkemesi savcıları tarafından, (b) Roma Statüsü'nü onaylayan ülkelerin talebiyle ve de (c) BM Güvenlik Konseyi talebiyle gelebilir.

Aralık 2020 tarihi itibariyle, Uluslararası Ceza Mahkemesini kuran Roma Statüsü'nü toplam 123 ülke onaylamıştır. ABD, Rusya, Çin ve Türkiye bu kategorinin dışındaki ülkelerdir.

Bir davanın mahkemenin yetki alanına girmesi için genel koşul, suçlanan kişinin mahkemeyi kuran Roma Statüsü'nü onaylamış bir ülkenin uyruğunda olması ve suçun gene statüyü onaylamış bir ülke sınırları içerisinde gerçekleşmiş olmasıdır. Bunun istisnası, BM Güvenlik Konseyinin talebinin söz konusu olduğu olaylardır. Bu olaylar ve olaylarda suçlanan kimselerin davalarında, olayın ve kişinin Roma Statüsü'nü onaylamış bir ülkeden olması şartı aranmaz.

Bir diğer koşul, sözleşmeyi onaylamış olan ülkede, suçlanan uyruğu yargılamak konusunda ulusal mahkemelerin yetersiz kalması ya da isteksiz olmalarıdır. Çünkü Uluslararası Ceza Mahkemesi var olan ulusal yargı sistemlerini tamamlama amacıyla kurulmuştur; onların yerine geçmek amacıyla değil.

Sadece onay vermiş devletler içerisinde gerçekleşen olaylara dair ve yine sadece onay vermiş olan devletlerin uyruklarını yargılama konusu yapabildiği ölçüde, henüz yargı yetkisi evrensel bir nitelik kazanmamış olsa da Uluslararası Ceza Mahkemesinin kuruluşu insan hakları tarihi içerisinde bir dönüm noktası olabilir. Bu mahkemenin sorumluluk alanına giren haklara göz atmak, mahkemenin yargı yetkisinin evrenselleşmesinin ne kadar önemli olduğunu gösterir:

- **Soykırım:** *"Soykırım, bir milletin, etnik, dini bir grubun veya bir ırkın tamamını veya bir bölümünü yok etmek amaçlı yapılan aşağıdaki davranışlardır:*

  (a) Grup üyelerini öldürmek;

  (b) Grup üyelerine ciddi fiziki veya zihinsel zarar vermek;

  (c) Grup üyelerini bilerek tamamen ya da kısmen fiziksel yok oluşa götürecek yaşam şartlarına tabi tutmak;

(d) Gruptaki doğumları kasıtlı olarak engellemek

(e) Grubun çocuklarını zorla başka bir gruba transfer etmek" (Roma Statüsü Madde 6)

- **İnsanlığa Karşı Suçlar:** *"Belirli bir sivil insan topluluğuna karşı bilinçli bir biçimde yaygın ve sistematik saldırının unsurları olacak şekilde aşağıdaki eylemler insanlığa karşı işlenen suçları oluşturur:*

  (a) Cinayet

  (b) Yok etme

  (c) Köleleştirme

  (d) Sınır dışı etme ya da zorla yer değiştirme

  (e) Tutuklama ya da Uluslararası Hukukun temel kurallarına aykırı olacak bir biçimde insanları fiziki özgürlüklerinden ciddi biçimde alıkoyan diğer uygulamalar

  (f) İşkence

  (g) Tecavüz, cinsel kölelik, zorla seks işçiliği, zorla hamilelik, zorla kısırlaştırma ya da benzer vahametteki cinsel şiddetin olası başka biçimleri

  (h) Belirli bir grup ya da topluluğa karşı siyasal, ulusal, etnik, kültürel, cinsel ya da Uluslararası Hukukça kabul edilemez olarak tanınmış başka nedenlerden ötürü eziyet etmek

  (i) Kişilerin zorla gözden kaybolmalarını sağlamak

  (j) Apartheid (ırklar arasında yasal ayrımlar öngörme) suçu

  (k) Kasıtlı olarak büyük acılara, bedende ciddi hasarlara, ruhsal ve fiziksel sağlığın bozulmasına yol açacak benzer nitelikli diğer insancıl olmayan eylemler" (Roma Statüsü Madde 7)

- **Savaş Suçları:** "*Şu suçlar savaş suçları kapsamına girer:*

  ***(a)** 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Anlaşması'nın ağır ihlalleri, yani Cenevre Anlaşması tarafından korunan kişi ve varlıklarına karşı şu eylemler:*

  (1) İsteyerek öldürmek

  (2) İşkence ve biyolojik deneyler dahil olmak üzere insani olmayan muamele

  (3) İsteyerek büyük ıstıraba, beden ve sağlık açısından ciddi tahribata sebep olmak

(4) Askeri bir zorunluluk olmaksızın, yasal ve keyfi biçimde mülkiyetin geniş çaplı tahribatı ve temellük edilmesi

(5) Bir savaş mahkumunu ya da koruma altında olan başka bir kimseyi düşman güçlere hizmet etmeye zorlamak

(6) Bir savaş mahkumunu ya da koruma altında olan başka bir kimseyi adil ve düzenli bir yargılama sürecinden istemli bir biçimde mahrum etmek

(7) Yasal olmayan sınır dışı etme, yer değiştirme veya tutuklama

(8) Rehin alma

***(b)** Uluslararası Hukukun günümüzde kabul edilmiş çerçevesi içerisinde uluslararası silahlı çatışmalara dair olan yasa ve teamüllerin diğer ciddi ihlalleri, yani şu eylemler:*

(1) Kasti olarak sivil halkı ya da doğrudan çatışmalar içerisinde yer almayan sivil kişileri hedef alan saldırılar

(2) Askeri olmayan sivil hedeflere yönelik kasti saldırılar

(3) Uluslararası silahlı çatışmalar hukuku çerçevesinde sivilleri ve sivil nesneleri koruma yetkisine sahip olmaları koşuluyla, BM Sözleşmesi'ne uygun biçimde insani yardım ya da barış misyonu faaliyetleri içinde yer alan personele, donanıma, malzemeye, tertibat ve araçlara yönelik kasti saldırılar

(4) Sivillerin yaşamlarını kaybetmelerine ya da zarar görmelerine ya da sivil varlıkların zarar görmesine ya da öngörülen askeri fayda ile karşılaştırıldığında açıkça aşırılık oluşturacak bir biçimde doğanın geniş ölçekli, uzun dönemli ve ağır tahribatına yol açacak bir saldırıyı bilerek ve isteyerek başlatmak

(5) Askeri hedefler olmayan savunmasız şehirlere, köylere, bina ve barınaklara saldırmak; onları bombalamak

(6) Silahını bırakmış ya da artık kendini savunma araçlarına sahip olmayan, koşulsuz teslim olmuş bir düşman savaşçıyı öldürmek ya da yaralamak

(7) Ölüme ya da ciddi kişisel yaralanmalara yol açacak biçimde ateşkes bayrağını, düşmanın ya da BM'nin sembol ve üniformasını ya da Cenevre Anlaşması'nın simgelerini uygunsuz kullanmak.

(8) İşgalci güçlerin işgal ettiği topraklara kendi sivil nüfusundan insanları yerleştirmesi ya da işgal ettiği topraklardaki insanların tümünü ya da bir bölümünü sınır dışı etmesi ya da yerini değiştirmesi

(9) Askeri hedefler olmamaları koşuluyla din, eğitim, sanat, bilim ve hayırse-

ver amaçlara adanmış binalara, tarihi anıtlara, hastanelere ve de hasta ve yaralı kimselerin toplandığı yerlere kasti olarak saldırmak

(10) Kişilerin tıbbi tedavisi ya da menfaati temelinde gerekçelendirilemeyecek ve söz konusu kişinin ölümüne ya da sağlığının ciddi biçimde bozulmasına yol açacak biçimde, hasım gücün elinde olan kişileri fiziksel kesme-biçme işlemlerine ya da tıbbi veya bilimsel deneylere konu etmek

(11) Hasım ulusa ya da orduya ait bireyleri haince (hileyle) öldürmek ya da yaralamak

(12) Teslim olacak olana hiçbir merhamet gösterilmeyeceğini ilan etmek

(13) Savaşın zorunlulukları nedeniyle gerekli olmaksızın, hasıma ait olan mülkü imha etmek ya da ona el koymak

(14) Bir hukuk divanında, hasım tarafın uyruklarının hak ve eylemlerinin feshedildiğini, askıya alındığını ya da kabul edilmez olduğunu ilan etmek

(15) Savaşın başlamasından önce savaşan devletin hizmetinde yer almış olsalar dahi, hasım tarafın uyruklarını kendi ülkelerine karşı düzenlenecek harekatlarda görev almaya zorlamak

(16) Saldırıyla ele geçirilmiş olsa bile, bir kenti ya da yeri yağmalama

(17) Zehir ya da zehirli silahlar kullanmak

(18) Oksijensiz bırakan, zehirli ve başka gazlar ve de benzer akıcılar, maddeler ya da cihazlar kullanmak

(19) İnsan vücuduna girdiğinde genişleyen ya da açılan mermiler (çekirdeği tamamen kapamayan ya da çentiklerle delinmiş katı sert kapsüle sahip mermiler gibi) kullanmak

(20) Lüzumsuz zarara ve gereksiz acıya neden olacak olan ya da silahlı çatışmalara dair uluslararası hukukun ihlaline kapı aralayan silah, atkı, materyal ve savaş yöntemlerinin (ki bunlar kapsamlı bir yasağa konu olarak ve bu anlaşmanın eklerinde listelenmiştir) kullanılması

(21) İnsan onuruna saldırı, özellikle aşağılayıcı ve yüz kızartıcı muamele

(22) Tecavüz, cinsel kölelik, zorla seks işçiliği, zorla hamilelik, zorla kısırlaştırma ve herhangi başka bir cinsel şiddet formu

(23) Bir sivilin ya da koruma altındaki başka birinin varlığını belirli noktaların, alanların ya da askeri güçlerin askeri harekatlara karşı koruma kalkanı olarak kullanmak

(24) Yasalara uygun biçimde Cenevre Anlaşması'na özgü amblemlerini taşıyan binalara, materyale, tıbbi malzeme ve taşıma araçlarına ve personele kasti biçimde saldırmak

(25) Cenevre Anlaşması uyarınca sağlanan yardım paketlerinin ulaşmasını engellemek de dahil olmak üzere, sivilleri yaşamda kalmak için ihtiyaç duydukları kaynaklardan mahrum ederek sivillerin açlığını bir savaş yöntemi olarak kullanmak

(26) 15 yaşının altındaki çocukları askere almak ya da onları çatışmalar içerisinde aktif olarak kullanmak

***(c)** Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar durumunda, 12 Ağustos 1949 tarihli 4 Cenevre Anlaşmasında ortak olan Madde 3'ün ciddi biçimde ihlali yani silahını bırakmış ya da hastalık, yaralanma, alıkonma ya da başka bir nedenle savaşamaz duruma gelmiş askerler de dahil husumetlerde etkin rol almayan kişilere karşı işlenen şu fiiller:*

(1) Yaşam ve kişiliğin ihlali, özellikle her türlü cinayet, kesip-biçme, acımasız muamele ve işkence

(2) Kişisel onura saldırı, özellikle aşağılayıcı ve yüz kızartıcı muamele

(3) Rehin almak

(4) Elzem kabul edilen tüm hukuki güvenceleri sağlayan düzenli mahkemelerce verilmiş bir karar olmadan hükümde bulunmak ve bunları uygulamak

(d) Yukarıdaki paragraf (c), uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalara ilişkindir ve isyan, düzensiz şiddet eylemleri ve benzeri nitelikte olan iç kargaşa ve gerilim durumlarına uygulanmazlar.

***(e)** Uluslararası Hukukun günümüzde kabul edilmiş çerçevesi içerisinde uluslararası nitelikli olmayan silahlı çatışmalara dair olan yasa ve teamüllerin diğer ciddi ihlalleri, yani şu eylemler:*

(1) Kasti olarak sivil halkı ya da doğrudan çatışmalar içerisinde yer almayan sivil kişileri hedef alan saldırılar

(2) Yasalara uygun biçimde Cenevre Anlaşması'na özgü amblemlerini taşıyan binalara, materyale, tıbbi malzeme ve taşıma araçlarına ve de personele kasti biçimde saldırmak

(3) Uluslararası silahlı çatışmalar hukuku çerçevesinde sivilleri ve sivil nesneleri koruma yetkisine sahip olmaları koşuluyla, BM Sözleşmesi'ne uygun

biçimde insani yardım ya da barış misyonu faaliyetleri içinde yer alan personele, donanıma, malzemeye, tertibat ve araçlara yönelik kasti saldırılar

(4) Askeri hedefler olmamaları koşuluyla din, eğitim, sanat, bilim ve hayırsever amaçlara adanmış binalara, tarihi anıtlara, hastanelere ve de hasta ve yaralı kimselerin toplandığı yerlere kasti olarak saldırmak

(5) Saldırıyla ele geçirilmiş olsa bile, bir kenti ya da yeri yağmalama

(6) Tecavüz, cinsel kölelik, zorla seks işçiliği, zorla hamilelik, zorla kısırlaştırma ve herhangi başka bir cinsel şiddet formu

(7) 15 yaşının altındaki çocukları askere almak ya da onları çatışmalar içerisinde aktif olarak kullanmak

(8) Söz konusu sivillerin güvenliği ve mecburi askeri nedenler gerektirmedikçe, çatışmalarla ilişkili nedenlerden ötürü sivil halkın yerinden edilmesi

(9) Savaşan bir hasmı haince (hileyle) öldürmek ya da yaralamak

(10) Teslim olacak olana hiçbir merhamet gösterilmeyeceğini ilan etmek

(11) Kişilerin tıbbi tedavisi ya da menfaati temelinde gerekçelendirilemeyecek ve söz konusu kişinin ölümüne ya da sağlığının ciddi biçimde bozulmasına yol açacak biçimde, hasım gücün elinde olan kişileri fiziksel kesme-biçme işlemlerine ya da tıbbi veya bilimsel deneylere konu etmek

(12) Çatışmanın gerektirdiği bir zorunluluk olmaksızın, yasal ve keyfi biçimde bir hasmın mülkiyetinin tahribatı ve temellük edilmesi

(f) Yukarıdaki paragraf (e), uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalara ilişkindir ve isyan, düzensiz şiddet eylemleri ve benzeri nitelikte olan iç kargaşa ve gerilim durumlarına uygulanmazlar. Hükümet güçleri ile örgütlü silahlı gruplar arasına ya da iki ya da daha fazla örgütlü silahlı güç arasında bir devletin sınırları içerisinde uzun süreli bir çatışma olduğunda uygulanırlar." (Roma Statüsü Madde 8)

- **Saldırı Suçu:** *"Saldırı suçu, bir devletin siyasal ya da askeri eylemlerini etkin biçimde kontrol etme ya da yönetme konumunda olan birinin niteliği, yoğunluğu ve ölçeği itibarıyla BM Sözleşmesi'nin açık bir ihlali olacak bir saldırı eylemini [**saldırı eylemi**: bir devletin silahlı güçlerini başka bir devletin egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına karşı veya BM Sözleşmesi'yle uygun olmayan herhangi başka bir biçimde kullanması] planlaması, hazırlaması, başlatması ya da yürütmesidir."* (Roma Statüsü Madde 8 ile Madde 9 arası)

BM Güvenlik Kurulu / Konseyi: Yeryüzünde barış ve güvenliği korumakla görevli, kararları bağlayıcı nitelikte olan en güçlü BM organıdır. BM Güvenlik Konseyi görevini yerine getirirken tüm BM topluluğu adına hareket eder, ama etkin ve hızlı hareket edebilmesi gerekçesiyle yalnızca 15 üye devletten oluşur. Bunlardan 5'i (ABD, Çin, Fransa, İngiltere ve Rusya) sürekli üyelerdir. Diğer 10 üye, her iki yılda bir BM Genel Kurulunda yapılan seçimlerle belirlenir. Konsey kararları en az 9 devletin olumlu oyunu gerektirir. Yalnız, sürekli üyelerin 5'i de olumlu oy kullanan ülkeler arasında olmalıdır. Dolayısıyla, sürekli üyelerin "veto yetkisi" yani BM kararlarını bloke etme gücü vardır. Bu demektir ki BM'nin yapısal kurgusu içinde açıkça adalet değil, küresel güç dengesi belirleyicidir. Bu yukarıda bahsettiğimiz egemenlik ilkesinin yol açtığı çıkmazın bir diğer ifadesidir. Egemenliğin normatif bir ilke olarak benimsenmesi, gücün hakkın ve hukukun kaynağı olarak kabulüne yol açar.

BM Güvenlik Konseyi, insan haklarını korumak ya da yeniden inşa etmek için dünya devletlerine doğrudan müdahale etme yetkisini haiz tek BM organıdır. Devletlere karşı yaptırımlara karar verebilir; çatışmaları yatıştırmak, barışı sağlamak ya da kriz bölgelerinde devlet yetkesinin tekrardan kurulması amacıyla asker ve insancıl yardım gönderme kararı alabilir. Güvenlik Konseyi böyle bir misyon yönünde karar alınca, üye devletlerden ya da Avrupa Birliği (AB) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi örgütlerden söz konusu misyonu gerçekleştirecek asker ve sivil uzmanlar talep eder.

1948'den beri Güvenlik Konseyi 50'nin üzerinde "Barış Gücü" misyonu göndermiştir. Başlangıçta BM Barış Gücü askerlerinin silah taşıması yasakken, 1990'larda yaşanan Eski Yugoslavya Savaşı'ndan itibaren Barış Güçlerinin de zorunluluk halinde silah kullanabilmesi söz konusudur.

Ne özel olarak Güvenlik Konseyi ve onun gönderdiği "Barış Güçlerinin", ne de genel olarak BM insan hakları mekanizmasının insan haklarını korumak ve inşa etme konusunda yeterli olduklarını söylemek olanaklıdır. Hatta günümüzde Afganistan'da, bir süre önce de Irak ve Suriye'de yaşananları düşündüğümüzde, birçok durumda olumlu bir rol oynayabildikleri dahi şüphe götürür. BM insan hakları mekanizmasının yetersizliğini anlamak için, BM'nin 1994'te Hutu kabilesinin gerillalarının düşman kabile olarak gördükleri Tutsi kabilesinden milyona yakın kişiyi katletmesi karşısında düştüğü çaresizliği resmeden 2005 tarihli *Shooting Dogs (Köpekleri Vurmak)* filmini izlemek iyi bir fikir olabilir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Yeryüzünde en iddialı insan hakları mekanizmasını Avrupa Konseyi kapsamında kurulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi oluşturur. Bu açıdan, bölgesel (evrensel olmayan) bir nitelik taşımasına rağmen söz konusu mahkemenin bu çalışmada incelenmesi zaruridir. Üstelik, Türkiye'nin de dahil olduğu bir mekanizmadır ve iç hukukun insan haklarını ve adaleti korumak ve gerçekleştirmek konusunda güveni yitirdiği koşullarda, birçok insanımızın hak arayışları için nihai uğraktır.

Avrupa Konseyine bağlı olarak 1959 yılında kurulmuş bir mahkemedir. 1953 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile güvence altına alınmış olan temel hakların ihlal edilmesi durumunda bireylerin, toplulukların, tüzel kişilerin ve diğer devletlerin başvurabileceği bir mahkemedir. 1953 tarihli sözleşmede güvence altına alınan bazı hakları hatırlayacak olursak, bunlar özgürlük ve yaşam hakkı, adil yargılanma hakkı, özel yaşamın ve aile yaşamının korunması, işkence yasağı, insani olmayan muameleden muaf olma, zorunlu çalışma yasağı, düşünce, vicdan ve inanç özgürlüğü ve yasalar önünde eşitliktir.

AİHM'e başvuru için zorunlu koşul, başvuru yapanın ilgili ülkedeki iç hukuk yollarını tüketmiş olmasıdır. İç hukukta hakkını alamadığını düşünen iddia sahibi, iç hukukun olumsuz nihai kararından sonraki 4 ay içerisinde yazılı olarak Strazburg'da bulunan AİHM'e başvurmalıdır. Mahkeme, yapılan başvurunun ön koşullarının yerine getirilip getirilmediğini inceler. Ön koşulları taşımayan başvurular kesin biçimde reddedilir, yani yeni bir başvuru söz konusu olamaz. Mahkeme ön koşullara ilişkin bir sorun görmezse, ya doğrudan başvurunun esastan incelenmesine geçilir ya da öncesinde taraflara uzlaşma önerilir. İkinci durumda, taraflar uzlaşırsa, uzlaşı mahkemece onaylandıktan sonra başvuru sonuçlanmış kabul edilir. Eğer uzlaşı söz konusu olmazsa, mahkeme başvuruyu inceler. Tarafların yazılı görüşlerini alır; gerekli gördüğünde duruşma yapar, tanık dinler, soruşturma ve araştırma yapar. Mahkeme, başvuru sahibinin sözleşmede tanınan bir hakkının ilgili devlet tarafından ihlal edilmiş olduğuna karar kılarsa, hakkaniyete uygun bir tazminata hükmeder. İhlal kararının bir mahkeme kararından kaynaklanması halinde, ihlali gidermek için ilgili devlet mahkemeleri yargılamanın yenilenmesi yoluna gidebilir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, devletlerin mahkeme kararlarına uyup uymadıklarını denetlemekle yetkilidir.

2.4. İnsan Hakları İçin Mücadele Eden Sivil Toplum Kuruluşları

Şimdiye kadar devletlerin oluşturduğu yapıları inceledik. Bu yapılar içerisinde, paradoksal biçimde insan haklarını ihlal eden devletler insan haklarının korunması ve gerçekleştirilmesi konusunda yasalar ve politikalar üzerine tartışırlar. Fakat insan haklarının gelişimine yönelik asıl enerji, bir anlamda mekanizmanın hareketini sağlayacak yakıt, aslında devletlerin dışından gelir: İnsan hakları için mücadele eden insanlardan. STK'lar bu insanların örgütlenmesiyle oluşur. Güçlerini, devletlerin temsil ettiği çıkar ve kaygılardan bağımsız bir biçimde, kendilerini insanların haklarının korunmasına ve gerçekleşmesine adamış olmalarından alırlar. Devlet ve hükümet yetkililerinin hoşuna gitmeyecek biçimde, hak ihlallerini araştırıp kamuoyunun bilgisine sunmayı ve söz konusu ihlallerin çözümü için kamuoyu baskısı yaratmayı amaçlarlar. Yani BM'nin tersine amaçları diplomasi değil, kamuoyu baskısı yaratmaktır. Bu onları risklerle karşı karşıya getirir ve dolayısıyla çoğunlukla belli bir gizlilik içerisinde çalışmalarını gerektirir.

Kişilerin ve grupların yaşamlarının ya da başka temel haklarının tehdit altında olduğunu çoğunlukla ilkin STK'lardan öğreniriz. Belirli ülkelerde açlara yardım götürülmediğini, muhaliflerin ortadan kaybolduğunu, kadınların sünnet edildiğini, çocuk ticareti yapıldığını, kadınların seks işçiliğine zorlandığını, yerli halkların topluluk haklarının ayaklar altına alındığını, göçmenlerin insan onuruna yaraşır muamele görmediğini, şiddet ve işkence görme riski taşıdıkları ülkelere geri gönderildiğini ve başka birçok insan hakları ihlalini onlardan duyarız. Bir anlamda, STK'lar insan haklarının "bekçi köpekleridir". Bazen eleştirel ses yükselterek bazen de açık protesto eylemleri düzenleyerek, konuşamayanlar ya da sesi duyulmayanların sesi olurlar.

Önemli insan hakları STK'larına kısaca değinelim:

Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International): Politik ideolojilerden, dinlerden ve ekonomik çıkarlardan bağımsız biçimde adaletsizliği kendine dert edinmiş 7 milyon insandan oluşan küresel bir harekettir. İnsan haklarının herkesçe yaşandığı bir dünya için uğraş verir. Ana faaliyetleri araştırma / inceleme, hak savunuculuğu, lobicilik, kampanyalar ve eylemlerdir. Örgüt, hükümetlerin ve başka aktörlerin insan hakları ihlalleri üzerine olgu-temelli araştırma-inceleme yapan uzmanları barındırır. Söz konusu araştırma ve incelemeler, hükümetleri ve karar verici konumda olan kimseleri etkilemek, onlara insan hakları ihlallerini durdurmak ya da önlemek üzere gerekli adımları atmaları için baskıda bulunmak amacıyla kullanılır. Kampanya ve savu-

nuculuk faaliyetlerinde dilekçeler, mektuplar ve eylem çağrıları kullanılması göze çarpan yöntemleri arasındadır. Siyasal mahkumların özgürlüğünden cinsel ve üreme haklarına kadar uzanan geniş bir tayf içerisindeki haklarla ilgilenir.

İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch): Yeryüzü ölçeğinde insan hakları ihlallerini izleyen ve rapor eden uluslararası bir örgüttür. Çoğunluğu ülke, bölge uzmanı, hukukçu ya da gazeteci olan yaklaşık 450 çalışanı ile iş görür. Hükümetler, iş çevreleri ve silahlı güçler ile çalışır / uğraşır; onları, yasa, düzenleme ve politikalarını insan haklarına uyacak biçimde değiştirmeye zorlar. Bağımsızlığını koruyabilmek için hükümetlerden ve şirketlerden maddi kaynak almayı reddeder. Doğrudan alanda çalışan uzmanlar, insan hakları ihlalleri ile ilgili gerçekleri açığa çıkarırlar. Bu gerçekler sosyal medya üzerinden milyonlarca kişi ile paylaşılarak küresel erişim kazanır. Adalet, onur, duyarlılık ve eşitlik değerlerine yüksek bağlılık gösteren örgütün çalışma alanı oldukça kapsamlıdır.

Sivil Hak Savunucuları (Civil Rights Defenders): 1982'de İsveç'te bir bağımsız uzmanlar örgütü olarak kurulmuştur. Misyonu, risk altına olan yerlerde insanların sivil ve siyasal özgürlüklerini korumak ve oralarda insan hakları savunucularını güçlendirmektir. Örgüt, dünyada en yoğun baskı altında olan bölgelerde etkinlik gösterir. Yaklaşık 200 yerel ortakla yenilik ve sürdürülebilir değişim sağlamak için ortak mücadele yürütür. İnsan haklarının küresel ölçekte gelişmesi için savunuculuk, dava takibi ve kamusal kampanyalar düzenleme yöntemlerini kullanır. Savunuculuk faaliyeti çerçevesinde, örgüt insan hakları savunucularına uzmanlık sağlar ve destekte bulunurken, iktidar sahiplerini de eylemlerinden dolayı sorumlu tutar. Sivil Hak Savunucuları ayrıca, sivil ve siyasal haklara olan saygıyı arttırarak insanların adalete ve özgürlüklere erişimini güçlendirmek için etkin biçimde çalışır.

Sınır Tanımayan İnsan Hakları Enternasyonali (Human Rights Without Frontiers International): Küresel ölçekte insan haklarına saygıyı arttırmak ve demokrasiyi, hukuk devletini ve sosyal adaleti savunmak için kurulmuş kâr amacı gütmeyen uluslararası bir örgüttür. Merkezi Belçika'nın Brüksel kentinde olan örgüt, AB kurumları içerisinde insan haklarının daha ileriye taşınması ve Avrupa politikalarının insan hakları doğrultusunda şekillenmesi için en etkin örgütlerden biri haline gelmiştir. Örgütün faaliyetlerinin merkezinde savunuculuk vardır. Savunuculuk çerçevesinde, Sınır Tanımayan İnsan Hakları Enternasyonali, belirli insan hakları sorunları üzerine araştırma yayınlar, bilgi-enformasyon paylaşır, kamuya açık etkinlikler düzenler

ve siyaset insanları ile konuşur. Savunulan haklar uluslararası sözleşme ve anlaşmalara, özellikle de BM Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne konu olan, imzacı devletler açısından bağlayıcılık özelliği kazanmış haklardır. Dolayısıyla, örgüt sözleşmelere ve anlaşmalara uyumun artırılmasına yönelik çalışmalar yapan iş birliği ağları içerisinde etkin bir aktördür.

Sınır Tanımayan Doktorlar (Médecins Sans Frontières): Merkezi Cenevre'de bulunan örgüt silahlı çatışma, salgın hastalık ve doğal afet durumlarından etkilenen veya sağlık hizmetlerinden mahrum bırakılan insanlara acil yardım hizmeti veren bağımsız bir uluslararası tıbbi insani yardım kuruluşudur. Dil, din, ırk, toplumsal cinsiyet ve siyasi görüş ayrımı gözetmeksizin yalnızca ihtiyaca dayalı olarak sağlık hizmeti sunar. Bağımsızlık, tarafsızlık ve ayrım gözetmeme ilkeleri doğrultusunda çalışmalarını sürdüren örgüt, tıp etiği ve uluslararası insancıl hukuk ilkelerine sıkı sıkıya bağlıdır. Günümüzde 24 farklı ülkede şubesi vardır ve çoğu yerel personelden oluşan 35 binden fazla sağlık çalışanı, lojistik ve yönetim kadrosuyla 70'ten fazla ülkede farklı projeler yürütmektedir. Afet ve kriz durumlarında dil, din, ırk, toplumsal cinsiyet ve siyasi görüş ayrımı gözetmeksizin ihtiyaç sahibi topluluklara nitelikli sağlık hizmeti sağlar. Bu kapsamda hastane ve klinikler yönetmek, cerrahi müdahalelerde bulunmak, salgınlara karşı çalışmalar yapmak, aşı kampanyaları yürütmek, yetersiz beslenme sorunu olan çocuklar için beslenme merkezleri kurmak ve ruh sağlığı desteği vermek, ihtiyaç halinde kuyular inşa edip temiz içme suyu dağıtımı yapmak ve battaniye ve plastik çarşaf gibi barınma malzemeleri dağıtımı yapmak yer alır. Örgüt ayrıca, çalıştığı bölgelerde sık sık şiddet olaylarına, istismar ve ihlallere tanıklık etmektedir. Uluslararası ilginin yetersiz olduğu durumlarda savunuculuk faaliyetlerine ağırlık verir. Göz ardı edilen veya unutulan krizlerle ilgili dünya kamuoyunu bilgilendirmek, insani yardım sisteminin yetersiz kaldığı durumları eleştirmek veya siyasi nedenlerle insani yardımın kötüye kullanılmasının karşısında durmak amacıyla, tanıklık ettiği hak ihlallerini kamuoyuna duyurur.

İnsan Hakları Hekimleri (Physicians for Human Rights): Tıbbi ve bilimsel yöntemleri kullanarak, ağır insan hakları ihlallerine ve kitlesel vahşete dikkat çekmek amacıyla kurulmuş bir uluslararası örgüttür. Doktorların, bilim insanlarının ve sağlık alanında çalışan uzmanların, insan hakları ihlallerinin araştırılması ve belgelenmesinde kendilerine güvenilirlik / inandırıcılık veren özel yetilere sahip oldukları fikriyle kurulmuştur. İnsan Hakları Hekimleri, uzmanlıklarını kitlesel vahşet olaylarını belgelemek, işkenceyi önlemek,

eziyet gören sağlık personelini savunmak ve insan haklarını ihlal eden kişi ve kurumları hesap vermeye zorlamak için kullanır. Örgüt çalışmalarında, cinsel şiddet ve işkencenin psikolojik ve fiziki etkileri, siviller üzerinde aşırı güç / zor kullanımı, adli belgeleme ve tıp uzmanları ve kurumlarının korunması konularına odaklanır. İnsan hakları ihlallerine tanık olmuş, bu ihlallerden sağ kurtulmuş kişilerin seslerinin duyurulması ve işlenen suçların failleri-nin hesap vermesi için uğraş gösterir.

Kölelik Karşıtı Enternasyonal (Anti-Slavery International): Köleliğin tüm biçimlerini ve benzer pratikleri ortadan kaldırmak için uğraş veren bir uluslararası örgüttür. Karar vericileri, kölelik karşıtı bir tutum doğrultusunda etkilemek ve küresel bir değişim için ilham vermek amacıyla BM Sözleşmeleri temelinde çalışma yapan en eski insan hakları örgütlerindendir. Hem BM Ekonomik ve Sosyal Konseyinin hem de Uluslararası Çalışma Örgütünün resmi danışmanı statüsündedir. Bu statüyü, bağımlı emek, miras kalan kölelik, zorla çalıştırma, zorla evlilik, çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri ve aslında kölelik ve insan ticaretine denk düşen koşullarda göçmen işçilerin emeklerinin sömürülmesi konularında farkındalık uyandırmak ve kampanya yapmak için kullanır. Yerel bağlamı anlamak için alandaki yerel örgütlerle iş birliği yapar ve kölelikten ya da kölece koşullardan yeni kurtulmuş insanların eğitime, adalete ve acı ve zararlarının tazminine ulaşmalarını sağlayacak yapı ve süreçlerin oluşmasına öncülük eder.

Küresel Haklar (Global Rights): 1978'de Washington'da kurulmuş bir sivil toplum kuruluşudur (STK). 2014'te merkezini Nijerya'ya taşımıştır ve günümüzde Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki yerel ortaklarıyla, kenara itilmiş (marjinalize edilmiş) toplulukların haklarının korunması ve güçlendirilmesi için tabandan gelen halk hareketleri yaratmayı amaçlar. Destek görmemiş toplulukların kapasite gelişimi ve bu topluluklarda katılımcı bir yönetimi (yönetişimi) olanaklı kılacak platformların oluşması için uğraş verir. İnsan hakları ihlallerini belgeleme ve ortaya dökme, yasa ve politikaların reformu ve ihtiyaç duyanlara hukuki destek sağlanması konularında yerel örgüt ve birliklere eğitim verir. Küresel Haklar Örgütü, yoğunluklu olarak birbiriyle ilişkili adalete erişim, kadın hakları, insan haklarının güvence altına alınması ve doğal kaynakların yönetimi gibi konulara odaklanır.

BM İzleme Örgütü (UN Watch): Merkezi İsviçre'de olan bir örgüttür. Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nde yer alan hakların korunması güçlendirmek amacıyla kurulmuştur ve BM'nin kuruluş anlaşmasına uygun çalışıp çalışmadığını gözlemler. Adil ve güçlü bir BM fikri için uğraş verir. Resmi olarak

örgüt, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyinin özel danışmanı statüsünü haiz olmanın yanı sıra BM Kamusal Bilgilendirme Bölümü ile iş birliği içerisinde olan bir STK'dır. BM İnsan Hakları Konseyinin çalışmalarına etkin bir biçimde katılır ve BM'nin insan hakları ve uluslararası barış konusundaki misyonunun gerçekleştirilmesine katkı yapma uğraşındadır.

Avrupa Azınlık Sorunları Merkezi (European Centre for Minority Issues): Avrupa'daki ulusal azınlıklarla ilgili olarak politika araştırmaları yapan, enformasyon ve belgeleme sağlayan, aynı zamanda da danışmanlık hizmetleri veren bir insan hakları örgütüdür. Amacı toplumsal yaşamın her alanında farklılık ve çeşitliliği desteklemektir. Azınlıklarla ilgili sorunlarda ilerleme sağlanması amacının bir parçası olarak, ilgili tüm aktörlerin azınlık haklarına ilişkin farkındalığını arttırmaya çalışır. Daha barışçıl ve farklılığın / çeşitliliğin hakim olduğu bir Avrupa'nın inşası için görüşlerin yapıcı bir diyalog çerçevesinde paylaşılmasını sağlayacak bilgi ve donanımın toplumsal aktörlere kazandırılması için özel çaba gösterir.

Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu (International Federation for Human Rights): 112 ülkeden 184 örgütün üye olduğu bir uluslararası insan hakları STK'sıdır. Evrensel İnsan Hakları Bildigesi'nin içerdiği sivil, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara saygının korunması ve güçlenmesi için etkinlik gösterir. Federasyon, üye örgütlerle iş birliği içerisinde faaliyetlerini yürütür. Acil kamusal ya da özel tepkiler, araştırma-inceleme misyonları, hukuki gözlem, hukuki koruma, politik diyalog kurma, savunma ve kamusal farkındalığı arttırmaya dönük kampanyalar gibi araçlarla insan hakları ihlallerine dikkat çekmeyi amaçlar. Bünyesindeki ulusal örgütler ağı sayesinde, devletlerin, silahlı muhalif grupların ve çokuluslu şirketlerin insan hakları ihlallerine işaret edebilir. İnsan hakkı ihlali mağdurlarına yardım etmek ve uluslararası suç işleyenlerin mahkemeler önünde hesap vermesini sağlamak örgütün amacıdır.

İnsan Hakları Vakfı (Human Rights Foundation): İnsan haklarının korunması ve güçlendirilmesi için küresel düzlemde ama özellikle de kapalı toplumlara yönelik olarak mücadele veren kâr amacı taşımayan bir örgüttür. Tüm insanların kendi kaderlerini belirleme hakkı, tahakküm ve zorbalıktan bağımsız yaşama hakkı, ifade özgürlüğü hakkı ve kişilerin ülkelerini terk etme ve ülkelerine geri dönme hakkı, örgütün benimsediği temel ilkelerdir. Örgüt ayrıca, tüm insanların keyfi alıkonma ve tutuklamadan ve sürgün edilmekten bağışık olmaları gereğine inanır. İnsan Hakları Vakfı, insan haklarını korumak ve özgürlükçü demokrasiyi güçlendirmek için insanları bir araya getirir.

Kendi toplulukları içerisinde değişim amaçlayan insan hakları savunucuları için bir platform sağlar ve özgürlüğün dünya ölçeğinde sağlanması için uğraş verir. Çalışmaları, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nde ve Sivil ve Politik Haklar Sözleşmesi'nde yer alan insan haklarının gerçekleşmesine yöneliktir.

İleri Hat Savunucuları (Front Line Defenders): Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nde yer alan hakları ve dünyanın değişik ülkelerinde mücadele veren insan hakları savunucularını korumak için çalışan bağımsız bir insan hakları örgütüdür. Örgütün faaliyetlerinin merkezinde, insan hakları örgütlerine ve risk altında olan bireysel insan hakları savunucularına güvenlik ve koruyucu hibeler sağlamak vardır. Hibeler, insan hakları savunucularının uğraşlarını sürdürebilmek için ihtiyaç duydukları koruma ve güvenliği güçlendirmeyi amaçlar. Dijital güvenlik, iletişim güvenliği, mahkemelerle uğraşanlara mahkeme süreçleri ile ilgili masraflarını karşılama için katkı, saldırıya uğramış olanlara sağlık masraflarını karşılamak üzere katkı, cezaevinde olan insan hakları savunucularının ailelerine aile yardımı söz konusu hibelerin içeriğini oluşturur. Ayrıca, insan hakları savunucularının korunması için uluslararası düzlemde kampanya ve lobi faaliyetleri, örgütün çalışmalarının parçasıdır.

İnsan Hakları Evi Vakfı (Human Rights House Foundation): İnsan hakları için örgütler arası birlikteliği geliştirerek, insan hakları savunucularını ve onların örgütlerini korumayı ve güçlendirmeyi amaçlayan uluslararası bir insan hakları örgütüdür. İnsan Hakları Evleri, kendi ülkelerinde ya da ülke sınırları dışında insan haklarına saygıyı güçlendirme uğraşı veren STK'lar arasında iş birliğiyle yürütülen bir proje olarak işlev görür. İnsan Hakları Evi Vakfı içinde yer alan örgütler bağımsızlıklarını korurlar ve kendi insan hakları gündemlerini izlemeye devam ederler. Diğer yandan, dayanışma ilişkisi çerçevesinde birbirleriyle uzmanlıklarını paylaşırlar ve insan hakları sorunlarına dair ortak savunma ağı kurarlar. Dolayısıyla, İnsan Hakları Evi Vakfı'nın çalışmalarının merkezinde, savunuculuk, farkındalık arttırma, kapasite geliştirme ve koruma yatmaktadır. Örgüt, insan hakları savunucularının özgürlüğünü ve çalışmalarını yürütebilme yeteneklerini güvence altına alabilmek için uğraş gösterir. Özellikle, toplanma özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve insan hakları savunucusu olma özgürlüğü, örgütün güçlendirmeye çalıştığı çekirdek temel haklardır.

Açık Toplum Vakıfları (Open Society Foundations): Hesap sorulabilen hükümetler ve her bireyin aktif katılımına açıklık özelliklerini haiz güçlü sivil toplumlar inşası için uğraş gösteren bir uluslararası örgüttür. Etkin bir biçimde hukuk devletini, insan haklarına saygıyı, azınlıkları, demokratik biçimde

seçilmiş hükümetleri ve hükümetleri hesap vermeye zorlayabilen STK'ları güçlendirmeyi amaçlar. Dünyanın hemen hemen her yerinde çalışmalar yürütür ve kenara itilmiş topluluklarda yaşayan insanların yaşamlarının korunması ve iyileştirilmesine öncelik verir. Vakıf her yıl hoşgörü, açık tartışma ve şeffaflığı güçlendirmek için çalışmalarda bulunan grup ve kişilere binlerce hibe sağlar. Ayrıca, vakıf stratejik insan hakları tartışmalarına müdahil olarak hükümetleri ve politikaları belirleme konusunda etkili olan aktörleri olumlu bir dönüşüm yönünde etkilemeye çalışır. Kendisine karşı hasmane tutumlara sebep olsa da toplumsal rağbet görmeyen meselelerde güçlü duruş sergilemekten kaçınmaz. Birden beliriveren kriz durumlarında ihtiyaç duyulan acil maddi yardımları sağlar. Önceliklerini şekillendirirken yerel ve uluslararası uzmanların görüş ve önerilerini dikkate alır.

Özgürlük Evi (Freedom House): Demokratik değişimi destekleyen, hak ve özgürlükleri gözlemleyen, insan hakları ve demokrasiyi savunan bağımsız bir gözetleme örgütüdür. 1941 tarihinde kuruluşundan bu yana, dünyada zorba rejimlere karşı mücadele yürütmüş ve demokratik değerlerin güçlenmesi için uğraş vermiştir. Açık / şeffaf yönetimi güçlendirmek ve insan haklarını korumak için örgüt insan hakları savunucularını destekler. Ayrıca onların kapasitelerini güçlendirerek, STK'ları destekler. Kapasite geliştirme, eğitim, uluslararası değişim programları, hibeler / burslar ve iş birliği ağları oluşturma yöntemleri ile çalışır. Ayrıca, Özgürlük Evi değişik ülkelerde insan hakları ve demokrasi için mücadele eden kişi ve kurumlara moral destek sağlamak amacıyla onların mücadelelerini uluslararası kamuoyunda savunur ve dayanışma gösterileri düzenler.

Önce İnsan Hakları (Human Rights First): ABD'nin önderliğinin insan hakları mücadelesi için esas olduğunu düşünen bir uluslararası STK'dır. Misyonu, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının güçlenmesi için Birleşik Devletler hükümetine ve özel şirketlere baskı yapmaktır. Önce İnsan Hakları Örgütü adalet, reform ve insan hakları ihlallerinde bulunanların hesap vermesini talep eder. Mültecilerin korunması, işkencenin ortadan kalkması ve zulüm gören azınlıkların korunması örgütün öncelikli hedefleridir. Temel özgürlüklerin güçlenmesi için ABD dışındaki insan hakları eylemcileriyle ve hukukçularla ortak çalışmalar yürütür. Dünyadaki insan hakları sorunlarına ilişkin kampanyalar düzenleyerek, ABD'deki politika yapıcıların üzerinde bu sorunlara duyarlı politikalar üretmeleri için baskı kurmayı amaçlar.

Sağkalım için Enternasyonal (Survival International): Yerli toplulukların ve yalıtılmış yaşam süren halkların hakları için mücadele eden insan hakları

örgütüdür. Büyük oranda yerli halkların, atalarından kalan toprakları ellerinde tutabilmeleri davasına odaklanmış olan örgütün arkasında 50 seneyi aşkın bir uluslararası lobicilik ve kampanya yapma deneyimi vardır. Örgüt, yerli halkları "dünyadaki en kırılgan insan toplulukları" olarak düşünür. İnsan hakları ihlallerini meşru gösteren yanlış anlayışları ve kavrayış biçimlerini değiştirme amacı güder. Yerli toplulukların devletlerin ve şirketlerin eylemleri yüzünden karşı karşıya kaldıkları tehditler konusunda kamuoyunu bilgilendirir. Yerli topluluklarla etkin bir biçimde ortak çalışmalar yürüterek, onların sesini küresel bir ölçekte duyulur kılmaya ve onlara kendi kaderlerini belirleme hakkını gerçekleştirmelerinde yardımcı olmaya çalışır.

İnsan Hakları İçin Uluslararası Destek (International Service for Human Rights): İnsan hakları savunucularına destek sağlayarak, insan hakları sistemlerini güçlendirerek ve insan hakları doğrultusunda değişim için kurulan ittifaklara katılarak, insan haklarını korumak ve güçlendirmek amacıyla uğraş veren bir STK'dır. Örgüte göre, insan haklarını korumak için insan hakları savunucularının çalışmaları elzemdir; çünkü uluslararası ve bölgesel seviyedeki güçlü insan hakları mekanizmaları, insan hakları ihlallerini gerçekleştirenlerin hesap vermesine ve değişime / dönüşüme katkıda bulunurken; insan hakları savunucuları, insan hakları ihlallerinin daha gerçekleşmeden önlenmesine yönelik çalışma yürütürler. Dolayısıyla, İnsan Hakları İçin Uluslararası Destek Örgütü, insan hakları savunucularının ve insan hakları mekanizmalarının kapasite gelişimini geliştirmeye dönük faaliyetlere özel önem verir.

Sınır Tanımayan Gazeteciler (Reporters sans Frontières): Amacı haber alma özgürlüğünü savunmak olan, kâr amacı gütmeyen bir STK'dır. Merkezi Paris'tedir. 10 farklı ülkede büroları ve 130 farklı ülkede muhabir ağları bulunmaktadır. Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin 19. maddesinde yer alan *"Her bireyin görüş ve fikirlerini açıklamak özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, memleket sınırları söz konusu olmaksızın bilgi ve fikirleri her araç ile aramak, elde etmek veya yaymak hakkını içerir."* ifadesini temel alır. Sınır Tanımayan Gazeteciler; BM, UNESCO, Avrupa Konseyi ve Uluslararası Frankofoni Örgütü'nde resmi danışman statüsünü haizdir. Örgüt hem tabanda tehdit altındaki gazetecileri koruma hem de üst düzeyde hükümetler ve uluslararası forumlar nezdinde ifade ve haber alma özgürlüklerini savunma faaliyetleri yürütür. Çeşitli dillerde, basın özgürlüğüne tehditler üzerine günlük bildirimler ve basın bültenleri hazırlar. Yıllık olarak 180 ülkedeki basın özgürlüğünün durumu ortaya koyan *Dünya Basın Özgürlüğü*

*Endeksi*ni çıkarır. Tehdit altındaki gazetecilere koruma sağlar. Gerektiğinde onlar adına hukuki süreçler başlatır ve yürütür. Dijital ve fizik güvenlik konusunda eğitim programları sunar. Gazetecilerin maruz kaldıkları tehdit ve zorbalıklar konusunda kamuoyunda farkındalığı arttırmak ve gazetecilerin güvenlik ve özgürlüğünü sağlamak için kampanyalar düzenler. Hükümet ve uluslararası organlar nezdinde gerçekleştirdiği lobi faaliyetleriyle, basın özgürlüğüne dair standartların benimsenmesine, bu konularda yasaların oluşturulmasına katkıda bulunur.

İngiliz Uluslar Topluluğu İnsan Hakları Girişimi (Commonwealth Human Rights Initiative): İngiliz Uluslar Topluluğu içerisinde insan haklarının pratikte gerçekleşmesi için çalışır. Polis, hapishane reformları ve bilgiye erişimin güçlendirilmesi özel çalışma alanlarıdır. Uluslar Topluluğuna üye 53 ülkenin insan hakları durumunu gözlemler; özellikle de insan hakları savunucularının durumu, devletlerin uluslararası anlaşmalara uyumu ve BM İnsan Hakları Konseyinde sergiledikleri performansı gözlemler. İnsan hakları konusundaki gelişme ve gerilemeler üzerine araştırma ve incelemeler yapar ve raporlar hazırlar. İnsan hakları ihlallerine karşı önlemlere ilişkin olarak, Uluslar Topluluğu Sekreteri, BM İnsan Hakları Konseyi, sivil toplum ve medya dahil önemli aktörlerle temas kurar. Ayrıca, örgüt kamusal eğitim programları, siyasal diyaloglar, araştırma / inceleme, savunuculuk ve bilgiye ve adalete erişim için iş birliği ağları kurulması ve geliştirilmesine yönelik faaliyetler gerçekleştirir.

Ekonomik ve Sosyal Haklar Merkezi (Center for Economic and Social Rights): İnsan hakları aracılığıyla sosyal adaleti güçlendirmeyi amaçlayan bir uluslararası insan hakları örgütüdür. Eğitim, sağlık, beslenme, barınma, çalışma ve insanın onurlu yaşamı için esas olan diğer ekonomik, sosyal ve kültürel hakları içeren biçimde, evrensel insan haklarının tüm insanlar açısından gerçekleşmesi için uğraş verir. Aşırı yoksulluk ve eşitsizliğe karşı savaşır; hükümetlere ve diğer aktörlere insan haklarını gerçekleştirme konusundaki başarısızlık ya da isteksizliklerinden ötürü hesap sorar. İki temel amacı olduğu söylenebilir: Birincisi, eşitsizliği azaltacak ve insan haklarının gerçekleşmesini sağlayacak sosyo-ekonomik politikaları güçlendirmek; ikincisi, sosyal ve ekonomik haklarını talep etme çabalarında sivil toplumu güçlendirmektir. Bu amaç çerçevesinde, dünyanın değişik bölgelerinde gerçekleşen insan hakları ihlallerini uluslararası kamuoyunda ifşa etmek ve hak ihlallerinden sorumlu kişi ve kurumların hesap vermesini sağlamak için ilgili sivil toplum gruplarıyla ortak çalışmalar gerçekleştirmek, örgütün izlediği temel yöntemlerdir.

Azınlık Hakları Enternasyoneli (Minority Rights Group International): Azınlık haklarının ve topluluklar arası iş birliğinin güçlenmesi için uğraş veren bir uluslararası insan hakları örgütüdür. 60'tan fazla ülkede yaklaşık 130 ortakla çalışan örgüt, kenara itilmiş etnik, dinsel ve dilsel azınlıklar ve yerli halklar için kampanyalar düzenler. Onların seslerinin duyulması için uğraş verir. Azınlık haklarının tanınması için gerçekleştirdiği çalışmalarda kullandığı belli başlı yöntemler şunlardır: Hükümetler ve BM nezdinde savunuculuk ve kulis faaliyeti (lobbying) yürütmek; konuyla ilgili yüksek akademik nitelikli yayınların yapılmasını sağlamak; azınlık haklarıyla ilgili belgeseller üretmek, ve uluslararası hukuka uygun biçimde azınlıkların korunması için davalar açmak. Örgütün nihai hedefi, daha kapsayıcı ve uyumlu toplumların oluşmasıdır.

İnsan Hakları Savunmanları (The Advocates for Human Rights): İnsanların onurlarına yaraşır, özgürlük, adalet, eşitlik ve barış içerisinde yaşayacağı bir dünya ideali doğrultusunda çalışan bağımsız ve politik yansızlığı benimsemiş bir örgüttür. Yasaların üstünlüğünün korunması ve sivil toplumun güçlenmesi amacıyla uluslararası insan hakları standartlarının uygulanması için uğraş gösterir. Geniş bir gönüllüler ağı sayesinde, örgüt dünya çapında güçlü destek grupları oluşturur. Kadınlar, göçmenler ve mülteciler gibi kırılgan gruplara yönelmiş ihlaller başta olmak üzere, insan hakları ihlallerini soruşturur ve ifşa eder. Ayrıca, insan haklarını savunan gruplara eğitim ve yardım sağlar; genel kamuoyunu uluslararası insan hakları standartlarının uygulanması için müdahil olmak konusunda teşvik eder.

İnsanlık Hareketi (Humanity in Action): Kâr amacı gütmeyen küresel ölçekli bir eğitim örgütlenmesidir. İnsan haklarının ve hem dünyada hem de kendi toplumlarında etkin yurttaşlık ve çeşitliliğin güçlendirilmesi amacını benimsemiş öğrenci ve liderlerden oluşan bir ağ kurar. Örgüt, üyeleri için Avrupa Parlamentosu, ABD Kongresi, Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi önemli kurumlarda uzmanlık gelişim programları sunar; seminerler ve değişim programları geliştirir. Amacı, geleceğin lider adaylarını insan hakları sorunları ve kültürler arası diyalogun ve eleştirel tarihin ortaya koyduğu meydan okumalara dair eğitmektir.

Koruma Enternasyonali (Protection International): Tabanda mücadele eden risk altındaki insan hakları savunucularıyla beraber çalışma yürütmek amacıyla 1998'de kurulmuştur. Misyonu, şiddet içermeyen yöntemlerle tehdit altında bulunan sivil toplum aktörlerinin, özellikle de kendilerinin ya da başkalarının insan hakları sözleşmeleri ya da uluslararası insancıl hukuk çerçe-

vesinde güvence altına alınmış meşru hakları için mücadele eden aktörlerin güvenlik ve korunmasını güçlendirmektir. Örgüt, insan hakları savunucularının daha başarılı koruma yöntemleri geliştirme ve uygulama kapasitesini arttırmak amacıyla onlara eğitim programları ve araçlar sağlar. Ayrıca, insan hakları savunucularını korumaya yönelik kamusal politikaları değerlendirir ve insan hakları savunucularının kendi toplumlarında olumlu toplumsal değişim için mücadele eden aktörler olarak tanınmaları için uğraş verir.

İnsan Hakları İçin Uluslararası Toplum (International Society for Human Rights): Ulusal şubeleriyle birlikte, İnsan Hakları İçin Uluslararası Toplum örgütü, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'ni temel alan bir örgüttür. Toplumsal ve kültürel yaşamın tüm veçhelerinde uluslararası hoşgörüyü güçlendirmeyi amaçlar. 'İnsan haklarının gerçekleşmesi ve toplumsal koşulların iyileşmesi güç kullanımıyla olamaz' düşüncesini benimsemiş insanları desteklemek amacıyla kurulmuştur. Örgütün, 38 ülkede yaklaşık 30 bin üyesi vardır. Ana çalışma alanları dinsel inançları ya da siyasal fikirleri yüzünden ayrımcılığa uğramış, eziyet görmüş ve tutuklanmış kişiler, insan hakları konularıyla ilgili kamusal ilişkiler ve demokrasiye geçiş sürecinde olan ülkelerde yaşayanların karşı karşıya kaldığı insan hakları sorunlarıdır.

Türkiye'de faaliyet gösteren bazı önemli insan hakları STK'ları ise şunlardır:

İnsan Hakları Derneği (İHD): 1986 yılında kurulmuştur. Merkezi Ankara'dadır ve 29 ilde şubesi, 3 ilde de temsilciliği vardır. İnsan hakları ile ilgili uygulamaları izleyerek bilimsel incelemeler ve araştırmalar yapar. Savunuculuk faaliyetlerinin merkezinde, ölüm cezası, işkence, militarizm, adil yargılanma, düşünce ve inanç özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü vardır. İnsan Hakları Derneği, inceleme ve araştırmalarının sonuçlarını raporlar yayınlayarak, dünya ve Türkiye kamuoyuna duyurur. Hak mağdurları ile doğrudan temas kurar ve onların şikayetlerini kamuoyuna duyurmaya çalışır. Ayrıca, örgüt insan hakları bilinci aşılamaya yönelik açık oturumlar, konferanslar, seminerler, paneller ve sempozyumlar gerçekleştirir. Kuruluşundan günümüze dek çeşitli dönemlerde, genel af, ölüm cezası, savaş karşıtlığı, barış, devlet güvenlik mahkemeleri (DGM'ler), düşünce özgürlüğü, gözaltında kaybetmeler, faili meçhul öldürmeler, işkence ve kötü muamele, cezaevleri, çalışma yaşamı gibi alanlarda ülke çapında kampanyalar düzenlemiştir. Örgüt, Uluslararası Ceza Mahkemesi Koalisyonu, Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu ve Avrupa-Akdeniz İnsan Hakları Ağı gibi kuruluşlar içerisinde yer alır. Uluslararası Af Örgütü ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi dahil olmak üzere birçok kurum ve kuruluşla sürekli ilişki halindedir.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV): 1990 yılında kurulmuştur. Ankara'da merkezi, 4 ilde (Adana, Diyarbakır, İstanbul ve İzmir) temsilciliği vardır. İnsan hakları savunucularının 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında hem İHD hem de Türk Tabipler Birliği'nde işkencenin önlenmesi ve işkenceye maruz kalmış kişilerin tedavi ve rehabilitasyonuna yönelik neler yapılabileceğine dair girdikleri çaba ve arayışlarının sonucudur. Uzun yıllardır işkence izlerinin belgelenmesi ve işkence görenlerin tedavisi konusunda biriktirdiği bilgi ve deneyim sonucu alanda adeta bir okul haline gelen TİHV, uluslararası tanınırlığı olan bir STK'dır. TİHV'nin temel hedefi insanlık onurunun korunması, demokrasinin gelişmesi ve toplumsal barışın tesisinin temel zemini olarak işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarının son verildiği ve böylece TİHV gibi kurumlara ihtiyacın kalmayacağı bir dünyaya ulaşmaktır. TİHV'nin temel faaliyeti, işkence görenlerin ve yakınlarının yaşadıkları travma ile baş ederek fiziksel-ruhsal-sosyal iyilik haline ulaşmalarına ve her düzeydeki çalışmalar ile işkencenin önlenmesine katkı sağlamaktır. Kuruluşundan bugüne yaklaşık 18 binden fazla işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmış kişiye tedavi ve rehabilitasyon hizmeti sunmuştur. Ayrıca örgüt, işkencenin önlemesine yönelik mekanizmaların kurulması ve güçlendirilmesine katkı sağlamak için lobi ve savunuculuk çalışmaları yürütür; işkence ve diğer kötü muamele yasaklarının ihlallerine dair raporlar hazırlar; eğitim, panel, sempozyum gibi etkinlikler düzenler.

Yurttaşlık Derneği: Önceki adıyla Helsinki Yurttaşlar Derneği, temel hak ve özgürlükler, barış, demokrasi, çoğulculuk alanlarında çalışmalar yapan bir STK'dır. 1990'da Helsinki Yurttaşlar Meclisi girişiminin yarattığı ivmeyle 1993'te İstanbul merkezli olarak kurulmuştur. Dernek temel hak ve özgürlükler, barış, çoğulculuk, yurttaşlık ve demokratikleşme alanlarında çalışmalar yürütür. Uluslararası sözleşmelerde de ifade edilen insan onuruna yaraşır yaşam; hukukun üstünlüğü, adalet, hesap sorulabilen, şeffaf ve katılımcı kamu yönetimi; toplumsal cinsiyet eşitliği gibi değerleri savunur. Toplumsal dokuyu ve barışı, şehirleri ve gezegeni tahrip etmeyen bir ekonomi anlayışını, ve çatışma ve sorunların çözümünde barışçıl müzakere ve diyalog yöntemlerinin benimsenerek sivil yaşamda somutlaşmasını ve yaygınlaştırılmasını hedefler. Amaçlarını gerçekleştirmek yönünde yerel düzeyde, ülke çapında ve sınır aşan bölgesel ölçeklerde çalışmalar, sempozyum, seminer, atölye, panel ve toplantılar düzenler; yayınlar yapar; benzer alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri, inisiyatifler, düşünce kuruluşları ve akademik dünya ile iş birliğinde bulunur; farklı düzeylerde kamu kurumlarıyla temaslar geliştirir. Derneğin temel çalışma ilkesi, sorunların karşılıklı anlayış ve diyalog yoluyla çözümüdür.

İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği (Mazlum-Der): 1991 yılında İstanbul merkezli olarak, devletten ve siyasal parti ve gruplardan bağımsız çalışan bir insan hakları örgütü şeklinde kuruldu. İnsan haklarını hiçbir ayrım gözetmeksizin tüm insanlar için çifte standartsız bir temelde savunmak gerektiği iddiasıyla, Türkiye içinde ve dışında insan hak ve özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi; her türlü insan hakları ihlallerinin son bulması için çalışmaktadır. Söylemini İslami bir tonda ortaya konmuş olmasına rağmen, dernek, çalışmalarında 'kim olursa olsun zalime karşı mazlumdan yana' olmayı temel ilke edinmiş olup, insan haklarını ihlal edenlerin (zalimlerin) ya da hakları ihlal edilenlerin (mazlumların) dini, etnik, kültürel, cinsel ve benzeri kimlik farklılıklarına bakmamaktadır. Hiçbir ayrıma gitmeksizin, kim tarafından ve kime karşı yapılırsa yapılsın, her türlü haksız muameleye karşı çıkmanın, işkence, aşağılama ve tecavüze karşı mücadele vermenin gerekliliğinden hareketle çifte standartsız bir insan hakları mücadelesinin önemine inanmaktadır. Dernek, insan hakları ile ilgili bilgi toplar; ihlallerin son bulması için yapılması gereken çalışmaları belirler ve ulaştığı sonuçları, raporlar ya da basın açıklamaları yoluyla kamuoyuna ve ilgililere bildirir. İnsan hakları konusunda mağdur olmuş kişilere ve ailelerine karşılıksız maddi, manevi ve hukuki yardımlarda bulunur. Bu amaçla, yasal çerçevede yardım kampanyaları açar, toplanan yardımı mağdurlara ulaştırır. İstanbul'daki merkezinin yanı sıra, Adana, Adıyaman, Ağrı, Ankara, Diyarbakır, İstanbul, Kayseri, Konya, Malatya, Mardin'de şubeleri vardır. Dernek, Kürtlere yönelik hak ihlallerinden, Gezi olaylarına, Soma raporundan, Suriye iç savaşına değin farklı alanlarda cesur çalışmalar yapmış, eleştirel raporları ile ülke kamuoyunda etkili olmuştur. Yalnız, 2017'de bir grup, derneğin güç dengelerine kendini uyarlama kaygısıyla kuruluş amaçlarından uzaklaştığı gerekçesiyle dernekten ayrılıp **Hak İnisiyatifi Derneği**'ni kurmuştur.

İnsan Hakları Gündemi Derneği (İHG): Ulusal ve uluslararası alanda faaliyet göstermek üzere, Türkiye'nin değişik bölgelerinden gelen insan hakları savunucularının katılımı ile 2003 yılında İzmir'de kurulmuştur. İnsan haklarının her türlü siyasi, ideoloji ve dünya görüşünün üzerinde bir değer olduğunu kabul eden İHG, hakların ilerletilmesinin ancak sorunların kaynağına ilişkin gerçek bir kavrayışın geliştirilmesi ve somut çözüm önerilerinin uygun taktik ve stratejiler kullanılarak hayata geçirilmesiyle mümkün olabileceğine inanmaktadır. Her türlü şiddeti kategorik olarak reddeden İHG, hak ihlallerinin temel failinin devletler olduğunun bilincinde olmakla birlikte, silahlı muhalif gruplar tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlallerine de eşit derecede karşı durmaktadır. Failini ya da mağdurunu dikkate almaksızın

tüm hak ihlallerini hedef alan İHG, bağımsız ve tarafsız duruşuyla kamu vicdanını hak ihlallerine duyarlı kılacak, toplumun örnek alabileceği bir model oluşturmayı amaçlamaktadır.

İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP): Hükümet dışı insan hakları örgütlerinin insan hakları alanında tek başlarına etkili çözüm üretemedikleri durumlarda birlikte hareket etmelerine olanak sağlayacak bir ortam yaratmak üzere 2005'te Helsinki Yurttaşlar Derneği, İnsan Hakları Derneği, İnsan Hakları ve Mazlumlarla Dayanışma Derneği, Türkiye İnsan Hakları Vakfı ve Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi tarafından kuruldu. Platform, insan hakları hareketinin ulusal düzeyde karar alma ve politika yapma süreçlerine etkide bulunabileceği bir ortamın geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlar. Üstlendiği temel görev, insan hakları hareketi içinde yer alan örgütlerin birbiriyle etkileşim halinde, bilgi ve deneyim paylaşımında bulunabileceği, ortak yürütebilecekleri eylemleri çoğaltabileceği bir kaynak merkezi haline gelmektir. İHOP'un ikinci temel görevi ise insan hakları hareketinin, insan haklarıyla ilgili yasaların, politikaların hazırlık ve uygulama süreçlerinde yasama ve yürütme organlarının temel muhataplarından biri haline gelmesini sağlamaktır. İHOP, insan hakları örgütleri ve içinde bulundukları ağların ortak savunuculuk faaliyetlerini desteklemekte; kanaat önderleri ile karar alıcılara yönelik baskı, diyalog ve danışma kanallarını geliştirmektedir. Yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde pek çok çalışma yürüten İHOP, insan haklarının uygulama alanının yerel düzey olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle yerel insan hakları örgütlerinin güçlerini ve içinde bulundukları topluluklarla ilişkilerini önemser. İHOP tarafından yürütülen kapasite güçlendirme programlarının çoğu da yerel insan hakları örgütlerinin güçlendirilmesine yöneliktir. Yerel insan hakları örgütlerinin yerel ağlarla birlikte çalışmasını teşvik etmek, İHOP'un amaçlarından biridir. İnsan hakları standartlarıyla ilgili bilgilendirme çalışmalarının temel hedef gruplarından biri de yine yerel insan hakları örgütleridir. İHOP, ulusal düzeyde diğer insan hakları örgütleri ve üniversitelerle iş birliği yaparak merkezi hükümete yönelik çalışmalar da yürütmektedir. Bu kapsamda insan hakları bilgisi sağlayarak diyalogu ve savunuculuğu kolaylaştırmaktadır. Uluslararası düzeyde ise BM, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve AB ortamında Türkiye'de insan hak ve özgürlüklerinin korunması ve güçlenmesine katkı sağlamak amacıyla çalışmalar gerçekleştirmektedir.

Eşit Haklar İçin İzleme Derneği (ESHİD): İnsan hak ve özgürlüklerinin herkes için tanınması ve eşit fırsatlarla sağlanmasına yönelik izleme, savunuculuk ve destek odaklı faaliyetlerine 2010 yılında İstanbul'da başlamıştır.

Çalışmalarında seçim izleme, engellilerin adalete erişimi, barışçıl toplantı ve gösteri hakkı, ırk, etnik köken, inanç veya dine dayalı ayrımcılık, insan hakları savunucularının güçlendirilmesi konularına odaklanmaktadır. İnsan hak ve özgürlükleri temelli çalışmalarını, ortak paylaşım ağlarının güçlenmesine katkı sunarak ve sivil toplum örgütleriyle dayanışma içerisinde sürdürmeyi hedeflemektedir.

Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı (MOR ÇATI): 1990 yılında kadına yönelik şiddetle mücadele etmek amacıyla feministler tarafından kuruldu. Mor Çatı'da erkek şiddetine karşı mücadele feminist yöntemlere dayalı olarak yürütülür ve kadınların özgür ve eşit koşullarda yaşadığı, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık ve erkek şiddetinden uzakta bir yaşam kurabilmeleri hedeflenir. Erkek şiddetinin, toplumda kadınlarla erkekler arasında var olan eşitsizliklerden kaynaklandığı ve kadın dayanışmasını güçlendirerek eşitsizliklere karşı mücadele etmenin gerekli olduğu düşünülür. Bu amaçla dayanışma merkezi (kadınlara danışmanlık, bilgilendirme veya gerekli ise yönlendirme desteği sağlanan merkezler) ve sığınakta (erkek şiddetine maruz kalan kadınların çocuklarıyla birlikte kalabilecekleri, şiddetten uzak, dayanışma içerisinde olabilecekleri yerler) kadınları güçlendirici sosyal çalışma yapılır. Kadınlarla birebir dayanışma kurmanın yanı sıra şiddetle mücadele etmek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için ulusal ve uluslararası sözleşme, kanun ve yönetmeliklerin uygulamaları izlenir, raporlanır ve karar vericilere gerekli politikalara dair öneriler sunulur. Alandaki bilgi ve deneyimi paylaşmak için şiddet alanında çalışan kadın örgütleri, sivil toplum kuruluşları, barolar ve belediyelerle atölyeler yapılır. Ulusal ve uluslararası kadın örgütleri ile dayanışma içinde kampanyalar ve eylemlilikler yoluyla patriyarkaya karşı, kadınların özgür ve bağımsız hayatlar kurabilmeleri için mücadele edilir.

Kadın Merkezi (KAMER): Diyarbakır ve yakın çevresinde kadına yönelik şiddetle mücadele etme amacıyla 1997'de kurulmuştur. Amacı, cinsiyetçi değerlerin biçimlendirdiği kültür ve geleneklerin kadın ve çocuklara zarar veren uygulamalarını tespit etmek, alternatiflerini geliştirmek ve uygulanabilir olmalarını sağlamaktır. İnsan haklarından ve kadının insan haklarından yana taraf olmak; tüm siyasi yapılanmalardan, sivil toplum örgütlerinden, kişi, kurum ve kuruluşlardan bağımsız olmak; her türlü ayrımcılığı reddetmek, her türlü şiddeti reddetmek; bilgi ve deneyimleri değersizleştirmeden yapısal hiyerarşiyi reddetmek; paylaşım ve dayanışmadan yana olmak; evrensel düşünüp yerel çalışmak ilkelerini benimsemiştir. Kadının insan hak-

ları için farkındalık çalışmaları, acil destek programları, kadın girişimciliği çalışmaları, erken çocukluk dönemi eğitimi çalışmaları ve sığınmacı kadın ve çocuklara destek çalışmaları yürütür.

Mültecilerle Dayanışma Derneği (Mülteci-Der): Türkiye'ye sığınmış sığınmacı, göçmen veya mülteci durumundaki sahipsiz insanların haklarını korumak ve savunmak için 2008'de İzmir'de kuruldu. Mültecilere yardım (yemek ve giyecek yardımları, sınırlı tıbbi yardım, psiko-sosyal yardımlar ve hukuki danışmanlık hizmetleri), mülteci hakları konusunda kamuoyu nezdinde duyarlılık oluşturulması ve bilincin yükseltilmesi için eğitim çalışmaları, mülteci hakları savunuculuğu, sivil toplum adına süreci gözlem ve denetleme çalışmaları, özellikle mülteci çocuk ve kadınlara yönelik eğitim, dil öğrenme, çalışma ve ikamet sorunları kapsamında destekler derneğin çalışma alanının ögeleri olarak sayılır. Dernek, mülteciler ile ilgili çalışma yürüten tüm sivil ve resmi kuruluşlarla iş birliği içerisinde bu alanda çözümler üretmeye ve uygulamaya aracılık etmek çabasındadır.

Özgürlüğünden Yoksun Gençlerle Dayanışma Derneği (Öz-Ge Der): 1999 yılında kurulmuş bir STK'dır. Amacı, uluslararası literatürde "özgürlüğünden yoksun gençler" olarak adlandırılan kapalı ve açık çocuk infaz kurumlarında bulunan çocuk ve gençler ile bu kurumlardan tahliye edilen çocuk ve gençler öncelikli olmak üzere, risk altındaki tüm çocuk ve gençlere her türlü yardım, destek ve rehberliği sağlamaktır. Çocuk haklarının korunması, yaygınlaştırılması, ihlalinin önlenmesi ve telafisi alanlarında uluslararası standartları temel alarak çalışır. Faaliyetleri kamuoyu oluşturma, kaynak geliştirme, bilimsel araştırmalar yürütme, ulusal ve uluslararası kamu, sivil ve özel kuruluşlarla iş birliği yapma, rehberlik-danışmanlık hizmetleri verme, proje gerçekleştirme ve burs sağlamak olarak sayılır.

Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı: 1992 yılında kurulan dernek, Türkiye'de çocuk adalet isteminin uluslararası standartlara ulaşmasını, çocuğu suça iten risklerin ortadan kaldırılmasını ve toplumda suça yönelen çocuğa karşı var olan olumsuz bakış açısının ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir. Dernek, Gençlik Merkezi ile çocuk adalet sistemine giren, tutuksuz yargılanan, tahliye sonrası ve / veya suça sürüklenme riski altında yaşayan 12-18 yaş aralığındaki çocuklara hizmet vermektedir. Geçmişte dernek, uluslararası iş birlikleriyle Türkiye'de çocuk adalet sisteminin iyileştirilmesi, meslek kazandırma eğitimi ve insan hakları bilgilendirme ve dezavantajlı kesim yaşam okulu projelerini gerçekleştirmiştir.

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği (STGM): Ankara merkezli olarak, 2004 yılında, Türkiye'de katılımcı demokrasinin gelişiminde sivil toplumun önemine inanan bir grup fikir önderi ve aktivist tarafından kurulmuştur. Temel amacı, yurttaşın sesi ve demokrasinin temel bir aktörü olan sivil toplum örgütlerinin güçlenip daha etkin çalışmalar yapmalarına destek olmaktır. Bu nedenle, her ne kadar sivil toplumun bütün yapılarına destekler sağlasa da, STGM hak temelli yaklaşıma sahip örgütlenmelere öncelik tanır. Derneğin öncelikli hedef grubu toplumsal cinsiyet, çocuk, insan hakları, gençlik, çevre, engelli hakları ve kültürel haklar / kültür-sanat alanlarında faaliyet gösteren sivil toplum örgütleridir. Çalışma alanlarının başında kapasite güçlendirme destekleri gelmektedir. Bu güçlendirme çalışmaları yaygın eğitim programlarından örgütlere hukuki destek sağlamaya, kurumsal rehberlik çalışmalarından sivil ağ ve iş birliklerinin güçlendirilmesine kadar zaman içinde değişen ihtiyaçlara yönelik biçimler almaktadır. Politika savunuculuğu, STGM için hem kendisinin örgütlenme özgürlüğü bağlamında gündeminde olan hem de örgütleri güçlendirme için programlar geliştirdiği bir diğer çalışma konusudur. Ayrıca, iletişim çalışmalarıyla dernek çalışmalarını tanıtmayı ve sivil toplum örgütlerinin görünürlüğünü arttırmayı hedefler.

.....

Günümüz itibarıyla, dünyada insan hakları üzerine çalışan on binlerce STK vardır. STK'lara ilişkin olarak onların insan hakları mekanizmasında yaşamsal bir işlevi yerine getirdiklerini ifade etmiştik. Burada önemli bir nokta, işlevlerini yerine getirirken bu örgütlerin illaki de hakiki kahramanlar olmadıklarını ve de öyle olmak zorunda olmadıklarını anlamaktır. Bu örgütlerin de misyon, vizyon ve çalışmaları belirli çıkar ve ideolojik yaklaşımlarla koşullanmış olabilir. İdeal olmayan bu durumlar da dahi STK'lar, insan hakları mekanizması içerisinde yaşamsal önemdeki işlevlerini korurlar. Çünkü, önemli olan siyasal ve toplumsal iktidarlar karşısında, özellikle de devlet iktidarına karşı mücadele edecek, hakları ihlal edilmiş insanları ve hak savunucularını destekleyecek yapıların olmasıdır. Çoğulcu bir STK'lar alanının varlığında, farklı STK'lar farklı insan hakları sorunlarına eğilebilir ve dolayısıyla tek tek bakıldığında STK'ların misyon ve vizyonunun sınırlı hatta sorunlu olduğu durumlarda dahi olası insan hakları ihlallerinin farklı formlarının üzerine gidebilecek etkin bir insan hakları mekanizması söz konusu olabilir.

İnsan hakları mücadeleleri içerisinde kaçınılmaz biçimde bir tarafın, yani hakları ihlal eden tarafın fenalıkla malul olduğunu düşünürüz. Ama bu diğer tarafın illaki de melek olduğu ya da melekler gibi olması gerektiği anlamına gelmez. İnsan hakları mücadeleleri insanların gerçekleştirmesi gereken mücadelelerdir. Bu mücadeleleri, meleklerin şeytanlara karşı mücadelesi olarak sunmak hem tehlikeli sonuçlara yol açabilir hem de insan hakları mücadelelerinin altını oyma riskini gündeme getirir. Tehlikeli sonuçlara yol açabilir, çünkü ortadan kaldırılması gerekenin insan hakları ihlalleri değil, hak ihlalleri gerçekleştirenler olduğuna dair fanatik nefreti körükleyebilir. Mücadelelerin altını oyma riskini içerir, çünkü kim kendisinin ve diğer insanların ahlaki saflığından emin olabilir ki! İnsanlık, insan haklarının gerçekleşmesi için bu hakların bayraktarlığını yapacak meleklerin ortaya çıkmasına bel bağlayacak olursa, bekleme süreci birkaç milenyum daha sürebilir! İnsan haklarını ihlal eden Çin, Macaristan, Polonya, Rusya ve Türkiye gibi devletler bunun farkına varmış gözüküyorlar, çünkü çoğu zaman temel stratejileri kendilerini ihlalle suçlayan STK'ların başka güçler tarafından desteklenen "kirli" yapılar olduğunu iddia etmekten ibaret oluyor. Dolayısıyla, mevzubahis olanın "hakları ihlal edilenlerin ve onların haklarını savunanların 'ahlaki saflığı' değil, hakların ihlal edilmesi" olduğunu akıldan çıkarmamak insan hakları mücadeleleri için önemlidir.

Bu bölümü insan hakları mücadelelerini inceleyeceğimiz bir sonraki bölüme bağlarken, Nazi toplama kamplarını tecrübe etmek zorunda kalmış Viktor Frankl'dan bir pasaj aktarmak yerinde olacaktır. *İnsanın Anlam Arayışı* başlıklı harika kitabında, Frankl toplama kampları tecrübesinin değerlendirmesini sunarken, insanlığı bir tarafta iyiler / melekler diğer tarafta da kötüler / şeytanlar olarak birbirine kapalı iki ayrı topluluğa bölmenin yanlışlığını şöyle ortaya koyar:

> *"Şu açıktır ki bir insanın kampta muhafız olması ya da bir tutsak olması tek başına neredeyse hiçbir şey ifade etmez. İnsani nezaket tüm gruplar içerisinde, hatta bir bütün olarak insani nezaket temelinde kınanmayı hak eden gruplarda dahi bulunabilir. İnsan grupları arasındaki sınırlar iç içe geçer ve bizler şu insanlar melektir, şu insanlarsa canavar diyerek meseleyi basitleştirmeye çalışmamalıyız. Kampın koşullarının yarattığı tüm etkiye rağmen bir kamp muhafızının ya da kolbaşının tutsaklara insani nezaket gösterebilmesi kesinlikle muazzam bir kazanımdır. Diğer tarafta da kendi yol arkadaşlarına kötü muamele yapan bir tutsak sıra dışı bir alçaklık gösterir. Tabii ki de tutsaklar bu tür insanlardaki karakter yok-*

sunluğunu özellikle üzüntü verici bulurken, muhafızlardan gelebilecek en küçük insani nezaket belirtisinden derinden etkilenirler. Bir keresinde bir kolbaşının bana kendi kahvaltısından sakladığı bir ekmek parçasını gizlice verdiğini hatırlıyorum. Söz konusu olan ve beni o zaman gözyaşlarına boğan şey küçük bir ekmek parçasından çok daha fazla bir şeydi. O adamın bana verdiği şey insanca bir "şeydi": bir söz, bir bakışla gelen bir hediye. ***Tüm bunlardan öğrenebileceğimiz şey, bu dünyada iki çeşit insan olduğu, yalnızca iki çeşit insan olduğudur: düzgün insanlar ve alçak insanlar. İki tür insan da her yerde bulunur.*** *Tüm toplumsal grupların içerisine nüfuz etmişlerdir.* ***Hiçbir insan grubu sadece düzgün ya da sadece alçak insanlardan oluşmaz.*** *Bu anlamda, hiçbir grup saf bir ırk olamaz ve dolayısıyla kamp muhafızları arasında bile düzgün bir insana rastlamak olasıdır.* ***Toplama kampındaki yaşam insan ruhunun kabuğunu yırtmış ve onun derinliklerini açığa çıkarmıştı. Bu derinliklerde iyi ve kötünün karışımı olan insani hasletleri yeniden bulmak şaşırtıcı bir şey midir? İyi ile kötüyü ayıran çatlak tüm insanlara içkindir, tüm insanlarda en derinlere kadar iner ve toplama kampının açığa çıkardığı uçurumun en dibinde dahi ayan beyandır."***[19]

19 Viktor Frankl, *Man's Search For Meaning*, s. 93-94.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:
İNSAN HAKLARI İÇİN MÜCADELE

İnsan hakları fikri, bir normatif hakikat olarak tüm insanların doğuştan getirdiği haklara sahip olduğu iddiasını içerir. Ama "hakkı olmak" ile "hakkını elde etmek" arasında bir fark vardır. İnsan hakları mekanizması, bu ikisi arasında yani normatif hakikat ile tarihsel gerçeklik arasındaki açığı kapatmak için kurulmuştur. Ama mekanizmanın kurulmuş olması, özellikle de yukarda bahsettiğimiz üzere mekanizmanın önemli yapısal sorunlar içerdiği bir durumda, söz konusu açığın kendi kendine (otomatik biçimde) kapanacağı anlamına gelmez. Açığın kapanması, insanların bazen mekanizma çerçevesinde bazen de mekanizmanın dönüşümünü zorlayacak biçimlerde mücadele etmelerini gerektirir. Dolayısıyla, insan hakları üzerine incelememizin son uğrağı olarak insan hakları mücadelesi üzerine düşünmek uygun olur.

3.1. Ahlaki, Hukuki ve Siyasal Boyutlarıyla İnsan Hakları Mücadelesinin Niteliksel Özellikleri

İnsan hakları mücadelesi insan hakları ihlallerini dert etmeyi gerektirir. Ama, neden bir insan, insan hakları ihlallerini dert edinir? Cevap, 2500 yıl öncesinde bize kardeşinin cesedini gömme hakkı için mücadele veren Antigone'nun yaşadıklarını anlatan Sophokles'in tragedyasında bile bulunabilir: **adalet talebi**.[20] Bizim çağımızda Arjantin'de **Plaza de Mayo Anneleri**nin ve Türkiye'de **Cumartesi Anneleri**nin yakarışlarında yankı bulan aynı taleptir. Adalet en basit tanımayla, "herkesin hakkına saygı duyulması, herkesin hakkını almasıdır." Bir erdem olarak adalet, herkesin hakkına riayet edilmesi konusunda gösterilen gelişmiş duyarlılıktır. Aristoteles'in 2500 yıl öncesinde fark ettiği üzere, diğer tüm erdemlerden farklı olarak, adalet başkaları için istediğimizde / talep ettiğimizde gün yüzüne çıkan bir erdemdir ve dolayısıyla kişiler arasında temel bir eşitliğe duyulan saygıya işaret eder.[21] Kendimiz ve yakınlarımız için başkaları karşısında imtiyaz, ayrıcalık, çıkarlarımız doğrultusunda kurallardan istisna kabul etmeme tavrıdır. Kendimizi ve ya-

20 Sophokles, *Antigone*.

21 Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*.

kınlarımızı herkesin uymak zorunda olduğu genel kuralların üstüne koymama tavrıdır. İnsan hakları fikrinin aslında adalet ve eşitlik fikirlerinin tüm insanlarda ortak olan insan onuru anlayışı zemininde evrenselleştirilmesi ve derinleşmesinden ibaret olduğu göz önüne alınırsa, insan haklarının gelişiminin söz konusu adalet erdeminin bireylerde güçlenmesine bağlı olduğu açıktır.

Diğer erdemlerden farklı olarak adalet, insanlara içine doğdukları ya da benimsemiş oldukları koşulların, kimliklerin, etik-dinsel-kültürel anlayışların ortaya koyduğu sınırlamaların ötesinde evrensel bir ahlak haznesi açar. İnsanların kendilerinden farklı olan insanlarla, kendilerine indirgenemez derecede yabancı olan insanlarla normatif bir bağ kurabilmelerine olanak verir. Adalet erdeminin söz konusu olmadığı durumlarda, insanın dünya kavrayışı "ben / biz ve ötekiler" diye, "dostlar ve düşmanlar" diye iki ayrı kampa bölünür basitçe. Adalet erdeminden yoksunluk; **bayağılık, sıradanlık, ötekilerin deneyimlerine duyarsızlık**tır. Adil insan ise, **hakikatli**, **yüksek duyarlılık sahibi** insandır. Haksızlık ve kötülükleri, tanrıya, doğaya, insan doğasına, tarihe, toplumsal yapı ve kültüre vs. havale ederek doğallaştırmaz, kanıksamaz. Adil insan aslında, Kant'ın yargılama (muhakeme) yetisinin üç ilkesi olarak ortaya koyduğu ilkeleri kişiliğinin özelliği haline getirebilmiş insandır.[22] Söz konusu üç ilke şu şekildedir:

1. **"Kendin düşün":** İnsanlığın" (insan olmaklığın) temelinde yatan aklın ve vicdanın hem kendi adımıza hem de insanlık adına korunması gereken en değerli hazinedir, çünkü insanın sahip olduğu onurun kaynağıdır. Dolayısıyla, tanımı gereği özgür olan akıl ve onunla beraber gelen vicdan yani ahlaki sorumluluk duygusu hiçbir dışsal yetkeye (otoriteye) devredilmemelidir.

2. **"Kendini başkalarının yerine koyarak düşün"**: Kendimizi ayrıcalıklı / imtiyazlı tutan bir konumdan değil, her birimizin içerisinde var olan "insanlığın" evrensel bakış açısından düşünmemiz gerektiğini ifade eder.

3. **"Tutarlı ol":** Kendimizi sürekli yargılamayı ve başkalarının yargılarına açık olmayı gerektirir. Kendimizi sürekli biçimde sorgulamayı, gerektiği durumlarda bozup yeniden yapmayı göze almayı gerektirir. Bir durağan durumdan ziyade, sürekli devinim ve ilerleme içerisinde bir sürece işaret eder.

22 Kant, *Critique of Judgment*, s. 174; Kant, *Anthropology from a Pragmatic Point of View*, s. 95.

Ama tabii ki adalet erdeminden bahsettiğimizde sadece gelişmiş zihinsel yetilerden değil yaşam karşısında takınılan somut tavırlardan, somut bir tutum alıştan bahsediyoruz. Öyle ki adalet erdeminin timsali olarak çok az insan Kant'ı ya da bu konuda yazıp çizmiş olan bir başka düşünürün adını anacaktır. Haklı olarak aklımıza Malala Yousafzai, Mahatma Gandi, Martin Luther King, Shirin Ebadi ve Nelson Mandela gibi aktif mücadele cüretini göstermiş insanlar gelir. Bu da **sivil cesaret**in adalet erdemine mündemiç olduğu anlamına gelir. Sivil cesaret haklı bir dava uğrunda, otoritelerin, güç odaklarının, seçkinlerin ve bazen de dışlayıcı, ayrımcı, adaletsizlik karşısında duyarsız, bayağı bir tutum almış kitlelerin karşına çıkmak, onlarla mücadele etmeyi göze almaya hazır olmaktır. Adalet ve eşitlik için mücadeleyi göze alanlar kendilerini önemli risklere açmış olurlar. **Damgalanma** (stigmatization) ve de **toplumdan dışlanma / kovulma** (ostracisation) bu riskler arasındadır. Maalesef, bizim ülkemizde de sıklıkla tanık olduğumuz üzere, adalet ve insan hakları için mücadele etme cesareti gösteren insanlar hain ya da terörist diye yaftalanmak, kamusal yaşamın dışına sürülmek, hapsedilmek, saldırı ve suikastlara hedef olmak, ülkeyi terk etmek zorunda kalmak gibi haksızlık ve kötülükle karşılaşabilirler.

Bu arada haksızlık ve adaletsizlik karşısında suskun kalmanın maliyetlerinin de çok ağır olabileceğini unutmamak gerekir. Bu konuda, Almanya'da Nazilerin ilk dönem uygulamalarına sessiz kalmış, hatta onaylamış, ama sonradan Nazi karşıtı bir direnişçi olmuş, ilahiyatçı Martin Niemöller'in etkileyici ifadesini hatırlamak yeterli olur:

> *"Naziler komünistler için geldiğinde sesimi çıkarmadım; çünkü komünist değildim. Sosyal demokratları içeri tıktıklarında sesimi çıkarmadım; çünkü sosyal demokrat değildim. Sonra sendikacılar için geldiler, bir şey söylemedim; çünkü sendikacı değildim. Sonra Yahudiler için geldiler, sesimi çıkarmadım, çünkü Yahudi değildim. Benim için geldiklerinde, sesini çıkaracak kimse kalmamıştı."*

İnsan hakları mücadeleleri ahlaki bir ilke doğrultusunda, yani adalet ve eşitlik ilkesi doğrultusunda yeryüzündeki insan yaşamının iyileştirilmesi ve / veya dönüştürülmesi için verilen siyasal mücadelelerdir. Dolayısıyla, bazı durumlarda iddia edilebildiği üzere, insan hakları mücadelelerinin siyasal olmadığını ya da olmaması gerektiğini söylemek yanlıştır. Kastedilen insan hakları mücadelelerinin partizanlık ve fanatizminden bağışık olduğu ya da olması gerektiğiyse bu doğrudur elbet; ama bu siyasetten de bağışık oldukları ya da olabilecekleri anlamına gelmez.

Aynı şekilde, bu kitapçık boyunca sık sık ifade edildiği gibi insan hakları mücadeleleri bir toplumda ya da yeryüzünde belirli bir etik yaşam idealini etkin ya da hakim kılmaya yönelik mücadeleler değillerdir. Yani kapsamlı / kuşatıcı bir iyi yaşam projesini vehmedilen bir vesayet otoritesiyle gerçekleştirmeye çalışmazlar. Bunun yerine, herkesin kendi iyi yaşam projelerini özgürce seçip, barış içerisinde gerçekleştirebilecekleri koşulları yaratmayı hedeflerler.

İnsan hakları mücadelelerinin partizanlık, fanatizm ve etik vesayetten bağışık siyaseti, aynı zamanda **hukuk-merkezli bir siyaset tarzı** ortaya koyar. Bu da hiç şaşırtıcı değildir, çünkü hukuk kurucu amacı adaleti gerçekleştirmek olan toplumsal kurumdur. Dolayısıyla, hukukun kurucu amacı ve insan hakları mücadeleleri arasında bir koşutluk vardır. İnsan hakları mücadeleleri, aynı zamanda hukuku güçlendirmeye ve geliştirmeye dönük mücadelelerdir. Öyle ki bu kitapçığın ilk bölümünde ifade edildiği üzere, insan hakları fikrinin temelinde yatan "**kişi**" ve "**kişinin özgürlüğünden kaynaklı onuru**" kavramları ilkin hukukta (Roma Hukukunda) açığa çıkmıştır.

İnsan hakları mücadelelerinin hukuk-merkezli olması, onların her zaman kurulmuş hukuk düzenlerini (*positive law*) destekleyen bir tavır ortaya koydukları anlamına gelmez. İnsanlık tarihi boyunca pozitif hukuk sistemleri, adalet ve eşitliği gerçekleştirme hedeflerinde eksiklik ve yetersizliklerle malul olagelmişlerdir. "Kişi" ve "kişinin özgürlüğünden kaynaklı onuru" kavramları zemininde kurulan Roma Hukuku, Roma'nın hükmetmekte olduğu topraklarda yaşayan insanların büyük bir çoğunluğunu köle ve bağımlı olarak tanımlayarak onların kişi olma statüsünü ve kişilik haklarını tanımamıştı. Nazizm, faşizm ve ırkçı devlet düzenleri örneğinde tanık olduğumuz üzere, bazı durumlarda pozitif hukuk adaletin değil adaletsizliğin ve belki de barbarca tahakkümün aygıtına dönüşebilir. İnsan hakları mücadeleleri, pozitif hukukun eksik adaleti gerçekleştirdiği durumlarda **hukuku düzeltme (hukuksal reform)**; hukukun örgütlenmiş adaletsizliğin ve barbarca tahakkümün aygıtı haline dönüştüğü durumlarda ise **devrimci dönüşüm** gerektirir.

İnsan hakları mücadelesinin siyasal niteliğini vurgulamak, onun **demokrasi** ile olan ilişkini de ele amayı gerektirir. Günümüz anlayışını metaforik biçimde ifade edecek olursak: İnsan hakları demokrasinin annesi gibidir; ama demokrasi de insan haklarının güçlenmesi için zorunlu kaledir. Ama insan hakları ve demokrasi arasındaki ilişkinin karşılıklı bağımlılık ilişkisi olduğu fikri, ancak zaman içinde gelişmiş bir fikirdir. İnsan hakları fikrinin insanlık tarihinde etkili bir biçimde sahneye çıktığı 18. yüzyılda, halklarının özgür

yaşamın kurulması ve sürdürülebilmesi için gerekli olan olgunluktan uzak olduğunu düşünen birçok düşünür ve siyasetçi, öngörü ve olgunluk sahibi seçkinlerin yönetiminde **aydınlanmış vesayet sistemleri**nin insan haklarının gerçekleşmesi ve tedrici biçimde demokrasilerin kuruluşu için gerekli olduğunu düşünmekteydi. İnsan hakları fikrinin o dönemde düşünsel bayraktarlığını yapan birçok Aydınlanma filozofunun siyasal alana dair düşünceleri **aydınlanmış despotizm** önerisinden öteye geçemiyordu. Filozofların ve bilim insanlarının devlet yöneticilerine danışmanlık yapmasına, devlet yöneticilerinin de haklarının yönetimini bir pedagojik (çocuk yetiştirme) eğitim sürecine dönüştürmesine bel bağlayan bu Platonik anlayış, en önemli ifadelerinden birini Gotthold Lessing'in ünlü *Bilge Natan* başlıklı tiyatro oyununda anlatılan **üç yüzük benzetmesinde** bulur. Benzetme din ve vicdan özgürlüğü ve dinler arası hoşgörü için etkileyici bir argüman kurar. Özetleyecek olursak, oyunun ilgili bölümünde Haçlı seferleri sırasında Kudüs'ün hakimi konumunda olan Sultan Selahattin iyi tanıdığı ve bilge kişiliği nedeniyle saygı duyduğu Yahudi tüccar Natan'a hangi dinin daha doğru, daha iyi olduğuna yönelik oldukça nazik bir soru sorar. İnançlı bir Yahudi olan, dürüstlüğünden taviz vermek istemeyen, ama aynı zamanda da hükümdarı gücendirmek istemeyen Natan üç yüzük benzetmesiyle cevap verir:

> *"Eski zamanlarda, çok kıymetli bir yüzüğe sahip bir adam yaşarmış. Nesiller boyunca babadan en sevdiği oğula geçen bu yüzüğün kerameti, yüzüğü takan kimsenin insanlar tarafından sevilip sayılmasıymış. Ancak bu babanın hepsini eşit derecede sevdiği üç oğlu varmış ve bu yüzüğü kime bırakacağını karar verememekteymiş. Sonunda, bu yüzüğe tıpatıp benzer iki yüzük daha yaptırmış. Böylece her oğluna bir yüzük bırakabileceğini düşünmüş. Ancak, babaları öldükten sonra ortada birden fazla yüzüğün olduğunu fark eden çocuklar, hakiki yüzüğün kendilerine ait olduğu iddiası ile aralarında çatışmaya başlarlar. Çatışmadan bir sonuç çıkmayınca, çözüm için bir bilge hâkimin karşısına çıkarlar. Hâkim der ki "madem yüzüğün kerameti taşıyanına sevgi ve saygı kazandırmak, bırakınız hakiki yüzük kendi kerametini kendisi kanıtlasın. Kavga etmeyi bırakıp yaşamınıza devam edin. Zaman içerisinde insanların sevgi ve saygısını kim kazanırsa hakiki yüzüğün de onun taktığı yüzük olduğu kendiliğinden ortaya çıkacaktır."*[23]

Lessing, üç yüzük benzetmesiyle birçok önemli konuyla ilgili argümanlar ortaya koymak için olağanüstü etkileyicilikte bir zemin sunar. Hakikat ve

23 Lessing, *Nathan The Wise.* (İlgili bölümün Türkçe çevirisi yazara aittir).

özgürlük arasındaki ilişkiye, belirli bir dinsel anlayışı korumak adına vicdan ve din özgürlüğünün yasaklanmasının saçmalığına ve farklılıklar karşısında hoşgörüye dair bu benzetme tek kelimeyle harika bir ilham noktasıdır. Diğer yandan, Sultan Selahattin'in bilgeliği ya da bilgelik karşısındaki duyarlılığına bel bağlamak, vicdan ve din özgürlüğünün bir hak olarak değil sultanın lütfu ile gerçekleşmesine razı olmak demektir. İnsanlığın yüce gönüllü sultanların hükmü altında mutlu dönemler yaşadığı tarihsel bir gerçektir; ama yaşamımız dahil elimizde tuttuğumuz tüm değerlerin hakim konumda alanların ihsanına bağlı olduğu bir durumda sahici anlamıyla haklara sahip olduğumuzu ve insanlık onurumuza saygının güvence altına alınmış olduğunu söyleyemeyiz.

Her ne kadar günümüzde kuramsal düzlemde insan haklarının korunması ve gerçekleştirilmesinde aydınlanmış vesayet rejimlerine bel bağlamak reddedilmiş olsa da pratikte yüz milyonlarca insanın haklarının tanınması ve gerçekleşmesinin hâlâ lütuf ve ihsan bahşedilmesinden çok daha farklı olmayan süreçlere bağlı olduğunu söylemek gerek. **Göçmen, mülteci (refugee), sığınmacı (asylum seeker), yurtsuz (heimatlos), başarısız ya da kırılgan devletlerin uyrukları** kategorileri altında tanımlayabileceğimiz yüz milyonlar, aslında sadece insan olmanın çıplak gerçekliğiyle yüz yüze kalabilmekte, yani insan haklarının herkesin sadece insan olmaktan kaynaklı doğuştan getirdiği hakları olduğuna yönelik iddiasına rağmen, kendilerini varoluşlarının bile illegal olarak tanımlanabileceği mutlak bir normatif boşlukta, insanlığın şanslı doğan üyelerine dayanışma ve yardım yakarışı içerisinde bulabilmektedirler. Bu normatif boşluk durumu, kurulmuş olan insan hakları mekanizmasının yetersizliğinin ve insan hakları için sürdürülegelen mücadelelerin önünde hâlâ yıkılması gereken devasa engellerin olduğunun kanıtıdır. Dolayısıyla, bu sorunu özellikle mercek altına alarak bitirmek uygun olacaktır. Ama ondan önce, 21. yüzyılın ilk çeyreğini tamamlamaya ramak kala, önümüzde duran mücadele alanlarının listesini sunalım.

3.2. Önümüzdeki İnsan Hakları Mücadele Alanları

1. **Mülteci Krizleri:** BM Genel Sekreterinin ifade etmiş olduğu üzere, dünya günümüz itibarıyla "kaydedilmiş en yüksek yerinden edilme düzeyiyle" uğraşmak zorundadır. Nedenler arasında iklim değişikliği ve silahlı çatışmalar başı çekmektedir. Memleketlerinden kaçmak zorunda kalan mülteciler gittikleri yerde eziyetlere ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Soruna dair yazılan raporların hemen hepsi kökende yatan iklim değişik-

liği ve silahlı çatışmalar ile ilgili sorunların çözülmeyeceği öngörüsüyle gelecekte sorunun daha da büyüyeceğini ifade etmektedir. Ekonomik ve toplumsal maliyetlerin büyüklüğü nedeniyle, zengin Kuzey ülkeleri başta olmak üzere dünya devletleri sorunun esaslı çözümü için inisiyatif almamakta, palyatif çözümlerle durumu idare etmeye çalışmaktadır.

2. **İnsan Kaçakçılığı:** Günümüzde insan kaçakçılığı büyüyerek devam etmektedir. BM Uyuşturucu ve Suç Ofisinin sağladığı bilgilere göre, 2010'dan günümüze bu konuda belirgin bir yükseliş eğilimi söz konusudur. Özellikle silahlı çeteler ve terörist örgütler insan ticaretini bir korku salma yöntemi olarak kullanmaktadır. Genellikle, mağdurlar kendilerini seks ticareti ve başka zorla çalıştırma (angarya) formları içerisinde bulmaktadır. İnsan ticareti belirli ülkeler ile sınırlı değildir. Ticarete konu olan insanlar arasında kadınlar ve kız çocukları çoğunluğu oluşturur. Sorun gitgide daha yakıcı ve yaygın bir hal aldığı için uluslararası toplumun bu konudaki çabalarını arttırması gerekmektedir.

3. **İşçi Hakları:** Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin 23. maddesinin ilk paragrafı, tüm insanların "çalışma, işini özgürce seçme, adil ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı" olduğunu bildirir. Ama bu haklar, dünya ölçeğinde sayısız biçimlerde ihlal edilmektedir. Ücret hırsızlığı, ayrımcılık ve emekçileri fiziksel tehlike altında çalıştırmak gibi adaletsizlikler, her yerde ve her zaman karşımıza çıkar. Çalışma sistemleri çalışma ve yaşam dengesini kurmayı güçleştirir, hatta olanaksız kılarak çalışanların hem fiziki hem de ruhsal sağlığını tahrip eder. Birçok yerde yetersiz ücretler söz konusudur. Önümüzdeki dönemde, işçi hakları sorunu daha da belirgin bir hal alacaktır.

4. **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği:** Toplumsal cinsiyet eşitsizliği yüzyıllardır en önemli insan hakları sorunlarından birisidir. Geçmiş dönemlerde bazı ilerlemeler söz konusu olsa da, Dünya Ekonomik Forumuna göre toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için en az bir yüzyıl daha gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği oldukça çetrefilli bir konudur, çünkü birçok farklı sorunla eş zamanlı olarak mücadele etmeyi gerektirir. Eğitime erişim, siyasal temsil, cinsel ve üreme sağlığı hakları, ekonomik olanaklar ve daha birçok konu, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ile doğrudan ilişkilidir. Bu alanda esaslı değişimler gerçekleştirmek ve ilerlemeyi gözlemlemek, insan hakları mücadelesinin önümüzdeki dönemde en önemli gündemlerinden biri olacaktır.

5. **LGBTİ+ Hakları:** LGBTİ+'ların (lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks) yaşadıkları insan hakkı ihlalleri yeni bir insan hakları sorunu alanı değildir, ama önümüzdeki dönemde özellikle öne çıkacak olan bir alandır. Ülkeden ülkeye, LGBTİ+ haklarına ilişkin durumun belirgin farklılıklar göstermesi söz konusudur. Dünyanın her yerinde, cinsiyet ve cinsel kimliğe ilişkin yeni ve daha incelikli tanımlamaların ortaya çıkışını gözlemliyoruz. Bu da insan hakları topluluklarına, sorunları yeterince iyi tespit etme ve çözüm yolları ortaya koyma konusunda önemli bir meydan okuma getirmektedir. Dünyanın birçok yerinde ayrımcılığın en sert ve yaygın biçimleriyle karşı karşıya olan LGBTİ+ların hakları, önümüzdeki dönemde de en önemli insan hakları mücadelesi alanlarından biri olacaktır.

6. **İnsan Hakları ve Teknoloji:** Geçmişle karşılaştıracak olursak, bugün teknolojinin sanki ışık hızıyla ilerliyormuş olduğu izlenimine kapılırız. İnternet gibi buluşlar, iletişim ve düşünce biçimimizi esaslı bir şekilde etkilediler. Teknoloji aynı zamanda bizim iktidar ve güç sahibi kurumlarla olan ilişkilerimizi de değiştirdi. Hukuki düzenleme ve korumaların aynı hızla ortaya konmamış olması, insan hakları kapsamında veri gizliliği, nefret söyleminin yeniden tanımlanması, gözetleme ve dijital güvenlik gibi sorunların ortaya çıkmasına neden oldu. Önümüzdeki dönemde, bu sorunlarla mücadele eden örgüt ve oluşumların ortaya çıkışına tanıklık edeceğiz.

7. **Irkçı Milliyetçilik:** BM gibi küresel ve uluslararası kurumlar uzunca bir süredir varlığını korumasına rağmen, günümüzde ırkçı milliyetçiliğin yükselişte olduğunu ifade etmek abartılı olmayacaktır. ABD, Avrupa, Çin ve Türkiye bu eğilimin belirgin biçimde hissedildiği ülke ve bölgelerdir. BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri, milliyetçiliğin yaşam hakkı, beslenme hakkı ve sağlık hakkı gibi insan haklarına tehdit oluşturduğu konusunda uyarıda bulunmuştur. Mülteciler ve LGBTİ+lar gibi kırılgan gruplar, bu tür milliyetçilikler nedeniyle özellikle tehlike altındadırlar. Önümüzdeki dönemde, ırkçı milliyetçiliğe kayış ile mücadele, önemli bir gündem maddesi olacaktır.

8. **Gazetecilere Yönelik Baskılar / Saldırılar ve de Yanlış Bilgilendirmenin Yayılması:** "Yalan haber" ve yalan haberin yayılmasının önüne geçilmesi sorunu, dünya toplumlarını uğraştıracak önemli sorunlardan biri olmaya devam edecektir. Yanlış ya da çarpıtılmış bilgilendirme ve propaganda anlamında kullanılan "yalan haber" kavramı şiddetli tartışmalara neden

olmakta ve sıklıkla özgür basını tehlikeye düşürmektedir. Gazetecilerin çalışma ve yaşamlarının vahim engel ve tehditlerle yüz yüze olduğu gözlemlenmektedir. Sınır Tanımayan Gazeteciler, gazetecilere yönelik baskı ve saldırılar açısından 2018 yılının o zamana kadarki en kötü yıl olduğunu söylemişlerdi. Maalesef dünyanın birçok yerinde, 2019, 2020, 2021'in gazeteciler ve özgür basın için daha iyi yıllar olmadığını ve 2022 ve sonrasının da olmayacağını tahmin edebiliriz. Bu, elbette ki ırkçı milliyetçiliğe kayış ile yakından bağlantılı ve dolayısıyla güçlenerek devam etme olasılığı yüksek bir eğilim. Hakikate ve bilgilendirmeye erişimin engellenmesi, aslında insan haklarının tümüne yönelik bir tahribata neden olur. Dolayısıyla, gazetecilerin ve özgür basının güvenliği önümüzdeki en önemli mücadele alanlarından bir diğeridir.

9. **İklim Değişikliği ile Mücadele:** İklim değişikliği her geçen an daha da büyüyen bir sorun oluşturmaktadır. Şimdiki durumumuz bir süre önce bilim insanlarının "en kötü senaryo" olarak nitelendirdikleri durumdur. BM Ticaret ve Gelişme Konferansı 2019'daki raporunda enerji endüstrisinin çok dikkatli biçimde gerçekleştirilecek bir dönüşüme ihtiyacı olduğunu, aksi takdirde ulusal, bölgesel ve uluslararası istikrarsızlıkların ortaya çıkacağını ifade etmişti. Aslında, konferans raporunun da soruna doğaya dair işlevsel bir bakış açısıyla ve dolayısıyla derinlikten yoksun yaklaştığını söylemeliyiz, çünkü iklim değişikliğinin ekonomik istikrarsızlaşmanın çok ötesinde, yerküredeki yaşamın sürdürülmesine yönelik bir tehdit oluşturduğunun altını çizmek gerekir. Genel olarak iklim krizi ve özel olarak onun yarattığı insancıl sorunlarla mücadele, bir ölüm kalım mücadelesi niteliğinde olacaktır.

10. **Daha etkin bir BM ve İnsan Haklarına Daha Güçlü Bağlılık:** Birçok raporun ortaya koyduğu üzere, 21. yüzyılın ilk yirmi yılı insan haklarının küresel bir ölçekte gerileme yaşadığı bir dönem oldu. Dolayısıyla, önümüzdeki dönemde, uluslararası toplumun insan haklarına olan bağlılığını ortaya koyması, devletleri hem kendi içinde hem başka ülkelerde insan haklarının korunması ve gerçekleştirilmesi konusunda etkin tavır almaya zorlaması önemli olacaktır.

SONUÇ YERİNE:
SADECE İNSAN OLANIN HAKKI VAR MIDIR SAHİDEN?

Bu soruyu İkinci Dünya Savaşı sonrasında ünlü siyaset felsefecisi Hannah Arendt gündeme getirmişti. *Totaliterliğin Kökenleri* isimli çalışmasının "İnsan Haklarının Tuhaflığı" başlıklı bölümünde şöyle der:

> *"Bir kimsenin içerisine doğduğu topluluğa dahil olması artık doğal bir sonuç olarak kabul edilmediğinde ve dahil olmama bir kişisel tercih meselesi olmaktan çıkartıldığında ya da bir kimse suç işlemediği bir durumda yapıp ettiklerinin ne olduğundan bağımsız olarak diğer kişilerin istedikleri gibi muamele edebilecekleri bir duruma yerleştirildiğinde, vatandaşlara ait olan özgürlük ve adaletten çok daha temel bir şey tehlikeye girer. Başka her şeyden öte, bu uç durum insan haklarından mahrum kalmış kişilerin durumunu nitelendirir. Onlar özgürlük hakkından değil eylemde bulunma hakkından mahrumdurlar; istedikleri gibi düşünme hakkından değil, görüş ve düşünce sahibi olma hakkından mahrumdurlar... Ancak küresel siyasal koşullar nedeniyle, bu hakkı kaybetmiş ve yeniden kazanamayan milyonlarca insan ortaya çıktığında, bizler bir* ***haklara sahip olma hakkı (bir kişinin eylem ve görüşlerine göre yargılanmasını olanaklı kılacak bir çatı altında yaşama hakkı) ve örgütlü bir topluluğa ait olma hakkı*** *olduğunun farkına varırız... Bahsettiğim kayba denk düşen ve daha önce insan hakları kapsamında hiç değinilmemiş bu hak 18. yüzyılın kategorileriyle ifade edilemezdi...* ***Haklara sahip olma hakkı, başka bir ifadeyle her bireyin insanlığa ait olma hakkı*** *ancak ve ancak insanlığın kendisi tarafından güvence altına alınabilir. Ancak, bunun olası olup olmadığı konusunda hiçbir kesinlik yoktur."*[24]

Arendt'in insan haklarına yönelik eleştirisi hem içerden bir eleştiridir hem de oldukça radikaldir. İnsan hakları, insanların kökenlerinden, içine doğdukları geçmişten ve topluluklardan, miras aldıkları ve benimsedikleri her türlü kimlikten bağımsız olarak haklara sahip oldukları iddiası üzerine kurulmuştur. Arendt'in yargısına göre ise insanlar evlerini kaybettiklerinde evsiz;

24 Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, s. 296–297.

yurtlarını kaybettiklerinde yurtsuz, evsizliğin ve yurtsuzluğun sonucu olarak da mutlak anlamda haksız hukuksuz varlıklar, normatif boşluk içerisinde yaşayan varlıklar haline dönüşmektedirler. Hak ve hukuka sahip olmak ancak bir siyasal topluluğun üyesi, vatandaşı olmakla, yani bir siyasal topluluk içerisinde diğer üyelerle eşit statüyü haiz, eşit saygı gören, eşit biçimde yasaların koruması ve desteği altında olan bir kişi olmakla mümkündür. Bu anlamda, Batı'nın ulus devletler sistemi içerisinde kurulmuş vatandaşlık haklarından bahsetmek mümkündür, çünkü bu hakları koruma altına alan siyasal topluluklar söz konusudur. İnsan hakları söz konusu olduğunda da üyelerini koruma altına alacak bir siyasal topluluk gerekir. Arendt bu siyasal topluluğun ancak ulus devletler yapısı üzerinde varlık kazanmış İnsanlık olabileceğini ifade eder, ama bunun da kendi dönemi itibarıyla gerçekleşmemiş olduğunun ve hatta belki de hiç gerçekleşmeyecek bir fikir olabileceğinin altını çizer.

Arendt'in belki de imkânsız çözüm olarak işaret ettiği siyasal bir topluluk olarak insanlık fikrinin, bir dünya devleti fikriyle uzaktan yakından alakası olmadığının altını çizmek gerek. Yöneten seçkinler ve yönetilen uyruklar arasındaki mesafeyi dünya tarihinde görülmemiş düzeyde artıracak böyle bir devlet, insan haklarının gerçekleştirilmesi bir yana, muhtemelen yeryüzünde şimdiye kadar yaşanmış en büyük adaletsizlikler ve tahakkümden daha ağırlarına sebep olurdu. Arendt'in ortaya koyduğu bakış açısında en etkileyici olan şey, hakların hakiki kaynağı ve yatağı olarak kurumları değil, kamusal-siyasal yaşamı işaret etmiş olmasıdır. Ona göre, kamusal-siyasal yaşam, insanın başkalarının eylemlerinin nesnesi olabilecek saf biyolojik varoluştan sıyrılıp eşitleriyle kendi yaşamını belirleyen bir aktör haline gelmesini, yani hakiki anlamda eşitleriyle karşılıklı hak ve ödevler ilişkisi içerisinde yaşayan bir özne haline gelmesini ifade eder. Dolayısıyla, siyasal bir topluluk olarak İnsanlık ulusal-ölçekteki kamusal-siyasal yapı ve ilişkileri ilga etmek bir yana, en yerelinden en geneline her düzeyde kamusal-siyasal yaşamın canlandırılmasını gerektirecektir.

Yalnızca yakın dönemde Ruanda, Eski Yugoslavya, Irak, Suriye ve Afganistan'da yaşanan felaketleri ve insanlığın büyük bir bölümünün bu felaketler karşısındaki duyarsız ve bencil tavrını göz önüne aldığımızda, Arendt'in siyasal bir topluluk olarak İnsanlığın ortaya çıkışına dair umutsuzluğunun hiç de haksız olmadığını ifade edebiliriz. 18. Yüzyıl'dan beri insan haklarının bayraktarlığını yapmış ülkelerin dahi, söz konusu krizler karşısında temel tavrı, krizlerin kendi ülkelerinde yankılamalara yol açmamaları için duvarlar

örmek, setler çekmek olmuştur. Felaket ve eziyetlerden kaçarak kendilerine sığınan insanlar için gelişecek duyarlılığın önüne geçecek biçimde, kendilerini insan hakları ve demokrasinin beşiği olarak sunan ülkelerde şovenizmin, ırkçılığın ve ayrımcılığın gelişmesine en azından göz yumulmuştur.

Ama ulaşılacak hedefin zorluğu, hedefin değerini ve anlamını ortadan kaldırmaz. İnsan hakları ve insan onuru kavramları, insanların kendi kaderlerini belirleme yetisine sahip varlıklar olduğunu varsayar. Öyleyse, **"biz bireyler olarak dünyanın kötülüklerinin suçlusu olarak doğmasak dahi, bizim yaşamımız bu dünyada hiçbir kötülüğü değiştirmiyorsa bu dünyanın suç ortaklara olarak ölüyoruz demektir"**. İnsan hakları için mücadeleye katkıda bulunmak, sadece başka insanlara karşı değil, kendi insanlık onurumuza karşı bir ödevidir.

Dolayısıyla, "sadece İnsan olanın hakkı var mıdır sahiden?" sorusunun cevabı bizim yapıp ettiklerimize, bizim vereceğimiz mücadelelere bağlıdır. Alman düşünür ve edebiyatçı Friedrich Schiller'in etkileyici biçimde ifade ettiği üzere: **"İnsanlık onuru sizin kendi ellerinize verilmiştir. Koruyunuz onu! O sizinle yerlere düşecek, sizinle göklere yükselecektir."**

KAYNAKÇA

Arendt, H. (1973). *The Origins of Totalitarianism*. New York: Harvest.

Aristoteles. (2000). *Nikomakhos'a Etik* (S. Babür, Çev.). İstanbul: Bilgesu.

Benjamin, W. (1968). Theses on the Philosophy of History. H. Arendt (Der.), *Illuminations* (H. Zohn, Çev.) içinde. New York: Schocken.

Bodin, J. (1992). *On Sovereignty: Six Books of The Commonwealth* (J. H. Franklin, Çev.). Cambridge: Cambridge University Press.

della Mirandola, P. (1956). *Oration on the Dignity of Man* (A.R. Caponigri, Çev.). Chicago: Henry Regnery Company.

Dworkin, R. (2007). *Hakları Ciddiye Almak* (A. U. Türkbağ, Çev.). Ankara: Dost.

Frankl, V. E. (1992). *Man's Search for Meaning: An Introduction to Logotherapy* (I. Lasch, Çev). Boston: Beacon.

Hohfeld, W. N. (1919). *Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning*. New Haven: Yale University Press.

Kant, I. (1999). *The Metaphysics of Morals* (M. Gregor, Çev.). Cambridge: Cambridge University Press.

Kant, I. (2000). *Critique of Judgment* (P. Guyer ve E. Matthews, Çev.). Cambridge: Cambridge University Press.

Kant, I. (2006). *Anthropology from a Pragmatic Point of View* (R. B. Louden, Çev.). Cambridge: Cambridge University Press.

Lessing, G. H. (1888). *Nathan The Wise*. (E. Bell, Çev.). Philadelphia: David McKay.

Schmitt, C. (2016). *Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm* (E. Zeybekoğlu, Çev.). Ankara: Dost.

Sophokles (2014). *Antigone* (A. Çokona, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

This Project is co-funded by the European Union, Republic of Turkey and the Council of Europe.
Bu proje, Avrupa Birliği, Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Konseyi tarafından birlikte finanse edilmektedir.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Bu kitap serisi Baroların İnsan Hakları Merkezlerinde çalışan avukatların farklı yönlerden güçlendirilmesi amacıyla "Baroların ve Avukatların Avrupa İnsan Hakları Standartları Konusunda Kapasitesinin Güçlendirilmesi Ortak Projesi" kapsamında hazırlanmıştır.

Bu seri kapsamında, 6 adet kitap altında toplanmış 12 ayrı konuda temel bilgilere yer verilmiştir. Hak savunucusu olarak çalışan avukatların uzmanı oldukları teknik konuların dışında kalması muhtemel olan ama çalışmalarında onları besleyecek ve destekleyecek bu 12 konuda bilgi ve farkındalıklarının arttırılması yoluyla güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

Bu Proje Avrupa Birliği, Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Konseyi tarafından birlikte finanse edilmekte ve Avrupa Konseyi tarafından yürütülmektedir. Projenin nihai yararlanıcısı Türkiye Barolar Birliğidir.
Bu Projenin sözleşme makamı, Merkezi Finans ve İhale Birimidir.

TUR